

ИАЛЫССЭ КОМСОМОЛ
ПОЛИТЧИТКЫШТЭ
ТУНЭММЭ КНАГА

І кыдэж

ССРУ КАЛЫК-ВЛАК РУДО САВЫКТЫШ
МОСКО ★ 1929

ТЫ КНАГА ДЭН КУЗЭ ТУНЭМАШ.

1. Ты кнага йалысээ полигграмот школышто (стационарқышто) тунэмшылан, комсомолын политчиткэ манмэ кружокшылан, адак шкэ-вуйа тунэмашат луктылтэш.

2. Политчиткэ кружокышто тэвэ тыгэ тунэммэ сайрак лийэш: иктэ йўкын лудэш, молыжо колыштэш, вара посна кутурымаш-влакым чылан пырля лончылыт. Лудаш **чэрэт дэнэ** күлэш, тугэ гынат **сай лудын моштышо-влак** гына лудышт.

3. Кутурымашым лудаш тўғалмэ дэч ончыч **тушто мо нэргэн ойлалтшашым** палэн налман. Тидым сэрыш вуй-влак гыч палаш лийэш. Тэвэ, мут гыч, кумышо кутурымашым налына. Тудын лўмжб—„Йалын социализмыш каймэ корныжо“,—тыгэ лийын, тушто йалым молэмдымэ нэргэн ойлалтэш. Вара посна сэрыш вуй-влак капат: 1) „Йалын коператсэ корныжо“, 2) „Колхоз шарлымэ“, 3) „Йалым молэмдымэ у корно-влак“, 4) „Йалым молэмдаш“. Ты вуй-влак гыч кутурымаштэ мо ойлалтмым шинчаш лийэш.

4. Лудмо годым посна **касалык дэн лудаш күлэш**. Кажнэ касалыкын шкэ вуйжо уло, тувэч кўргыжымат налаш лийэш. **Касалыкым лудын лэкмўнгб, тудым сайын шоналташ күлэш.**

Вашкэн лудаш ок күл, **эркын гына, кажнэ ойжым умлаш тўчэн лудман**. Касалыкым лудын пытарыдэ лудмым кўрлаш ок күл; кажнэ касалыкышто ик тичмаш ой уло; лудмым кўрлат гын, тланэт чыла иктэ касалыкым угыч лудаш тўғалдэ ок лий. **Ик вэрым умлэн налдэ, вэсыш куснаш ок лий**. Кажнэ кутурымаштэ чыла касалык-влакат почэ-почэ ик тўн ой дэн пидылтыныт,—ик касалыкым умлэн налдэ, вэсыжым умлаш ок лий.

Мутат укэ, лудмо годым ик мogyрымат кодэн кайыман огыл. Кнагаштэ чыла сэралтмыжат ик акан, ик гань тунэмман.

Йужо посна вэрым умлаш ок лий гын, тудлан вэрч лудмым чарнаш ок күл: **умлыдымо вэрым палэмдат**, вара касалыкым лудын лэкмўнгб, чумур вий дэнэ лончыл налза.

(Пытартышым кнага ном 4-мшэ мogyрышто ончо).

Мар.л.

3-715/1

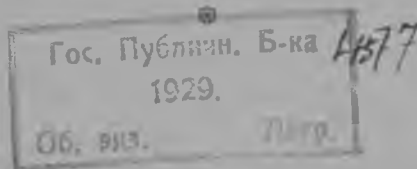
Чыла элласэ пролетар-влак, ушыза!

ЙАЛЫССЭ КОМСОМОЛ ПОЛИТЧИТКЫШТЭ ТУНЭММЭ КНАГА

В. Н. БАРКОВ дэнэ Н. В. ЛИСИЦЫН
РЭДАКТЫРЛЫМЭ

СҮРЭТАН, ВИЧ ИЙАШ ПЛАН КАРТАН

ВЛКСМ РҮД. КОМ. АППО
ЙӨПЛЫМӨ

ССРУ КАЛЫК-ВЛАК РҮДӨ САВЫКТЫШ
МОСКО * 1929

ОНЧЫЛ МУТ.

„Йалыссэ комсомол политчиткыштэ тунэммэ кнага“ имассэ савыш лэч пэш кугын молэмдэн ышталтын. Кутурымаш-влакын тэмышт тоштак кодын гынат, көргө ойжо йатыр вашталтын: тудорэконструксий жап шарлэн шогымылан көра, XVI Пүтүнъ Ушэм партконференсэ дэнэ VI ВЛКСМ конференсэ пунчалмутлан кэлыштарэн молэмдалтын.

Шуко вэрыссэ ВЛКСМ организатсэ-влак, имассэ кнага кукшын, йбсын сэралтын, манын ойлышт. Сандэнэ молэмдэн ыштымэ годым у савышым изыш лудаш куштулэмдэн, чон пуртэн сэралтын.

Кнагам В. Н. Барков дэнэ Н. В. Лисицын йолташ-влак редактырлэныт. Кутурымаш-влакым сэрышыжэ Ханин, Альтов, Дьяков, Бойков, Козлов, Петров йолташ-влак лийыныт.

ВЛКСМ Рүд. Ком. АППО.

Марий йылмэ дэнэ ты кнага пөрвөй лэктэш. Марий йылмыш кусарымэ годымат тудым кузэ гынат лудаш куштулгырак лийжэ манын сэралтын. Кнага йалт молэмдыдэ, рашлык дэнэ кусаралтын огул, йатыр вэрэ сынама-влакым марий ылыш гыч налын үстаралтын, йа руш йылмэ дэн сэрымыжым вашталтэн пурталтын.

Кусарымыжэ Аппат М. төрлатылмэ дэн луктылтэш. Кусараш (II—VI кутурымашым) Крылов Ал. дэнэ Күтмэсэ Й. полшэныт.

Савынтыш.

ТҮНГАЛТЫШ КУТУРЫМАШ.

Мәмнан йал озанлыкнан вараш кодмыжо.

„Чынак, могоань мәмнан илышна—тидэ илыш мо: ыштэт, ыштэт, чорт ганьэ тыршэт, пүтүнь тылызышкэн тупэтым виктарэн от шогал, сайын малэнат от кэрт, тугэ гынат ни чийэн-шонгалаш, ни сайрак кочкаш, ни кнага налаш—чыла могоырымат ок ситэ. Куралат, вүдэт, пүжалт пытэн толашэт, түрэдаш мийэт, йалт кумул вола—йужгунам түрэдаш огыл, ага ўмбак ончалмэтат ок шу,—шурно олмэш кон-шудо налын пытарэн“.

Тыгань йёсын пэлэштымэ мут-влакым чыла киндэ шочдымо вэрыштат колат. Шочмо вэрыштыжат пәш йыбыртәнак от илэ: йа шокшо пызыра, йа шоләм кыра, йа шукш кочкәш, йа адак иктаж мо лийәш. Тәвә, мут гыч, 1928 ий шошым Йүд-вэл Кавказыштә да Украйныштә вич миллион гәктар нарә озымым йүштө пытарыш. Альә тәвә тәнәйат шуко вәрә тугак кокийаш йатыр пытыш.

Тыләтла тыгә илаш ок лий—тидэ илыш огыл, орлык пундаш. Тошто йўлам, тошто тунэм толмым кудалташ күләш. Ошкыл кумдык агалан, пу шогалан, кум пасулан, шукан урлуклан „чәвэрын!“ манаш жап шуын. Ойлымат ок күл—ты паша куштулго огыл. Манаш гына куштулго вәт: мә тўнѳамбалын кудымшо ужашыжым налын иләнә, мәмнан коло шым миллион нарә крәстїан озанлыкна уло. Тыштә ән күләшыжым мондыман огыл, тудо тыганьә: чыла ты шуко миллион крәстїан калыклан **тошто тунэммә** дәнә кизытә илышым сайәмдаш ок лий манын шкаланжә сайын умлән налман. Тидат шагал. Нужна дәнә кокла крәстїан-влаклан йал илышым у сәмын ышташ күләш манын умлымо гына ок ситә, тудым шкаланышт **ышташак** уло вий дәнә пижман. Тунам нимогань авыртышат лүдмашан ок лий. Вий, куат чыла сәна, пуа. Пашазә клас вуй-

латымэ почэш йорло дэн кокла крестйанын йалжэ йалт у сэмын, сотсиализм корно дэнэ ышталт шуын кэртэш.

Кугужан Российын йал озанлыкшэ.

Крестйан озанлыкым уэмдэн ыштэн кэртшаш вэрчын, эн ончычак йалын нужналыкшэ, пичкэмышлыкшэ, нэлэ илышыжэ кувэч лэкмын умлаш күлэш. Тудым умлэн налына гын, у илыш ышташ йөнжымат муына.

Кугужан Российын ончык кайшэ капиталист эл-влак почэш шүдүрнымыжым кө ок шинчэ. Российын промышләннысшэ ончыл кугужаныш-влак лэч пэш вараш кодын ильэ, а йал озанлыкшым ойлымат ок күл—путракак начар ильэ. Сандэнэ тунам йот эллаштэ укэланак тыгэ ойлэн огыт ул: Российын кугужажэ эн пойан (кугужа уло тўнбалан эн куго помэшик да эн куго пойан ильэ), йалжэ эн йорло.

Шурно умымым налына гын, мэ уржан лэктышыж дэн 25-мшэ вэрыштэ, а шыданг лэктыш дэн 40-мшэ вэрыштэ шогэна ильэ. Испан дэн Румын гань шэнтэлан кодшо изэ эл-влакат мэмнан дэч ончыч кайат ильэ вэт.

Мэмнан шурно лэктышна Гэрманын кок шүдө ий **ожно** улиш лэктышыжэ нарэ ильэ. Молан тугэ вара, мландэ начар дэн мо? Укэ, мэмнан мландына Гэрманын лэч ўйанрак улмаш.

Ала, ончыл эллаштэ кум пасу шарнышэ шонго кугуза-влакым кизыт муаш лийэш гын,—тушто ындэ шуко лу ий годсэк шуко пасу дэн илат. Кугужан Российыштэ крестйан мландын ик шүдымшө ужаштыжат шуко пасу лийын шуын огыл ильэ. Йот эллаштэ пу шогам ындэ тоштарыштэ гына муаш лийэш, а мэмнан кизытат вич милльонат пэлэ шогэ-вуй-влак пасунам коркалэн коштыт. Ты чотышто монар мўндўран кийэн кодмынам сайрак умлаш тэвэ адак тыгань сипр-влакым тагастарэна. Йўд-вэл Америк Сойэдиньон Штатыштэ ик гэктар*) мландылан 31 тэнгаш йал озанлык курал (тарман) толэш, Гэрма-

*) Гэктар—дэстинан индэш лумшэ ужашыжэ. Кнага дэн газэтэш гэктарым күчўкын га сэрат.

ныштэ 74 тэнгаш, мэмнан—каласашат вожылат—8 тэнгат 60 ыраш. Тывэч пэш раш койэщ: мэмнан мландызынан куралжэ амэрикан мландызы лэч шуко кана шагал.

Россий, манна, мландын кудымшо ужашыжым кучыш, а шкэ ыштымэ ўйангышым (вэс сэмын манаш, промыслэнныс ыштымым) уло мландэ ўмбалнэ кучылтмын ик тўжэмышэ ужашыжым вэлэ кучылтын.

Молан Амэрикыштэ альэ Бэльтгийыштэ шурно сай ума? Мландым тушто сай плуг дэн да сай тырма дэн ыштат, химий ўйандын дэн ўйангат, такыр пасум эрэак курал кучат, куралмыжат тушто трактыр дэн куралыт. Урлукым химий нэстэ-влакэш нэртат, сай сортировка дэн сортоватлат. Чыла напаштат тушто адэмылан сай машина полша.

Тыгэ лийын, ындэ паллэ: йал озанлыкым нэлталиман вэрч, садэ сай йал озанлык машина-влакым шукурак ыштыман, мландэ ўйандаш химий нэстэ-влакым шукурак лукман, тугань химий нэстэмак урлук нэрташ, шукуш-копшангэ нытараш да монь лукман. Тидым чылажымат ышташ вийан промыслэнныс кўлэш, чойыным, вурсым, мландэ шўйым, нэптым шукурак лукташ кўлэш.

Кэ Гэрман плэныштэ илэн, тудо тушто йал озанлык наша кузэ ышталтмын, кузэ шурно умыным ойлэн пуэн кэртэш. Кок шўдэ ий ожныжо садэ Гэрманыштак шурным гэктар гыч кизыт мэмнан ганьэ 6 — 7 цэнтнэрым*) (35 альэ 40 пугым) вэлэ налыныт. Илэн-толын напша йалт молэмын. Гэрманыштэ тўрлэ мэтат дэн химий нэстэ лукмо, йал озанлык машина дэн тарман ыштымэ, химий ўйангыш ыштымэ завод-влак шукурак да шукурак лиймэ сэмын, пасуштышт шурнат сайрак умаш тўнгалын, ындэ кизыт ик гэктар мландышт кокла чот дэнэ 16—16½ цэнтнэр шурным пуа.

Кугужан Российым налат гын, ту жапыштак фабрик дэн завод-влак йот элысэ лэч шуко начар лийыныт. Чойын, вурс, химий ўйангыш шагал луктылтын, йал озанлык машина шагал ышталтын. Помэшик дэн пойан крэстйан озанлыкышкыжэ машина пурэн гын, тудыжо

*) Цэнтнэрыштэ 6 пугат 4 крэнга.

Российыш йот эл гыч кондалтын. Куго машина огыл, сай плугшымат (Саккыным) йот эл гыч пурташ вэрэштын. Йал озанлык машина тунам шэргэ ильэ, шагал ильэ. Тугэ түвө Россий промышленнысын шэнгэлан кодмыжо йал озанлык кушмым чарэн шогыш.

Ойлымат ок күл, тыгань илышыштэ крэстйан пү-жалт-нойэн тыршэн илыш гынат, толкым шагал муо (вэс сэмын тидым, крэстйанын паша лэктышыжэ пэш үлнө лийын, маныт).

Йал озанлык тынар шэнгэлан кодмөнгө, кугужан Российыштэ крэстйан чынак пэш йёсын илыш.

Тэвэ 1901 ийыштэ Вороньэж губэрна Ново-Животин йалыштэ күзэ илэныт.

30.000 помэшик. 1.500.000 кулак. 1.000.000 вокла бр. 10¹/₂ млн. йорло.

Рэволүтсий дэч ончыч мландэ иён нидыштэ лийын.

Уло йалыштэ ик плугат лийын огыл, машинажым ойлымат ок күл. Шога дэн куралыныт, сава дэн солэныт, сорла дэн түрэдыныт. 100 сурт гыч 33 суртшын Животиныштэ шогажат, ораважат лийын огыл.

Ты йалыштэ 100 сурт гыч 25 суртшын ушкал йалт укэ улмащ, 45-шын лүштымө ушкал укэ улмащ, 38-жын имнэ, а 13-шын йалт нимогань волькыкат лийын огыл.

Уло йалын визымышә ужаш суртшо мландә папам йалт кудалтән, помәшик дән да кулак дән тарзә (йалчә) лийын, йа паша кычалын пәлкә кайән.

90 пөрт гыч 85-шын у мартә киндә ситән огыл, пөтынъ налын иләнйт.

Шуко нөртыштө умдла дән тараканат лийын огыл,— тунарат йал нужна улмаш. Йалын пәлыжын шыл гына огыл, шөнчалан ковыштат лийын огыл, шұрымат шолтыдә иләнйт.*)

Ындә молан йалын визымышә ужашыжә мландә паша кудалтымым раш умлаш лийәш: имнъә дәч, шога дәч посна мландә паша ышташ лийын огыл. Адак мландыжат тунарак лийын шол: 100 суртлан улыжат 33 дәстина вәлә, сандәнә ты йаллан пошкыдо помәшик Вәнэвитинов дәч 700 дәст. мландым арәндыш налын, тудлан шәрғын тұлән илаш вәрәштын.

Кугужан Российыштә тигыдә крәстйан озанлык-влак илән кәртын огыт ул, наша тушто пайдалә лийын огыл— кәрәк мунар ыштә, садак шкат илән от кәрт, волькә-тымат пукшән от лук.

Түвө сәндәнак кугужан Российыштә тигыдә крәстйан әрә вүлнән шогән, йа йөршәш батракыш савырнән, йа йорлыш ләктын, шкә озанлык дәч посна пәлнат (өрдыжыштат) паша ыштән кошташ кодын.

КУТУРАШ ЙОДЫШТМО.

1. Кугужан Российыштә йал озанлыкын шәнгәлан кодмыжо кувәч койын?

2. Тәндан йал крәстйан-влак кумло ий ожно кувә иләнйт?

Йалын капитализм годым лончылалтмыжә.

Тәвә сынамаатлан Вороньәж губәрна. Налын ончәна дәстинат пәлә мартә мландан озанлыкым. Тидә йалт йорло озанлык, тудын пәлә шужән илашат нигунам киндыжә ситән огыл. 1884 ийыштә тугань озанлык губәрна көр-

*) Ты йал илышым кадәт Шингарьов тугә сәра; Шингарьов Врәмәниә правичәлствә годым мландә паша министр ильә, а 1901 ийыштә тудо зәмский врач улмашат, ту йал илышым ончән ләктын.

гыштö 23 просэн улмаш (уло крестйан озанлык чотын чэрыкшэ лэч кэмрак (шагалрак). Тулэч вара 15 ий вэлэ эртэн (1899 ийыштэ), йорлэт 55 просэнышкат күзэн—уло губэрна көргö озанлык чотын пэлэ утлажэ.

Ужат, 15 ий коклаштэ ты губэрна йорло озанлык коктытат пэлэ кана шукэмын. Уло кугужан Российым чумур погэн чотлэт гын, тыгэ лэктэш: 1882 ийыштэ имныдымэ озанлык уло озанлыкын чэрык ужаш утларакшэ вэлэ улмаш, а 20 ий гычын, 1902 ийыштэ, 35 просэн утла лийын (ик кумышо ужаш утла). Йужо куго тунэмшэ-влак тыгат чотлэн луктыныт: кугужан Российын 46 губэрнаштыжэ 45 ий коклаштэ (1861 ий гыч 1905 ий мартэ) уло крестйан калыкын чэрыкшэ мландыдымэ пролэтарыш савырнэн.

Ойлымат ок күл, йорло калык кава гыч вэлын шогэн огылыс: йорлышко шуко миллион кокла крестйан савырнэн шогэн. Кокла крестйан утур шагал да шагал лийын, тудын олмэш, ик могырым, йорлын чотшо вашкэ шукэмын, вэс могырым, кулак-влак тугак вашкэ кушкын чоткыдымын шогэныт. Тэвэ тидым йалын капитализм годым лончылалтмыжэ маныт. Кугужан Российыштэ йал утур утларак кок тун лончылан ойырлэн шогэн: ик могырым—йорло дэн батрак-влак, вэс могырым—кулак-влак.

1905 ийыссэ рэволүтсей дэч вара кугужан министр Столыпин у законом луктын, крестйан-влаклан лум мландыштым ужалаш-налаш правам пуэн. Ту мартэ крестйанын тыгань праважэ укэ ильэ. Ты закон йал лончылалтмашым тулэчат чот вийын колтэн. **Йорло пэш вашкэ мландыдэ кодаш тунгалын**, тудын вэт мландэ курал-вүдаш тарманжэ, волькышо лийын огыл. Улыжат 7 ий коклаштэ (1907 ий гыч 1914 ий мартэ) миллион крестйан озанлык утла йа уло мландыжым, йа шукуыракшым ужалэн. Тыгэ лиймым крестйан-влак шкэ крестйан пытымаш маныныт. Чынак шол, кугужан закон, кэрэк мо лий, садэ крестйанэшак чотла ильэ гынат, мландэт кид гыч мучыштымöнгö, могань крестйан лийат ильэ?

Чын адак, уло мландэ ужалышэ миллион озанлыкак йорло лийын огыл. Вигэ огыл гынат, ты миллионын иэш куго ужашыжэ садэ йорло-влак лийыныт, тидэ тэвэ тывэ-

чынак койэйш: кажнэ мландэ ужалышэ озанлыкклан тудо-улыжат кок дэстина утларак вэлэ толын. Тунам кугужан Российыштэ чылажэ 11 альэ 12 милльон озанлык лийын. Тэвэ тывэч ындэ чотлэн лукса: 7 ий коклаштэ капитализм чыла крэстйан озанлык гыч латкокимшо ужашыжым мландэ гыч поктэн колтэн.

Йорло кид гыч мучыштышо мландыжэ куш кайэн вара? Тудо йал буржуазий кидыш вэрэштэдэн. Кулак-влак йур почэш шочшо понго ганьэ кушкыныт, манаш лийэш. Укэланак нуно тыгань мутымат луктын огыт ул: „мэмнан вэлна йорло, садланак пойан илэна,“ маныныт. Чыным ойла ты мут. Кулак, чынак, йал йорлэштмэ дэн пойэн илэн.

Шкэ йалыштыдак тэвэ шонго-влак дэч кугужан годсо жап нэргэн йодса—тунамсэ кулак нэргэн, крэстйан озанлык пэш вашкэ вұлнымö нэргэн да монь—тланда чыла каласэн пуат. Нуно кулак дэн, сатузо дэн, кугужан влась дэн кучэдалмашэш йорло-кокла крэстйан озанлык пытымым пэш шуко ойлэн кэртыт.

Кугужан влась кулакым шкэ энэртышыжклан чотлэн. Тудо ты вур йушö кулакым чактараш нимогань законым луктын огыл, лукмо огыл, түрлö сэмын полшэн вэлэ шогэн. Кугужан Российыштэ йалым кöат пызырэн огыл: помэшик, кулак, сатузо, лапкызэ, кугужан чиновник—чыланат йорло дэн кокла крэстйан шуйыштö кушкыж шинчэныт.

Кугужан власьым, чыла лэч ончыч, помэшик кучэн шогэн. Окчäбр рэволүтсей толын тукнымэшкэ помэшик-влак кутло милльон дэстина нарэ эн сай мландым, коклам, олыкым шкэ кидыштышт кучэныт. Помэшик крэстйаным чыла могырымат шыгырэмдэн, ний войзымо гань кушкэдык, ошкыл йэда корным авырэн.

Тэвэ Ново-Животин йалыштэ крэстйан-влакын помэшик Вэнэвитинов дэнэ кузэ, мо вэрч нүж-вүд йоктарымыштым колышт налза.

Түрэдмэ годым, эн куго нашат годым, паша кэчэ эрдэнэ 3—4 час гыч тўналын, кастэн 9—10 час мартэ лийын, кочкаш гына изыш жапым пуэныт. Тынар ыштымылан пашадаржэ тыгань улман:

Идалыкаш папшазэ 60 тэнтэм налын, ўдрамаш 36 тэнтэм да кочып-йўыш пайоком. Кэчэ дэн ыштышыжэ шкэ киндыж дэнэ тыгэ налын: шошым дэн шижым—25 ыр. кэчылан, кэнэжым—35 - 40 ыр., тэлым—20 ыр. Ўдрамашыжэ: шошым дэн шижым—20 ыр., кэнэжым—30 ыр., тэлым—15 ыршийым.

Сандэнак крэстйан-влакын номэшиклан эрэак пушашыпт лийын толын (Ново-Животин йалыштэ 66 суртын 3.049 тэнтэ пушашыжэ лийын).

Тэвэ ик руш писачыл Салтыков крэстйан-влакын помэшик воктэн ылымыштым куээ сэра:

„Помэшик Конон Лукич Лыков крэстйанлан чывэ лукташат вэрым кодэн огыл. Чывэ ангра, кушто шкэнжыным, кушто йэнгыным ок шинчэ, кушто сай, тушко кайа,—тудлан пэш вашкэ нодыш пурэн возэш. Ўдрамаш чывыжым кычалэш, айар-гогар толаша, а Конон Лукич мутымат ок пэлэштэ.

— Конон Лукич, чывэм тэ налда гын вэлэ,—манын баринлан пижэш.

— Ом шинчэ; шантэ шкэ пакчалштэм ик чывым ужымат, тыйынжым-мыйынжым Кристосат ок паллэ.

— Куш кайыш тудо вара?

— Мыйын шўрышкэм вэрэпштын чай. Ит пуро пакчалш...

Мландыжымат тудо моштэн кучэн. Крэстйанын пасужо такыр гын, ту воктэнак корно коч гына тудо шўлым вўдэн. Вольык ужэшыс: такырэш мўшкўрым пэш от тэмэ, а тыштэ нэр йымалнэтак талэ ужар озым кийа. Шўко опчэн ок шого, викак байар шўлыш пурэн кайа. Пура да, тунамак сола тупэш логалэш, а озалан штрап. Лубырлан вэлэ тошкаш шуын, а штрапшэ тэнтэ. „Кэрэк уло пасым эда тошкыкто, мланэмак сайыс,—манэш Конон Лукич,—шолэм дэчат лўдшаш укэ, тўрэдшэ-влакланат пашадар тўлышаш укэ.“

Тыгэ йал 1917 ий мартэ ылыш. Помэшик воктэн тудым кулак кўрө. Кулак чотшат помэшик лэч йатыр шўко ильэ. Йужо районышто альэ округышто,—тэвэ, мутгыч, Сибириштэ, адак тэвэ марий ылымэ вэрлапштак,—помэшик йалт укэ альэ пэш пагал ильэ. Кулакшым маньыч

гын, кажнэ волысышто пачкэ дэн брдэн илышт, кажнэ йалыштэ озаланэн кийышт.

Укэланак нуным вўр йўшб манын огыт ул. Нуно чынак йал калык вўр дэн пойэн, брдэн кийышт.

Ты каласымэ писачыл Салтыковак тошто годсо йалыштэ кулак илымым тыгэ сэра:

„Пбртшат, клатшат, шогажат, кажнэ кбргб пудажат (йорло дэн коклан),—чыла вўр йўшб шинча ончылно, чыла чотыш пышталтэш. Шэмэр пбрт — панар ганьэ: чылажат тўжвалнэ. Тўвб тудо, брдыж-лужым почын, йанлык дүлэгэ сэмын койын шога. Тыштэ пырнбжэ брэ гыч лэктын, тушто йалт мэкшангын; оралтэ вуйышто олым шўйэш, мардэж лупшэн пытарэн, шошым волыкклан шупшын-шупшын лукмышт палэ. Тугэ гынат ты пэлэ шўйшб шўкшак гычат пайдам лукташ лийэш. Тўвб тудо, тўвб орава воктэн мыштыртата. Э, тудо кодшо шудыжым возыш оптэн толаша койэш...

— Авдэй, Авдэй! Шудэтым тынь олаш нангайнэт ужат!—уло урэмлан вўр йўшэт кычкыра.

— Нангайнэм ильэ-ла, Пэтр Матвэйич, — манын, осалым шижын, Авдэй лўдынрак пэлэшта.

— Лучо мынь дэкэм намийэ ильэ, садэ оксак вэт, олашкат мийшаш укэ. Олаштыжэ иктаж мом налнэт гын, мыньын лапкыштэмат тавар шукыс.

Авдэй ок каршэ. Нумалтышым нумалтыш почэш шудыжым вўр йўшб дэк намийат, окса налаш шога. Олаштэ шудо—кумлырший, вўр йўшэт коло пуа...

— Пэтр Матвэйич, тыньын чотыштэт ала мо шагал лэктэш вэт. Мынь кумло пут лийаш чотлэнам ильэ, а тыньын висат коло шымыт вэлэ ончыкта.

— Эй, ойлэт шол, мынь висэм мо? Стрэлка висас. Тўвб стрэлкам ончо—вик гына шога. Вик шога гын, чыным ончыкта тудо.

— Пэтр Матвэйичын висажэ чонан: мунар висымыжэ шуэш, тунар виса, — эртэн кайышэ пошкыдыжо шайарэн пэлэшта“.

Йалым капитализм пызырыш, вўлдарыш. Ёмўр-ёмўр дэн лийын толшо илыш ратым чаманыдэ пудуртэн, йор-

лым мландэ гыч поктыш, коклам йорлыш поктыш, кулакым куштыш. Тугэ ильэ кугужан Российыштэ.

Кизыт ончэт гынат, тўнбан тэхникэ дэн поянлык шотышто эн ончыл элыштыжэ—Йўд-вэл Америк Соёдиньон Штатыштэ—йал озанлык садэ корно дэнак кайа. Тушто помэшик укэ, крестйан озанлык (тушто фэрмэр манылтэш) мэмнан лэч шолдрарак, культурлырак. Тудо йандар капитализм годым—помэшик варнымэ дэч посна—ила, манаш лийэш. Ончэт гын, американ мландызэ коклаштат лончылалтмаш чарэн кэртдымын вийын, вашкэ кайа.

Америкыштэ буржуазийын куго тунэмшэ йэнжэ-влакак тыгэ ойлат: чыла тигыдэ фэрмэр-влаклан йалт вўлнаш, пыташ жап мўндўр огыл. Нунак маныт: ту пытышэ тигыдэ фэрмэр-влакым нимат утарэн ок кэрт, куго озанлык кэрэк кунамат изыж лэч пайдалырак. Пэш шуко американ тигыдэ фэрмэр-влак кизытак йёршэш вўлнэныт. Вашкэ моло-влакат тушкак шуыт, пытат: куго капиталист озанлык шкэ корныштыжо чыла нўлтал кудалта, пудурта. Тыгак уло капиталист эллаштат илыш кайа. Ик социалист рэволўтсий гына йал илышым молэмдэн кэртэш: тудо вэт капиталист озаланымымак сўмўрэн кудалта.

КУТУРАШ ЙОДЫШТМО.

1. Молан кугужа годым крестйан-влак йорлэштыныт, мландыдэ кодыныт?

2. Кузэ лийын йалыштэ йорло-влак кулак кид йымакэ пурэныт?

Окчэбр рэволўтсий йалыштэ мом вашталтыш.

Окчэбр рэволўтсий йал илышым тўн гычак вашталтыш.

Пёрвойак, тудо помэшик-влакым умўрэш пытарыш. Чыла помэшик мландэ ганбак, чыла курал-тарманжэ, чыла помэшикын поянлыкынэ крестйан кидыш пурыш. Ты мландэ гыч улыжат кум-ни просэнжэ вэлэ совет озанлык-лан кодо.

Тэвэ шангэ лудмо Вороньж губэрна Ново-Животин йал илышымак Окчэбр рэволўтсий кузэ молэмдэн, колышт налза.

кула-
йанлык
Сойе-
кайа.
Фармэр
Тудо
посна—
э кок-
вашкэ
йэнжэ-
лт вўл-
ытышэ
озан-
шuko
инэныт.
италист
удурта.
сотси-
кэртэш:
га.
мландыдэ
пурэныт?
аштал-
итарыш.
э, чыла.
ш. Ты
ванлык-
ивотин
солышт

Чыла лэч ончыч, ты йал помэшик Вэнэвитинов дэч мландым шушшын налын, мландан лийын. Чылажэ 1917 ий окчябрыштэ Ново-Животин дэнэ Моховаткэ йалыштэ 1.846 гектар мландэ шэмэр кидыш пурэн. Тувэч 882 га помэшик мландыжэ йарак пуалтын, а 964 га-жым ожно ты йал Крэстйанский банк коч налын улмашат, тудлан 1907 ий гыч тўлаш тўнгалын, 1926 ийыштэ ижэ тўлэн пытара улмаш, ындыжым Окчябрлан кёра ту тўлышаш дэч йалт утлэн.

Тыгэ лийын, окчябр рэволүтсий Животин дэн Моховаткэ йалыштэ крэстйанын мландыжым 6 кана шукэмдэн—1901 ийыштэ улыжат 350 га улмаш, рэволүтсий дэч вара 2.196 га лийын.

Тулэч вара кугын вўлдарышэ граждан сёй лийэ гынат, вольыкат садак шукэмын. 1901 ийыштэ улшо 95 папазэ имньэ дэн 61 ушкал олмэш, 1926 ийыштэ 103 имньэ да 125 ушкал лийын.

1926 ийыштак Ново-Животин йалын тўрлө машина дэн куралжэ тэвэ монар улмаш: 52 плуг, 12 пуалтымэ, 4 кырмэ, 6 тўрэдмэ, 7 вўдымё машина; тулэч посна, тушто олым пўчкэдымат, культиватырат, окучникат, планьяткат лийын.

Шога дэн куралшэ Животиныштэ 5 сурт вэлэ кодын.

Киндэ дэн пашашт могань вара?
1901 ийыштэ Животиныштэ 90 сурт гыч 85-шын шкэ киндыжэ ок ситэ улмаш гын, ындыжым 1925 ий 1 майлан кок йалын 231 сурт гыч 20 суртшо дэч утла киндым налын кочшо вэрэшгын огыл.

Мэмнан рэволүтсийна сотсиалист рэвслүтсий: тудо буржуазийым ўмўрэш пытарэн, класдымэ сотсиализм общэствым ыштэн шуктыман. Куго буржуазийым мэ начар гына ышна лыпшыртэ—тудын уло пойанлыкшэ совет кугужаныш кидыш пурыш. Кулакымат ышна мондо. Чын, тудыжын шулдуржым мэ йалтак пўчкын ышна кудалтэ, тугат сайынак пўчна, нёлтал ок кэрт. Кулакын пэш шуко мландыжэ, куралжэ нужна дэн кокла крэстйан кидыш пурыш.

Окчябр рэволүтсий 60 милльон дэстина помэшик дэн купэс мландым, 3¹/₂ милльон дэстина чэркэ мландым, йатыр лу милльон дэстина кулак мландым крэстйанлан

кучылташ пуо. Кокла чот дэнэ, рэволүтсий уло Совет Ушэм мучко кажнэ чонлан пэл дэстина утла мландым үстарэн пуо.

Сипр лачак ту нэргэн ойла.

1905 ийыштэ крестйан мландэ кузэ шэлылтмым чотлэт гын, тунам кажнэ 1.000 дэстина гыч йорло-влак 36 дэстинам, кулак-влак 356 дэстинам кучэныт. Рэволүтсий дэч варажэ кажнэ тўжэм дэстина гыч кулак кидыштэ 95 дэстина вэлэ чотлалтэш. Тыгэ лийын, кулак кучымо мландэ нил кана нарэ шагалэмын. Кокла крестйан дэн йорлыжо мэмнан Совет Ушэмын шуко районыштыжо (путракшым Рўдö Кундэм дэн Украиныштэ) мландэ кучымым кок кана утла шукэмдэн.

Тидын ўмбач вэт мэмнан чыла законна, налога-влак кулаклан кушкаш эрыкым огыт пу, тудын дэч политикэ права налылтын. Тэвэ тидымат ушыш налат гын, раш ужат: кугужан Россий годсо йал дэнэ кизытсэ йал коклаштэ пэш куго ойыртыш уло.

Рэволүтсийын пөрвой ийлаштыжэ кокла крестйан шукэмэ. Тудо тэвэ тывэч койэш. 1917 ий дэнэ 1920 ийыштэ крестйанын тўрлö лончыжо кидыштэ улшо мландым чотлэн тагастарэн ончэт гын, кажнэ тўжэм крестйан озанлык гыч тыгэ лиймым ужат (сўрэтым ончыза):

Вўдыдымö озанлык ты ийлаштэ кок кана утла шагалэмэ, йорло крестйанын вўдымыжö кугын шукэмэ, кокла крестйан вўдымат изыш шукэмэ. Вэс могырым, улан крестйанын вўдымыжö кугын шагалэмэ, а йалт кулакшын 8 кана шагалэмэ.

КАЖНЭ ТЎЖЭМ КРЕСТЙАН ОЗАНЛЫКЛАН ЛИЙЫН:

1917 ИЙ

1920 ИЙ

В У Д Ы Д Ы М Ö.

2 ДЭСТ. ЛЭЧ КОЧ ВҮДЫДЫМӨ.

Совэт
андым

М чот-
о-влак
волут-
дыштэ
учымо
ан дэн
утрак-
ж нана

а-влак
итикэ
, раш
и кок-

эстйан
О ий-
млан-
эстйан

2 ДЭСТ. ГЫЧ 4 ДЭСТ. МАРТЭ.

а ша-
кокла
н крә-
акшын

4 ДЭСТ. ГЫЧ 10 ДЭСТ. МАРТЭ.

ИЙ

10 ДЭСТ. УТЛА.

Окчәбр рэволүтсий дэч вара йал „конланмэ“.

Укэланак Ленин дэнэ мэмнан уло партияна шуко кана тыгэ ойлэн огыт ул: Окчәбр рэволүтсий йалым „кок-лангыш“—мучаш-влакым пүчкө—маныныт (йорлымат, кулакымат шагаләмдэн, кокла крестйаным шукәмдыш). Тудо кулакым ишыктыш, кизытат ишыктэнак шога, нужнаж-лан нөлталалташ полша.

Пытартыш ийлаштэ йал озанлык кушмо.

Империалист дэн граждән сөй мэмнан йал озанлык-нан илышыжым начартыш. Граждән сөй пытымашэш йал озанлык арвэр ыштымаш сөй ләч ожсын кумышо ужаш утлажэ шагаләмэ.

Сөй дәч вара йал озанлык йол үмбак шогалаш тўнгалыэ. 1928 ийлан вүдымө мландэ 115 милльон га-ш шуо, а 1913 ийыштэ тудо 119,1 милльон га ильэ, кизытсэ ләч 4 милльон га вэлэ шукурак.

Киндэ ыштымаш (пырчан шурчо вүдымаш) ты годым уло йал озанлыкын эн күлэш ужашыжлан чотлалтэш. 1928 ийыштэ мэ пасу гыч киндэ погымым сөй ләч ожсо нарыш изыш гына ышна шукто. Товарлык киндыж дэнэ—пазариш ужалаш лукшаш киндыж дэнэ—паша начаррак. Ты годым (1928 ийыссэ манылтэш) киндэ ужалаш сөй дәч ожсо чот гыч кок кана нарэ шагалрак луктылтэш. Түвө сандэнак совет влась киндэ вүдымө паша вэрч кугын ойгыра.

Вольык ончымо пашана изыш сайрак. Чын, имньэ чотна кизыт 1913 ийыссэ ләч изыш шагалрак, тудын олмәш уло вольык чотшо сөй ләч ожсо чотым палынак эртән.

Тэхникэ культур пашанажэ тулэчат сай (тэхникэ культур—тамака, кәчйыр, йытын, хлопок да монь—ик манаш, чыла промышләннысыш моләмдән ышташ кайшэ шурно тугэ манылтэш). Ты годым тэхникэ культур вүдымаш сөй ләч ожсым иктат пәлэ нарэ утла эртән; йытын дән сакыр ушмән гына 1913 ийыссэ йотыныш шуын огыл.

Тывэчын ындэ мэ ужына: йал озанлыкын йужо укпыжо, путракышым киндэ ыштымэ паша, күлэш сәмынак вашкэ ок куш. Тывэчын йужо йолташ-влак мэмнан йал озанлыкнан дэградатсыж нәргән ойлаш тўнгалыч. Дэгра-

датсэ мутым марлаш тыгэрак кусараш лийэш: шаланымэ, үлкө волымо, мөнгөш чакнымэ.

Дэградатсэ нэргэн ойлымо шойак лийэш, тидым ончыктэн пуаш йөсө огыл. Пөрвойак, йал озанлыкна, мланна күлэш сэмын вашкэн огыл гынат, чарныдэак ий гыч ийын кушкын шога.

Вэс могырым, пэшақ вашкэн огыл гынат, тэхникэ культур-влак кушкыт, тидыжэ уло йал озанлык ончык каймэ лийэшыс: тэхникэ культурлан мландым сайрак ончаш күлэш, тудо ужалаш шуко луктылтэш, тыгэ уло озанлык күшкө шупшылалтэш.

Кумышо могырым, шуко пасуш лэкмэ шуко кана кугэмэ; ожно тудым пэш шагал крестйан шинчыш гын, ындыжым уло крестйан вұдымын ик луымшо ужаш нарыжым шуко пасу налын. Шудо вұдымат ожно пэш шуэ ильэ, ындэ $2\frac{1}{2}$ миллион дэстина нарэ вұдалтэш.

Йал озанлык машина кучылтмо пэш шарлыш. Ындэ вэт ожно шинчыдымэ 40.000 нарэ трактыр мэмнан пасунам куралэш. 1928—29 ийыштэ йал озанлыкыш машина 200 миллион тэнгаш утла пура. Тидэ 1913 ийыштэ пурымо лэч кок кана нарэ шуқырак.

Кылмаш куралмэ шарла. Түжэмлэн ончыл крестйан-влак моло тўрлынат йал озанлык сайэмдымэ йбным ылышыш пурташ пижыныт.

Нилымшэ могырым (эн күлэшыжэ), пытаргыш ийлаштэ йал озанлыкыш трактыр дэн машина пурымылан лийын крестйан озанлык-влак колэктывыш пэш ушнаш тўнгалыныт. Молаң тидэ эн күлэшыжэ манат гын, тидэ йал озанлык пашам тигыдын-тигыдын, вараш кодын, зийанлын ыштыма гыч кугын, мэр дэн ушнэн, пайдалын ыштымашкэ куснымаш лийэш. Тыгэ тэвэ 1928 ийыштэ колхоз чот 140 просэн кушко.

Пытаргышэш, визымшэ могырым—совхоз чот 577 гыч 701-ышкэ шуо. Совхозлаштэ ыштымэ арвэрын чумур чотшо 4 ий коклаштэ кумытат пэлэ кана шукэмэ, 1927 ийыштэ совхоз-влак 15 миллион тэнгаш арвэрым ыштэн луктыч.

Тылэч вара мэмнан йал озанлыкна шўйэш, шалана манащ йалт ок йөрө, тўдо йара мут кышкымащ вэлэ лий-

эш. Тыгэ ойлымаш, ойлышыжо кэрэк мом шонэн ыштыжэ, кулак интэрэс аралымаш вэлэ лийэш.

Кулаклан, чынак вэт, мэмнан элыштэ илаш шыгыр лийын шога, сандэн тудо кычкыра: „караул, йал озанлык вож гычак шүйэш, пыта—тўныкым почса, шўлалташ эрыкым пуза“. Йужо коммунистшэ—партийын нурла оппозицсышкыжэ лупшалтшэ — пашам сайын умлэн налдэ, лўдмыж дэнэ тугак кычкыра: пытэна, пытэна, айдыза утлаш... кулак кидым рудаш.

Чынжым ончэт гын, нимогань йал озанлык шаланы-маш укэ, тудым мэ раш ужна. Йал озанлыкна кўш нўлт-талтэш, нўлтталтмыжэ гына пэш ольан кайа. Чын, промы-шлэнныс дэч тудо тыглайжат шэнтгэлан кодын мийа. Тугэ да, ойго тушто огыл.

Ойго тыштэ: йал озанлыкна промышлэнныс кушмо дэч пэшак кугын шэнтгэлан кодын мийа. Йал озанлыкын тыгэ ольан кушмыжо промышлэнныс кушмымат чарэн кэртэш: промышлэнныслан йал озанлыкын илэ арвэржэ да промышлэнныс тавар налшэ кўлэшыс. Йал озанлык плэ арвэржэ (мут гыч, коваштэ, хлоиок да монь) промыш-лэнныслан кизытат ок ситэ.

Промышлэнныс кушмо чарналтыш гын, уло калык озанлык кушмо чарна, ту чотышто йал озанлык кушмат чарна; тудыжлан ончык кайаш эн ончычак йал озанлык машина кўлэшыс, а машинам вийан промышлэнныс вэлэ пуэн кэртэш.

Йалыссэ куго озанлык дэн изэ озанлык.

Йал озанлык тыгэ вараш кодмыжым мэмнан партийна мо йўн дэнэ сэнгынэжэ вара?

Мэмнан партийыштына пурла оппозицсэ манмэ йол-таш-влак улыт. Нуно тэвэ тыгэ ойлат: йал озанлыкын промышлэнныс дэч пэш вараш кодмыжо, адак тувэч лэкишэ озанлык паша йўсылыкат мэмнан йонлыш ыштылмына дэн лийэш, маныт. Ты йолташ-влак йал озанлык вараш кодмын тўнг чийжым огыт умло. Нуно мэмнан озанлык пашаштэ улшо йўсылыкна кувэч лэкмыват ушыш огыт нал, ончэт гын, мэмнан элыштына капитализмын тўн-

жы
ма

на
оза

йал
ша
жал

тат
лий
лий

Р
код

мы
Ука
лы
вич

кин
ша
жым

О
лак

лак
ужа

тйан
шув

шик
тйан
тын

утла
шым
влак
мыш

чыла
на. I

кана
март

жым-вожпымак тошкэн миймылан клас кучэдалмап пўсэ-мат, тувэчын йёсылык лэктэ.

Мэмнан йал озанлыкнан рэволүтсий водын могань начар улмыжым мэ ындэ шинчэна. Помэшик крэстйан озанлыкым үмүр-үмүр пызырэн, күнчэн толбат, тудыжо йалт йбралташ шуо. Кугужан Российыштэ йалын пытышашыжэ гына кодын ильэ, тудо йалт вүлнэн шуо. Кугужан Российыштэ шуко йалым сайын тэкишырэн налынытат, тыгэ лэктын: умдылат улан крэстйан пёртыштё гына лийын. Моло крэстйан пёртыштыжэ умдылаланат кочыш лийын огыл.

Йал озанлыкна промышлэнныс дэч шуко ийлэн вараш кодын толын, пэнак вараш кодын, промышлэнныс кушмымат чарэн шогэн. Сбйжэ тудым йбршэш кукыртэн. Укэланак тыгань калык мут лэктын огыл: „вуй лэч пылыш күшнэ ок лий!“ Шүдэ ийлэн лийын толшым кок-кумвич ийыштэ от сэнгэ.

Тэвэ киндэ пашам налына: пытаргыш ийлаштэ мэ киндым сбй лэч ожсо нарэ ногымапкэ шуна, а ужалышаш (таварлык манмэ) киндыжэ сбй лэч ожсын пэлыжым вэлэ изыш эртэн. Молан тугэ вара?

Окчэбр рэволүтсий помэшикым йбршэш пытарыш, кулак озанлыкым пэш чот пэралтыш, кугужа годымжо ту кулак дэн помэшик-влак 17 миллион тон нарэ киндым ужалап луктыт ильэ вэт. Тидэ—**нужна дэн кокла крэстйан-влакын пырля ужалымышт лэч коктытат пэлэ кана утла шуқырак.** Молан тыгэ лиймыжым умлаш йёсё огыл: помэшик дэн кулак озанлык куго ильэ, йорло дэн кокла крэстйанжын изэ гына. Помэшик-влак түрэд налмэ киндыштын пэлыж нарым ужалэныт, кулак-влак кумышо ужаш утлажым ужалэныт, а йорло дэн кокла крэстйан-влак ик шымынэ ужаш нарат ужалэн огыт ул. Ындэ ты сипр-влак нэргэн сайрак шоналтэн налза: пэлэ, кумышо, шымынэ ужаш.

Окчэбр рэволүтсий йорло дэн кокла крэстйан-влаклан чыла помэшик мландым, йатыр кулак мландым пуо, манна. Рэволүтсий жапыштэ тигыдэ крэстйан озанлык кок кана нарэ шукэмэ (14—15 миллион гыч 25—27 миллион мартэ). Тидымат тэвэ тугак сайын шоналтэда гын, молан

ужалышаш киндә шагаләммым раш умлән налыда: ән ончычак, тудо йал озанлык паша тигыдәммылан шагаләмә.

Йужо капикшә тыгат манын кәртәш: түгә гын Окчәбр рәволүтсийжымат молан ышташ кўлын? Тыгә маншә йәнг йа контр-рәволүтсионьәр коклапштә гына лийәш, йа чынак нимо умлыдымо анра капик гына түгә ойлән кәртәш. Окчәбр рәволүтсий кугын йал озанлык паша ыштымашым пытарыш. Тидә чын. Түгә да, куго озанлыкшә могошь тўсан ильә? Тудо крәстйан вўр йўшө, крәстйан пўж-вўд лукшо помәшик озанлык ильыс. Окчәбр рәволүтсий кулак туп рўдым тугыш. Кулакшә йал шәмәр вўр йўшө әнрәмыш огыл ильә мо? Помәшик дән кулак йорло дән кокла крәстйанлан тушман улыт.

Помәшик дән кулак-влак шәмәр крәстйаным йөршәш вўлдарән, кўчўзыш шуктән илышт. Сандәнә помәшик дән кулакым шалатыл пытарымаш—пашазә клас дән йорло кокла крәстйанын ик тўн пашажә ильә. Йорло дән кокла крәстйан-влаклан, озанлыкыштым йалт кошаргымәшкә ынәшт шукто ильә гын, помәшик дән кулак оратам налын кудалташ кўләш ильә. Пашазә клас вуйлатымә дәнә нуно тугак ыштышт. Ты оратажым вара помәшик озанлык шалатыдә, кулакым лыпшыртыдә налын кудалташ лийәш ильә мо? Тывәч ындә пәш паллә: йал озанлык рәволүтсий сәнгышаш вәрч, шәмәр крәстйан интәрәс вәрч тигыдәмдалтә.

Тыгә ындә, йал озанлык пәшак вараш кодмын тўн чийжә, таварлык киндә пәш кугын шагаләммын да тывәч ләкшә кочыш-йўыш паша йбсылыкын чийжә тыштә лийәш. Йал озанлык паша шотдымо тигыдын ышталтманштә да кудак пызырманштә. Рәволүтсий йал озанлыкым тигыдәмдыш манын, мланна ончыкыжат ты тигыдә озанлыкым йалт поктыман огыл. Паша йөршәш вәс сәмын кайман. Большевик-влак куто помәшик дән кулак озанлык ваштарәш тудын куго улмыжлан огыл, лач помәшик дән кулак озанлык улмыжлан ваштарәш ильыч. Большевик-влак кәрәк кунамат куго озанлыкым утларак пайдаләш ужыныт. Түгә гынат мланна помәшик дән кулак озанлыкым кучаш төчымап огыл ильә, куго коләктив, сотсиализм озанлык ышташ тыршыман ильә. Тўвө лач тудлан вәрчынак рә-

волүтсей помэшик озанлыкым пытарыш, кулак озанлыкым лышшыртыш. Ты куго сотсиализм озанлыкшым кузэ ышташ тўнгалмэ нэргэнжэ ончыко кутуралтэш.

Кизыт адак тидым вэлэ каласэна: йал озанлыкым ку- гэмдэн гына, у тэхникэ нэгызэш уэш ыштэн гына, пашам сотсиализм пормо дэн колтэн гына йал озанлыкнан тўр- гоч шэнгэлан кодмыжым сэнэн кэртына,—тудым мэ раш умлэн нална. Тыгэ уэмдэн ышташыжэ машина-влак, химий ұйандыш-влак кўлыт. Тудыжлан олтымо арвэр, мэтэл, машина, ұйандыш, элэктрокуат лукшо пабрыкым, заводым, рудникым, элэктростансийым ышташ кўлэш.

Сандэнэ, кузэ мланна пэш шэнгэлан кодмым сэнгаш кўлэш, манын йодмылан кошартэнак раш вапмутым пу- шаш вэрч, тыгэ каласаш кўлэш: эн ончычак, арвэр ыш- тышэ (олтымо арвэр, мэтэл, машина ыштышэ) промыш- лэннысым вийандэн, вэс сэмын манаш гын, элнам инду- стрийандэн да ты куго, нэлэ промышлэнныс вийан- дымэ нэгызэш йалыштэ куго сотсиализм озанлыкым— совхоз дэн колхозым— ыштэн сэнэн кэртына.

КОКЫМШО КУТУРЫМАШ.

Йалым сотсиализм корно дэнэ молэмдымэ.

Йаллан кок корно уло.

Мэ ындэ ужна: йал озанлыкын тўн эхсыкшэ—тэхникэ шотышто пэши шэнтэлан кодмаштэ, моткоч тигыдэмаштэ. Тигыдэ озанлык шога дэн куралэш, кид дэн вўда, сорла дэн тўрэдэш—чыла тидэ тоштэмын, пайдалэ огыл. Чыла тидым машина дэн вашталташ кўлэш.

— Машина дэн вашталташыжэ кё чара вара?—Йодыда тэ. Тигыдэ озанлык шкэ чара. Чынак, плуган лийаш (трактыр нэргэнжэ ойлымат ок кўл), тўрэдмэ машинам, вўдымё машинам да монь налаш ты тигыдэ озанлыкын вийжат ок ситэ, адак пайдалат огыл.

— Кузэ түгэ пайдалэ огыл?—адак маныда тэ:—эрэак машина куго пайдам нуа манын ойлыштыс, кизыт, на, машина пайдалэ огыл лийын шинчэ.

Укэ, тыштэ нимоланат ёрман огыл: машина шкэнжым шкэ сула гын вэлэ тудым кучаш пайдалэ. Тэвэ, мутлан манаш, тўрэдмэ машина тигыдэ озанлыкыштэ нилвич кэчыштэ чыла тўрэд кышкымёнгё, варажым йаракийён шинчыргаш (нарагаш) вэлэ тўналэшыс. Тыгэ машина кучаш пайда мо? Изэ йочат воштылын каласа: машина шкэнжым шкэ ок суло, манын.

Эй, тўрэдмэ машина нэргэн мом ойлаш! Эн тигыдэ озанлыкыштэ налза тэвэ имньым да шотлэн лукса: монарэ тудо ышта да монарэ кочкэш, вара ужыда: чыла тигыдэ озанлыкыштэ эсогыла имныжат шкэнжым шкэ ок суло. Мэмнан эл мучко тыгай озанлык—имньэ шкэнжым шкэ сулыдыман озанлык—ала монар миллион уло. Тыгэ лиймэ дэн адак, имньым туалгын тўшкылаш кўлэш, манын шоныман огыл. Вэт крэстйан илыш тугайэ: тигыдэ озанлыклан имньэ дэч посна ик ошкылымат ышташ ок лий. Адак тыгэ кодашат ок лий. Мо, имньэ па-

ша ы
шот м
т
ным м
ты ик
нужна
но ик
йотын
кугэм
тыктал
тигыдэ
таш ш
ушэмь
кышк
пуртэ
Т
даш л
рудэн,
кумдан
вашкэ
Т
ным с
урлук
озанль
вуй л
Т
ильэ.
пэнгь
дэн лу
тудын
пэнгь
лист к
нын ш
лан в
пытара
лыштэ
Па
марсек

ша ыштымыж дэч ала монар кана шуко кочкэшат, тидэ шот мо?

Туалгын, иктаж могай вэс корным, пайдалэ, вик корным муаш кўлэш. Ты корно—озанлыкым кугэмдымаш. Лач ты ик корно вэлэ тигыдэ крэстйан озанлыкым ўмўр мучко нужнан илымаш гыч утарэн кэртэш. Кэрэк мом ман, а корно иктэ вэлэ: мэ йал озанлыкнам чынак ты мартэ уждымо йотын кўшкё нёлташ шонэна гын, тудым машинандаш, кугэмдаш кўлэш (кид дэн ыштымэ пашам машиналан ыштыкташ тўнгалаш кўлэш). Иктэ вэс дэч посна ок лий: тигыдэ озанлыкыш, пайдам пужо манын, у куго машинам пурташ шонымо—лийдымаш паша. Машина крэстйан озанлыкым ушэмыш шўка, ушналтмөнгө, вара крэстйан-влак озанлыкышкышт эрэ пайдалэ да пайдалэ куго машина-влакым пуртэн кэртят.

Тугэ гынат, йал озанлыкым кок корно дэнэ кугэмдаш лийэш. Мэмнан кугужанышна, кулакым кэпшыл гыч рудэн, йал озанлыкыштэ капитализмлан вийангаш эрыкым кумдан пуа ильэ гын,—паллэ, тунам паша ыштымаш пэни вашкэ кугэмаш, иктыш ушнаш тўнгалэш ильэ. Кузэ тугэ?

Тэвэ кузэ: пэрвойак—батракым, нужнам, кокла крэстйаным сутланэн пизырымэ дэнэ. Машинам, сай имным, сай урлукым погэн налын, миллион дэн тигыдэ крэстйан озанлыкым йорлэштарэн, кулак шэмэр крэстйан шўйэш вуй лийын шинчэш ильэ.

Тунам кулак йал озанлыкым пэнггыдэмдэн шында ильэ. Кузэ? Нужна дэнэ кокла крэстйаным шкэ кидэшыжэ пэнггыдын кучэн, нуным утур-утур ош тўнья гыч шыгырэмдэн луктын пытара ильэ. А шкэнжын посна озанлыкшэ тудын эрэ кушкаш тўнгалэш ильэ. Тэвэ йал озанлык пэнггыдэмдымэ кок корнын иктыжэ. Ты корно капиталист корно. Ты корно нужнам чылажымат, кокла крэстйаным шукужым йёсын орланаш нангайа, йалыштэ кулаклан вийангаш эрыкым почэш, элыштына рэволўтсийым пытара. Шоналтэн ончызайан: капиталист господин йалыштэ пролэтар власым чытэн кэртэш мо?

Паллэ, тидэ мэмнан корно огыл. Ты корно дэнэ тымарсэкат, ончыкыжат капиталист эл-влак вэлэ кайэн шо-

гат. Капиталист эл крестйан-влаклан кайаш моло корно укэ.

Пролэтар калык ССР Ушэмыштэ вуйлатышэ клас лиймөнгө, тудо шэмэр крестйан дэнэ шалатэн кэртдымэ ушэмым пэнгыдэмдэн кайа. Промышлэнныс, шкэ озанлыкшылан эрэ вуй лийын шогэн, сотсиализм промышлэннысыш савырна. Мландэ—пашазэ кугужанышын лийэш. Помэшик-влак поктэн колталтыт. Кулак озанлыклан кушкаш пролэтар кугужанышын законжо, экономикэ могырым сэнэн миймыжэ эрыкым ок пу.

Копэратсий нужна дэн кокла крестйаным уша. Копэратсий шкэ папажым сотсиализм промышлэнныс дэнэ совет кугужаныш вуйлатымэ почэш ышта. Садлан копэратсий нужна дэнэ кокла крестйан озанлыкым сотсиализм корно дэнэ молэмдэн нангтайышэ вийлан чотлалтэш. Мэманан элыштэ нужна дэнэ кокла крестйан-влак колэктыв озанлыкыш ушнат, тыгэ нуно куго озанлыкышкэ вэс корно дэнэ, сотсиализм корно дэнэ кайат.

Совет йалым тыгэ молэмдымэ паша ваштарэш кулак-влак пэш осалын пижыныт. Кулак йалым каниталист корныш савырынэжэ; тудо, нужна дэнэ кокла крестйаным чот пизырэн, шкэ озанлыкышым утларак пойдарышаш вэрч тырша. Тўналтыш кутурымаштэ мэ, кугужан Российыштэ кулак озанлык кушмаш йал лончылалтмэ дэн пырля лийын шогыш, манын лудна. Тунам кокла крестйан йорлэштэ, нуждажэ йалт мландыдэ кодын шогыш.

Йал лончылалтмаш Совет Ушэмыштэ кузэ лийын вара? Кугужан Россий дэн моло капиталист эллаштэ лийын шогымо сэмын альэ вэс сэмын? Тэвэ ындэ тудым лончылэн ончэна.

Совет йал лончылалтмын ойыртэмжэ.

Первой кутурымаштак мэ, Окчэбр рэволүтсий дэч вара йал төрлалтэ, манын лудна. Рэволүтсий дэч вара йал „кокланэ“.

1921 ийыштэ, граждэн сар пытымөнгө, совет влась у озанлык политикиш савырныш.

Продразвөресткө годым крестйанын чыла уто нэстэжым налын шогышт. Ындэ ту продразвөресткө йал озан-

лык н
ту ут
лымэ
лык
дэн к
дэнэ й
даш к
Т
мэр н
эрыкы
рыш.
ты жап
даш п
копэра
кулак
ын ш
М
гайак
нына
М
йорлэ
корны
Со
ныжэ
нын ть
М
чылалт
годым
ту озан
лык ша
ужашы
годым
Капита
чыктэн
чылалт
сайын

о корно
шә клас
кэртдымэ
озанлык-
мышлэн-
лийэш.
ан куш-
кэ могы-

ша. Ко-
ис дэнэ
ан копэ-
гсализм
эш. Мэм-
колэктив
шкэ вэс

ш кулак-
ист кор-
м чот пи-
эрч тыр-
сийыштэ
пырля
йан йор-

ийын ва-
гэ лийын
лончы-

сей дэч
дэч вара

эт влась

о нэстэ-
ал озан-

лык налог дэн вашталтэ. Ты налог ыштымөнгө, крэстйан ту уто нэстэжым ындэ шкэ ужалаш тўнгалыэ, вара ужалымэ оксаж дэнэ озанлыкшым вийагдаш пижэ. У озанлык политикэ пролэтар дэнэ йал нужнан кокла крэстйан дэн кучымо кылжым пэнгэдэмдыш, адак промыслэнныс дэнэ йал озанлыкым нёлташ, сотсиализм корно дэнэ молэмдаш кўлэш йөнным ыштыш.

Тугэ гынат, пролэтариат развөретким пытарэн, шэмэр крэстйанлан полшышаш вэрч шкэт-посна сатулаш эрыкым пуыш. Ты эрыкым кулакат шкаланжэ йөнандарыш. Мэ кулакым тўрлынат шыгырэмдэн шогэна гынат, ты жапыштэ тудо вийагаш тўнгалыэ, шкэ озанлыкшым пэнгидэмдаш пижэ. Чын, кугужаныш промыслэнныс, сатулыманш, копэратсий кулак лэч шуко писын кушкэш. Тугэ гынат кулакын кушмыжо йалыштына кизытат лончылалтманш лийын шогэ манын ойла, тидым тойыман огыл.

Мэмнан дэнэ йал лончылалтманш капиталист элысэсэ гайак лийын шогэн, ончыкыжат тугак лийын шогэ манына гын, тудыжо йалт йонгыш ойлымо лийэш ильэ.

Мэмнан кугужанышна нужна дэнэ кокла крэстйаным йорлэштараш огыл, нунын озанлыкшым сотсиализм корныш пуртэн вийагдаш вэлэ тырша.

Совэт влась, кулак озанлыкын кушмыжо утур-утур чарныжэ манын, вара сэмын ту озанлык ынжэ лий, пытыжэ, манын тырша. Йалыштэ тўн пашана туганьэ тўвө.

Мэмнан йал лончылалтманш дэнэ капиталист йал лончылалтманш коклаштэ пэш куго ойыртыш уло. Капитализм гоным нужна озанлык пэш чот йэшаралтэш, а мэмнан дэнэ ту озанлык изэмэш. Капитализм гоным кокла крэстйан озанлык шагалэмэш, а мэмнан дэнэ ту озанлык шукэмэш: нужнан ужашыжэ ий йэда кокла крэстйаныш савырна. Капитализм гоным кулак озанлык мэмнан лэч пэш вийын кушкэш. Капитализм гоным йал кузэ лончылалтмым мэ сипр дэн ончыктэнна ильэ. Ындыжым мэмнан элыштэ йал кузэ лончылалтмэ нэргэн ик-мунар сипрым ончыктэна. Ты сипрым сайын гына шоналтэн налза (26 мгр. сўрэтым ончо):

ЧУМУР ИАЛ КАЛЫК ГЫЧ ЧОТЛАЛТЫН (МИЛЛЬОН ЙЭНГ):
ЙОРЛО

НОКЛА КРЭСТЯН

КУЛАК

24—25 йй. 25—26 йй. 26—27 йй.

Мэмнан йал лончылалтмаш нузэ найа.

маш
шы

лэкт
тйан
мэнг

лийш

тыр
кын

лык
нама
озан.
чыкт
изэ
1.000
лыкк

лума
пайд
ончы

на кр
кылм
кок н

тйан

Тыштэ пэш раш ончыктымo: мэмнан йал лончылалт-машын капитализм годем лончылалтмаш лэч ойыртышыжо пэш куго уло.

Мэмнан нужнан йатыр ужашыжэ кокла крэстйанышкэ лэктэш. Мэмнан йалын шукужо кокла крэстйан. Кокла крэстйан, Ленин ойлымыла, „мэмнан мландэ пашанан тўн мэнгыжэ лийэш“.

КУТУРАШ ЙОДЫШТМО.

1. Молан мэмнан дэнэ кулак-влак кушкыт?
2. ССР Ушэмьштэ йал лончылалтмаш дэнэ кугужан Российыштэ лийшэ йал лончылалтмаш коклаштэ могай ойыртыш уло?

Йалым сотсиализм корно дэн молэмдымэ паша.

Молан тугэ вара: мэ кулак озанлыкым эрэ изэмдаш тыршэна гынат, тудо альбат уло, уло гына огыл, тудо, эркын гынат, эрэ вийангэш?

Тэвэ молан: кулак озанлык нужна-кокла крэстйан озанлык дэч кугырак, садлан тудо пайдалэ. Тидым тэвэ ик шынамат дэн ончыктэна. Днъэпропэтровск округышто тўрлө озанлыкым лончылэн налыныт. Ты лончылмаш тэвэ мом ончыктэн: пасу гычын 200 тэнгаш йөрвар погэн налшэ изэ озанлыкыштэ шурно гэктарлан 3 цэнтнэр нарэ лэктын, 1.000 тэнгэ гыч 4.000 тэнгэ мартэ докот пушо куго озанлыкыштыжэ ик гэктар 9 цэнтнэрым пуа—кум кана шукурак.

Йаковлэв йолташ „Колхоз вэрч“ („За колхозы“) лўман кнагаштыжэ куго озанлыкын тигыдэ озанлык лэч пайдам пэш кугын пуымыжым шуко сынаमत дэн сэрэн ончыкта.

Тэвэ шөр-торык озанлыкым налына: ик пут шөр нужна крэстйанлан кулак лэч кок кана шэргэш пэрна, шўшкылмө ушкалжэ куго озанлыкыштэ тигыдэ озанлык лэч кок кана шуко.

Адак куго озанлыкыштэ йытын лэктыш тигыдэ крэстйан озанлык лэч 1¹/₂ кана шуко. Тигыдэ озанлыкын вў-

ИЙ.

дымõ мландыжэ изэ да паша ыштымэ тарманжат шагал, садлан йытын тудлан пәш шәргәш толәш. Түвõ садланак тыгэ кулак-ик дәстина йытын гыч пайдам тигыдэ озанлык ләч ала монар кана шуко налэда.

Кулак тыгэ ойлаш пәш йõрата:—Мый,—манәш тудо,—пашам шкэ ыштәмат, садлан пайдам шуко налам. А нужна, пуйто, йолко да, ниможат укэ, пашам ышташ õркана, ыштәнәт ок мошто. Куго озанлыкын пайдалыж нәргән сайрак шоналтәт гын, кулакын вигэ ты шойакшым умлән налаш йõсõ огыл.

Түрлõ авыртышым шындән, кулак озанлыкын кушмыжым чараш лийәш, лийәш гына огыл, тудым чарыманак. Тугэ гынат, кулакым тудын дән гына пытараш ок лий, иктым пытарәт—вәсә ләктын шога. Капитализмын вожшым тыгэ күрлын лукташ ок лий. Мом ыштыман вара? Тәвә мом: мланна кулакым йõршәш пытараш йõным муаш күләш. Ты ыштымэ йõн дән кулак кушкын гына ынжә кәрт огыл, тудо йõршәш шочын ынжә кәрт.

Кузә тидым ышташ? Могай йõным муаш? Тидым мә ик корно дән кайән гына ыштән кәртына. Ты корно: куго кулак озанлык ваптарәш мланна түләчат куго, түләләчат ончылно шогышо озанлыкым ышташ күләш. Ты озанлык шкәт-посна, капиталист озанлык огыл, мэр, кооператив-соцсиализм озанлык лийжә. Тыгай озанлыкыш мә нужна дән кокла крәстйан озанлыкым шкә кумулышт дән ушән вәлә ләктын кәртына. Тидә пәш куго паша, тидын дәч посна йал озанлыкым вож гычак сайэмдаш, йõршәш нõлташ ок лий.

Садлан мәмнан партийын XV погынымашыжә тыгә каласыш: „Кизытсә жапыштә шкәт-посна тигыдә крәстйан озанлыкым куго коләктивыш ушымо, молэмдымэ паша партийын йалыштә түн ыштышаш пашаклан чотлалтшә“. Тидымак XVI Пүтүнъ Ушәм партий кооперәнсийат каласыш.

Ты пунчалмутын чынжым илыш рашак ончыктыш. 1928 ийыштә колхоз-влак $2\frac{1}{2}$ кана шукэмыч. Нуно пәл миллион крәстйан озанлыкым ушәнәт. Мутат укэ, колхозна-влакын ситыдымашышт шуко уло. Тугэ гынат, тидымат мондыман огыл: ты паша нәлэ паша, адак чылт у паша, садлан ситыдымаш дәч лүдман огыл. Шурно ләктыш чо-

тышто, озанлыкыш машинам пуртымо чотышто, адак озанлыкым тыглайжат сайэмдымэ чотышто колхоз-влак йатыржэ кизытак кулак озанлыкым эртэн кайышт.

РСФСР-ын кандаш обласьшэ мучко чотлэн налмэ: 1928 ийыштэ колхозын уржа лэктышыжэ шкэт-посна озанлык лэч 28 просэн шуко лийын, икийаш шыдан лэктыш—33 просэн, шүльö—27 просэн шуко.

Ленинград обласьыштэ „Колос II“ лүман коммунын шүльö лэктышыжэ гектар гыч $1\frac{2}{3}$ тон лийын, крестйан-влакын 1 тон вэлэ, шож коммунын— $1\frac{2}{3}$ тон, а крестйан-влакын—1 тон, парэнтгэ—20,5 тон, а крестйан-влакын—11 тон. Коммунын ушкалжат шöрым крестйан озанлык лэч кок кана шуко пуа.

Чыла тидэ тэвэ мом ончыкта: шэмэр крестйанлан курум мучко нужнаштэ да пичкэмыштэ илымэ гыч утлаш ик корно вэлэ. Ты корно—нужна дэн кокла крестйан-влак колэктывыш ушнымаштэ.

Тидэ лач тўн корно. Ты корно дэн кайэн вэлэ йал озанлыкын шэнтгэлан кодмыжым пытараш лийэш.

Мэмнан коммунист партийыштэ тыгай йолташ-влакат улыт: нуно йалым могай корно дэнэ молэмдэн нангайынашым огыт умло.

Ты пурлаш тайнышэ-влак тыгэ кычкырат: мэ, пуйто, колхозлан шуко оксам кышкэна, колхозшо, пуйто,—„богадэлынэ“ вэлэ.

Чылаланат паллэ, тыштэ пурла-влакын мутышт дэн кулак шнэ шонымыжым ойла. Вэт колхоз кулак шинчам нузылта, вэт колхоз тудым „пытарэм!“ манын лүдыкта, вэт колхоз кулаклан шогэн шоганыжэ эрыкым ок пу. Садлан кулак колхозым пытарынежэ. Кулакын тыгай шонымыжо крестйан дэн пашазын шэнтгэлан кодшо ужалыж коч партийышкыкат пура. Садлан тыгэ партийыштэ йужо тўшка тайнышташ тўгалэш, кулак дэч чакнаш кўшта.

Тугэ гынат, мэмнан партийын вийжэ ситышын уло. Тудо клас тушманым чактарэн, шкэ коклаштэ тайнышманшым пытарэн, йалым, уло элым ўшанэнак молэмдэн кайа.

Тигыдэ крестйан озанлыкым ушэмлымэ дэн пырля, партий дэнэ совет элась вэс пашаналат пижыч. Ты паша—

пәш куго сотсиализм озанлыкым (совхозым) ыштыманш. Ты паша тошто совет озанлыкым вийандымэ дән да у совет озанлыкым кумдан шарымэ дән ышталтәш. Ты совхоз-влак нәргән вэс вэрэ сайрак сэралтәш, тыштыжэ мэ тидым гына каласэна: совет озанлык ыштымэ паша мландә пашам сотсиализм корно дән моләмдән нангайыманштә эн тўн пашалан чотлалтәш.

— Чыла тидә ойлымыда пәш сай, — манәш йужо йәнг, — колхозат, совхозат күләш. Вәт крәстйанын шукужо кизыт шкәт-посна озанлыкан, нунын дән кузэ вара, мом ышташ? Нунылан полшаш альэ укэ?

Пурлаш тайнышпә-влак партийым тыгэ титаклат: партий, пуйто, шкәт-посна крәстйан озанлыкым мондән шога. Тидә йалт шойак. Чынжэ тәвэ тыштә: пурла-влак шкәт-посна озанлыклан полыш пумын кулак кид рудаш полшыман манынат умлат. Пурла-влак гыч йужышт тыгат ойлат:

...„Мланна кулак озанлык пашаланат тормызым шындыман огыл“... маныт нуно. Чын, пурла-влак кулакын йәнг пўжвүд дән илымыж ваштарәш кучәдалмэ нәргәнәт ойлат, тугэ гынат, нуно тыштә „кулла пизырымэ“ гань (кабальный) пизырымыж нәргән вәлә ойлат. Кулла пизырымыжэ пәш осалын пизырымэ лийәш. Тәвэ, мутлан, кулак нужналан кәнгәжым шкә пашажым ыштыктат, вара тәлылан тудлан кочкашыжэ изыш гына киндым пуа.

„Кулла пизырыкташ ит пу, моло чотыштыжо кулаклан эрыкым ыштә“, тәвэ тыгэ пурла-влак ойлыштыт. Партий тыгай ойым садланак, тидә кулак ончылно чакныманш лийәш, маньэ.

Партий шкәт-посна крәстйан озанлыклан эрәк түрлб сәмын полшән шога. Тугэ да, могай илышанлан полшавара?—Нужна дән кокла крәстйанлан. Ты полыш кулакым эрәк шыгырәмдән пизырән мийән пуалтәш.

Шкәт-посна крәстйан озанлыныштә шурно ләктышым кузэ нөлталаш.

Тигыдә крәстйан озанлыкым коләктивыш үшән вәлә йөршәшак сайәмдаш лийәш, манна мэ. Шкәт-посна тигы-

дэ крестйан озанлыкшым сайэмдаш ок лий мо вара? — Пэш лийэш. Садлан, мэ ик колэктив нэргэн гына ойлэн, ты шкэт-посна крестйан озанлыкшым тугак кудалтэн кодэна гын, пэш куго йонгыш паша лийэш ильэ. Партий тыгэ ок шоно. Тудо тыгэ манэш: кизыт шкэт-посна тигыдэ крестйан озанлык-влак шкэныштым йатырак сайэмдэн кэртыт.

Куго сай сорт урлыкым вудымб дэн шурно лэктышым 20 просэн, альэ вич ужаш нарэ, нолташ лийэш. Тыглай урлыкым йытырайэн вудымб дэн да такырым эр куралмэ дэн мландэ шурно лэктышым йатыр просэн шукэмда. Мландым сайын уйандымэ, шурно локтылшо дэн кұлэш сэмын кучэдалмэ, шудо вудымб, шуко пасуыш лэкмэ, моло йбнат,—чыла тидэ шурно лэктышым нолта, озанлыкын докотшым кугэмда, йалым уэмда.

Тэвэ агысыр ана дэн шуко анган пасуым налына. Чотлэн налмэ: йал дэч вич километр тораштэ кийышэ мландым ыштымэ годым ик паша кэчэ 54 ырший докотым пуа, а вич километр лэч утла тораштэ кийышэ мландэ ты докотым кок кана нарэ изэмда—паша кэчэ 30 ырший докотым вэлэ пуа.

Кизыт волыкна киндым уло эл калык кочмо нарэ кочкэш. А крестйан-влак вожсаска дэн шудым утларак вўдаш тўнгалыт ильэ гын, монар миллион пут дэн уто киндым назарыш луктын кэртыт ильэ. Яаковлэв И. йолташын „Шурно лэктышым кугэмдэна“ лўман кнагажым лудса токэн, тэ ужыда вара: шкэт-посна крестйан озанлыкыш тигыдэ йбн-влакым пуртымо дэнак ала монар куго докотым налаш лийэш! Ты кнагаштэ шуко шынамат дэн раш ончыктымо: сай сорт урлыкым вудымб дэн, такырым эр куралмэ дэн, йал озанлык нолташ полнышо моло йбн-влакымат пуртымо дэн иосна крестйан-влак, уло йалат могай пайдам налыныт, кузэ мландэ пашаштым сайэмдэныт да монь—вигэ ончыктымо.

Колыштса тэвэ, кузэ Йарослав губэрна, Углич уйэз, Плишки йал крестйан-влак шурно лэктышыштым нолталыныт. Тэвэ тувэч мом сэрат: рэволўтсий дэч ончыч мэманан дэнэ шурно лэктыш пэш алама ильэ: йытын—дэсти-налан 15-18 пут, уржа—60 пут, шўльб—80 пут, парэнгэ—

700 пуг. Мландым төрлатымэ дэч вара мландэ пашам у сэмьн ыштышаш нэргэн муг лэктэ, ты шотышто пэш шуко учашымаш лийэ. Рвэзэ оза-влак „Волоколам уйэз гайэ (Моско облась) пасуым ышташ, ий йэда клэвырым вўдаш“ маньыч. 1925 ий гыч йалыштэ клэвыр вўдыдымө йэнгым иктымат муаш ок лий ильэ. Пашам чыланат тыгэ ыштыман маньн, уло йал дэнэ пунчалмутым луктылто.

1926 ийыштэ йалын ик ужашыжэ „псков“ лўман кужо йытын нөшмым налын кондышат, клэвыр ўмбалам ўдэн шындыш. Йытын пэш сай лийэ: мушыжо дэстиналан 40 пуг гыч 42 пуг мартэ лэктэ, йытын нөшмыжө—35 пуг гыч 40 пуг мартэ. Тынар шуко лэкмым ужын, нўтўнь йал ты псков лўман кужо йытыным вўдаш тўнальэ.

Ту ийыштак йал тыгай пунчалмутым лукто: чыла озым пасу дэн икийаш пасуэш нўтўньэк сай сорт урлыкым гына вўдаш. Тугак ыштышт.

Йалыштэ сынэн ончыктымө изэ вэр (ластык) уло. Тушто уйэз мландэ пөлка тэмлэн пумо куд тўрлө шўльым сынэн ончат.

1926 ий гыч йалыштэ такыр пасу кодын огыл. Такыр пасуэш шукужым йытын вўдалтэш. Йытын вўдымө дэч ончыч ик дэстиналан супэрпоспат 12-14 пуг нарэ пышталтэш. Йытын ногэн налмөнгө, тунамак тэрыс кыш-калтэш, вара уржа вўдалтэш.

Кодшо ийлаштэ Плишки йалыштэ дэстина вуйэш, кокла чот дэнэ, шурно тынар погалтэ:

Уржа—120 пуг, шўльэ—130 п., йытын муш—40 п., йытын нөшмө—35 п., парэнтэ—1.100 п.

Плишки йал крестйан-влак урлык ыштышэ ушэмым нчыныт, тушко члэнлаң крестйан-влак чыланат пурэныт. Ушэмыштэ прокатной пункт уло, тушто тыгай машинам кучат: йытын трийэр, „Клэйтон“ лўман сортировка, рок урымо машина—коктыт, адак рат дэн вўдымө машина—кумыт.

Ындыжым мландэ пашам колэктив дэн ыштынаш нэргэн кутурат. Колэктивыш лэкташ йалыштэ шуко крестйанжэ шона*).

*) Йаковлэвын „Шурно лэктышым кугэмдэна“ лўман енагаж гыч налмэ.

Партий дэнэ совет влась шкэт-посна нужна дэн кокла крестйан озанлыклан вий шутымо сэмьч эрэк полшэн шогат. Шынаматлан тэвэ ССР Ушэм ЦИК'ын „шурно лэктышым нёлтышаш йён“ нэргэн лукмо дэкретшым ончыктэна (1928 ий 15 декабрыштэ лукмо), тэвэ адак 1929 ий 8 пэвралыштэ йал озанлык налог нэргэн лукмо закон, адак XVI Пүтүнь Ушэм партий конпэрэнсийын Калинин йолташ доклад почэш лукмо пунчалмушо.

Альэ шуко жапышкэн шурным да йал озанлык йөрварым шкэт-посна крестйан озанлыкак пуэн шогат тунгалэш. Йал озанлык ыштымышын тун пормыжо альэ шуко ийы икэн тигьдэ озанлык пормак чотлалташ тунгалэш. Партий дэнэ совет влась тидым пэш сай шинчат, пэш раш умлат, садлан йалысэ политикышгышт тидым ушыш налын шогат.

Тугэ тыгат, партий тэвэ тыгэ ок ышгэ: нукна дэн кокла крестйан озанлыкым паша коператсытымэ коч да ушэмлымэ коч социализм корэо дэнэ молмдэн нангайаш, а шкэт-посна нужна дэн кокла крестйанжылан тугак, полшыдэ кодаш. Йалт тугэ огыл. Партий тугэ ышташ ок тыршэ. Тудо тыгэ манэш: шкэт-посна озанлыклан полшаш кұлэш, тугэ гынат, ты полшыло тудын озанлыкшыи тыглай нёлташ гына ыжэ тৌю, тудым коператсышкат шупшаш пэлшыжэ. Шынаматлан тэвэ контрактатсийым*) налына. Ты договор уло йал дэнэ ышталгэш. Тидэ (контрактатсий) ик жапыштак шкэт-посна крестйан озанлыкланат полша, адак тудым куштулго тигьдэ ушэмыш уша, варажым ту ушэм крестйан-влакын шкэ кумулышт почэшак куго ушэмыш савырна.

Тигьдэ крестйан озанлык вийандымэ, нёлтымө пашан түржат, мучашыжат уло. Шкэт-посна крестйан озанлыкым коператсылымэ дэч посна, тудым ушэмышкэ лишэмдымэ дэч посна кизыт нёлташ ок лий. Тэвэ, йытыраймэ урлыкым посна озанлык вудэн кэртэш мо? Укэ, ок кэрт; мо

*) Ик түрлө договор тугэ манылтэш. Ты договор крестйан-влак дэн кугужаныш коклашгэ ышталтэш. Крестйан-влак ты договор почэш кугужанышлан шурным альэ промышленныслан кұлшо илэ таварым коператсий коч пуат.

ту урлык ты манмэш шўкангэшыс. Тидлан, урлык ынжэ шўканг манын, йытыраймэ урлыкым уло йаллан вўдаш пижман. А тыгэ ышташ вўдымө ушэмьм почман.

Мэмнан ончылно кизыт тыгай куго кўлэш паша-влак шогат. Ты папа ышташ мланна уло вийна дэнэ пижман. Тэвэ ту паша: толшаш вич ийыштэ шурно лэктышым 35 просэн нўлталаш, лу ий кўргыштө шурно лэктышым кок кана кугэмдаш, вўдымө мландым шараш, ушэмлымэ пашам тўрлө сэмынат вийагдаш, адак совхоз ыштымэ планым шукташ.

Кугужан правичэлствэ йал озанлыкклан ий йэда шўдө витьлэ миллион тэнтэ нарэ оксам пуа ильэ, тувэчат нэш шу-кыжо помэшиклан да кулаклан кайыш.

Совет влась тэнэйсэ озанлык ийыштэ (1928 — 29 ий) йал озанлыкклан (вэрласэ дэн кугужаныш роскотшыMAT чотлаш гын) ик миллиард тэнтэ угла оксам пуа.

Ты окса ий гыч ийын йэшарлташ тўнгалэш.

Мэмнан йална пролэтар калык дэн да тудын партийжэ вуйлатымэ почэш шкэ озанлыкшым ий гыч ийын социализм корно дэнэ молэмдэн нангайа, шкэ озанлыкышкыжэ машинам шуқырак да шуқырак пуртэн, паша лэктышыжым кўшқырак да кўшқырак нўлта. Тыгэ шэмэр крестйанын озанлык мogyрымат, культур мogyрымат илышыжэ утур-тур сайэмэш.

КУТУРАШ ЙОДЫШТМО.

1. Йалыштэ куго озанлык молан найдалэ?
2. ВКП йалым куго озанлыкышкэ кузэ нангайа?
3. Совет влась шкэт-носна крестйан озанлыкым кузэ сайэмдаш полша, мо дэн полша?
4. Молан нурла-влакын йал озанлык нўлталтмэ корно нэргэн ойышт йонгыш ой лийэш?

Мэмнан йалыштэ клас кучэдалмаш.

Тэ ындэ ужыда: мэ йалыштэ эн тўн пашана ышташ пижна—нужна дэнэ кокла крестйан озанлыкым социализм корно дэнэ молэмдымэ пашалан. Колхоз-влак тўргэн кушкыт, йал озанлык коператсийын тўрлө ужашыжэ крестйан озанлыкын пэлыж нарым ушэн. Куго совхоз-влак почыл-

тыт, шарлат. Нужналан полын пумаш кугэмэш, совэт, копэратсий вэлэн да монь нужна тұшка ыптылмә паша сайэмэш. Нужналан полишэн, нужна дәнә кокла крәстйан озанлыкым копэратсылэн, нунылан эн сай йал озанлык машинам пуэн, совэт кугужаныш тыгә нужнам кулак кид гыч утара, кулак кушмо йоным пытара.

Тыгә ыштымыжә, кулаклан шогалаш вэр пытэн миймыжә тудым ок сырыктә мо, вацтарэш ок шогалтә мо вара? Вэт кулак ұнышө шорык огылыс, ты осал йанлык, тудым утур-утур чот пизырэн миймыналан, мэмнап вуйнам нийалташ ок тұнгалыс.

А партийыштә тәвә тыгай коммунист-влакат улыт (нуным пурла опозитсионьэр маныт). Нуно тыгә шонат: вэрлаштә совэт пөлка дән партий ушәм-влак пашам аламан ыштатат, садлан, пуйто, йалыштә клас кучэдалмаш писэмэш. Пурла опозитсионьэр-влак тыгә маныт: кулак, пуйто, нужна дән да кокла крәстйан дән пырля кэлшэн, сотсиализмыш пурэн кэртэш. Нуно тыгә чотлат: копэратив кулак гыч лийэш гын, ты кулак пыжаш садак пуйто сотсиализм пыжаш лийэш.

Чынжым манаш гын, йалт вәсә ләктэш.

Мэмнан кулакым пизырэн миймына тудым сырыкта, тудо мэмнам эрә чактараш толаша. Моло тұрлынжө адак лийынат ок кэрт шол.

Кулак мэмнан вацтарэш тұрлө йөн дән кучэдалэш: тәвә тудо пужна дән совэт власьын танжә, „тошто палымә родыжо“ лийын шинчэш, тәвә адак копэратив дән совэт правльэныш нэржым чыка, тәвә тұрлө рэлигий кружокым да сәктым ыштылэш, то адак кокла крәстйанын да нужнанат эн шэнгелан кодио ужашыжым йүктэн да монь шкә могырышкыжо савыра. Тудо колхоз йўлаташат, йанлыкла комсомольэсым, совэт пашайэным, избачым, йалкорым пушташат ок йырнә.

Йүд-вэл Кавказ Сальск округ гыч тәвә мом сэрат:

„Кулак, пөрт шэнгэлнә нужна-влак коклаштә шинчән мэр паша нэргән да монь ойлән, нуным шкә вэлкыжә пэш шушаш тырша. Совэт власьын политикижым шкә сэмынжә пужән, кадыртылын, ойлымо коклаштак иктә дэч ик-кок дэстина шудым арэндыш налэш, вэсылан ик

кэчэш имныжым пуа (вара имнылан ыштэн пуэт пуйто), кумышылан ложашым пушын койэш. Тыгай годом тудо тыгэ ойла: „коммунэт тудо йылмэ дэн вэлыс, пашаштыжэ укэ. А тэ кузэ илэнда, тугак кодыда. Мыйжэ тэндан нужнадам ужын, вий пытарымыдам ужын, чаманэм, садлан, уна, пуэмыс. Мыйым ала могай кулаклан шотлат гынат, мо лийэш ту мутшо вара,—шкат ом шинчэ. Пашам ыштэм, лийжак манын тыршэм, йэнг „йолаш лэч посна коштэш“ манын нарным ынжэ шуйо шонэм. Йүдшө-кэчыжэ эрэ ыштэм, йэнгым пукшэм, советлан полшэм. А илыш нэлэмэ вэт, илаш йөсө. Илыш—иыш огыл, орлык вэлэ. Тугэ гынат колымо ок шу: социализмыш шуаш күлэш вэт.“ Тэвэ могай чойа, рывыж лэчат чойа лийын кэртэш кулак.

Тэвэ адак Суйас республик, Арча кантон, Улэсь йал гыч мом сэрят („Марий Йал“ № 25 (85), 1929 ий).

„Мэмнан Улэсь йалыштэ 9 йанварыштэ колхоз почылто. Чылажэ 17 сурт ушныш: 9 йорло дэн 8 кокла илышан. Тыгэ ушнымо пойан дэнэ тудын вэлыш мурышо-влаклан ыш кэлшэ. Тыгат, тугат пытараш тöчынт. „Колхозыш лэктыт гын, шүргө чара лэч поро мландэ нунылан укэ“ манын ойлыштыч. Сэнэн ышт кэрт. Варажым окса пуэн тэмлэнат, сбрэнат толашынт. Тошто торговой пойан Айгыш Алыксий колхозыш нурышо Игнатий Выльпын ватыж дэнэ шочшыжлан 30 тэнгэ оксам пуэн. „Тэ визитын ода пуо гын, Выльыпэт комсомольэс Очанжэ дэн коктын öрытат, огыт кайэ“, манын. Выльып тидлан öрын ыш чакнэ. Очан эргыж дэнэ колхозыш кайыш. Шошым зэмлэмэр колхозлан мландэ пүчкаш толыат, Выльыпынат ватыжэ нил шочшыж дэнэ „минь марийэм дэч ом код, пойан Алыксий минным олталэн лукто, кумло тэнгэ оксажым пуэм, колхозышкак кайэм“, манын Йыван эргыжлан йодмашым сэрыктэн пуо. Чойа рывыж олталэн ыш кэрт“.

Тэвэ адак Гамалэйэвка йалыштэ ик кулак тыгэ каласэн: „мыйым йал советыш сайлэда гын, мый тыланда паша ышташ тунгалам. Молан күлэш тыланда тыгай йал вуйлатышэ, тудо—күтүзө, нимомат ок умло“.

А тэвэ адак Таганрок округышто кулак-влак шкэ урлык эрыктымэ ваштарэш ойлат, а ту жапыштак пурно эрыктымэ машинаштым йышт эрыкташ колтат (Калинин йолташын докладшэ гыч).

Голодайэвкыштэ Яанов йал крестйан-влак, кулакым колыштышты дэн, агроминимумым ыштымэ дэч да агроуполномочэным сайлымэ дэч шөрлэныт.

Тамбов округышто Пэрэсыпкин район мучко кок урлык эрыктымэ обоз коштэш. Нужна дэн кокла крестйан-влак шкэ урлыкыштым куанэн эрыктат, а кулак дэн поп-влак урлык эрыктымэ ваштарэш агитатэсым йыштакат, виш-ат ыштылыт.

Крымск станитсыштэ нужна-влак шэф лийын полнышо Пишчэвкус пашазэ-влаклан плугым олмыкташ нангайнэшт улмашат, кулак-влак тидын ваштарэш пэш куго агитатэсым ыштэныт.

„Машинадам ида нангайэ, тудым мбнгэш садак огыт пу, колхозыш колтат“ манын кулак-влак ойлэныт (Калинин йолташын докладшэ гыч).

Тэвэ адак, кулак совэтыш пурэн шичмбнгө, мо лийын кэртэш.

„Головишчэнск йал совэтыш Данилочкин лүман кулак пурэн шинчынат, нужнам тўрлын игылтэш. Ийуль тылызыштэ налог чотлышо комисэ нужналан налог льгот пумо нэргэн йал совэтыш погынэн. Йал совэт вуйлатышэ йўын толынат, нужна прэдставичыл-влакым поктэн луктын, тыгэ кычкырэн: „кōлан льгот ышташ мый шкэ шинчэм“. Тыгэ лиймбнгө паллэ: льгот кулаклан вэлэвэрэштын. Тыгэ, нимоланак льготым вуйлатышэ ватын шольыжо налын. Вуйлатышэ шкэнжымат мондэн огыл, тудын идалуклан 500 тэнгэ докот пушо мэж лўлмō машинажэ улмаштынат, садак налоглан льготым налын“.

Тышкэ мом адак йэшарэт—чыла раш, чыла паллэ.

Кулак-влакын йалыштэ сотсиализм ыштымэ паша ваштарэш орэн кучэдалмышт нэргэн мучаштымэ моло шынамат-влакышат ончыктэн сэраш лийэш ильэ да, кўлэшыжэ укэ. Кулакын ты шакшэ пашаж нэргэн кажнэ йал комсомольэс шкат пэш шуко ойлэн пуэн кэртэш.

Тэвэ, 1928 ий кок шижэ тылызэ коклаштэ гына (15 август гыч 15 окчәбр мартэ) газэт-влакэш тынар увэр сэрымэ: 44 увэр пуштмо нэргэн, 33 увэр пушташ төчымö нэргэн. Кө тыгэ ыштэда? Паллэ, кулак альэ тудын тарлымэ йэнгжэ.

Йалыштэ кизыт тэвэ тыгай пашат уло. Кокла крестйанын, нужванат эн шэнтэлан кодшо ужашыжэ, кулак энгэрыш пижэшат, тудын шүдымыж почэш кычкыра, аралаш толаша, тыгэ кулаклан ужалалтэш. Тыгай кокла дэн нужна крестйан-влакым „подкулачник“, кулак поч нулышо мандэ моло сэмын манаш ок лий. Кулак чойа. Тудо йужгунам шкэ нужнан вүрэш кидшылат ок амыртыл, тыгай подкулачником, ужалалтшым тарлэн, вүр гыч чап-чара арун (эрэн) лэктэш. Мутат укэ, мланна подкулачник-влакым тошкалмэ йэда тўжвак луктын ончыктэн шогыман, тугайым комсомол гыч да монь поктыман. Йужгунам нуно комсомолышкат нэрыштым шўшкыт.

Кулаклан тарлалтшэ-влак көм пуштэдат? Йал совет вуйлатышым да члэн-влакым, эн чотшо нужна гыч, батрак кокла гыч лэкшым, партий пашайэнгым, комсомольесым. Кулак көм пушташ шинча: тудо йалын эн сай актив (талэ) ужашыжлан кэрылтэш, эн талэ социализм ыштышэ пашайэнг-влакым пуштэда.

Кулак нимо дэчат ок йыгыжгэ. Тудо арака дэнат, рэлигий дэнат, винтовко дэнат, кочо дэнат пуштэдаш толаша. Тўрлө ушэмышкат нэржым чыкаш тырша, колхозымат йўлата.

Ындэ, тыгэ лийын шогымöнгө, мэмнан йалыштэ клас кучэдалмаш укэ, мланна кулаклан эрыкым пуман, манын ойлаш лийэш мо?

Мэмнан партийна йалыштэ мо лийын шегымым раш шинчэн, чотлэн илыжэ, йалым социализм корно дэнэ молэмдэн нангаймэ паша дэч ик опкылылат шэнтэак ынжэ тошкал.

Партийын йалыссэ политикижэ.

Йужгунам йал погынымаштэ тыгай мутым колаш лийэш: „Мэ чыланат мландым пургэдына, чыланат йыдал дэнэ коштына—адак ала могай кулак дэнэ нужнам кычал

кийат. Мэ чыланат крэстйан улына, моло нимат укэ“. Тыгэ чылаж годымак кулак гына ок ойло, тыгэ йужо кокла крэстйан гыч, нужна гычат шонышо уло. Йалыштэ мэмнан шинчана ончылнак клас кучэдалмаш писэм шогымөнгө, могай нужна-влак тыгэ ойлэн кэртыв вара? Паллэ, тыгэ нужнан эн шэнтэлан кодшо, эн пизырналтыэ ужашыжэ, кулак кидыш вэрэнтшэ нужна-влак вэлэ ойлэн кэртыв. Садлан иктаж могай нужна тыгэ ойлымыж дэн, „мэ чыланат крэстйан улына, садлан йалыштэ чыланат тёр улыт“ манмыж дэн тудо кулаклан вэлэ полша, кулак пашам вэлэ ышта, подкулачник лийэш. Чынак, кулаклан йал калык тун шэнтгэк шылын тувэч тыгэ кычкыраш пэш пайдалэ: „мэ чыланат тёр улына, чыланат ик киндым кочкына, чыланат йыдал чийэн коштына“. Фининспэгтыр илаш ынжэ мэшайэ манын, совет права дэч посна ынышт кодо манын, кулаклан шэмэр йэнгыш савырнашат пайдалыс. А кокла крэстйан гыч, адак нужна гычак йужо йэнгжэ кулакын ты энэрышкыжэ вэрэштэшат, сайын умлэн налдэ, кычкыра вара: „мэ чыланат тёр улына — мэмнам ида тўкалэ“.

Тугэ гынат, йал рвэзын ончыл ужашыжэ--комсомол— подкулачник-влаклан сэмалтэн ок кэрт. Тыгэ гына огыл, комсомольэс-влаклан кулакын шойак мутшо ваштарэш пэш чот кучэдалман, Лэнин туныктымо корным нойындэ умландарэн, тудым йалыштэ илышыш пурташ уло вий дэнэ пижман.

Йалыштэ партийын корныжо Лэнин ойлымо почэш тыганьэ: „Кулак дэн кучэдалмым ик минутланат чарныдэ, нужналан гына пэнгыдын энэртэн—кокла крэстйан дэнэ кэлшэн моштыман“.

Тэ ындэ ужда, кулак — пашазэ класын да шэмэр крэстйанын кэлшэн кэргдымэ тушманжэ. Кулак дэн мэмнан ик пашана вэлэ уло: кулакым йөршэш пытаршаш вэрч, кулаклан шочаш полшышо илыш рэтым йөршэш вашталтышаш вэрч чакныдэ кучэдалман.

Ола пашазылан эн чак шогышо—йалыштэ йал озанлык пашазэ-влак улыт (батрак, кўтўзё, чодра пашазэ, совхоз пашазэ да монь). Йал озанлык пашазэ дэнэ ола пролэтар изак-шольак улыт, манаш лийэш.

Мландэ дэн чодра пашазэ-влак изэ пролэтар отрядлан чотлалтыт. Нуно йаллаштэ пэш шуко тигыдэ оза-влак коклаштэ кумдан шарлэн кийат. Тыгэ лиймэ дэнэ тидэ пэш куго шотып локтэш: совхоз пашазэ, батрак, кутузё-влак тыгэ ола пролэтарын пушыжым мэмнан йа-лышкына шупшишо воштыр ганьэ улыт.

Тыгэ гынат, тидымат чаманэн каласыдэ ок лий: мэмнан йал озанлык пролэтарна-влак политикэ чотышто альэ пэш инагал шинчышэ улыт, пушкыдын упшалтыныт, садлан ончылно шогышо пашаштым йөршешак ыштэн огыт кэрт.

Адак тыгэ лийын шогымо дэн нунын ўмба кидымак йөршәш лупшалман огыл. Йалт вэс тўрлын ыштыман: йал озанлык пашазэ-влак ўмбак вич кана, ду кана утларак сайын ончаш тўнгалман. Адак нуно партий йачәйкыштэ, комсомолышто, совэт дән копэратсыштэ шкә вийыштым утларак да утларак вийандышт манын, тыш-туш тайныдэ тыршыман.

Совхоз паша шарлымэ дәнэ йал озанлык пашазэ-влакын пашашт адак кугэмәш. Садлан мэмнан чыла йал ушәмна-влак, йал озанлык пашазэ ушәм йалыш чынак пролэтар пушым пуртышо лийжә, манын тыршышт, ту пашазэ кокла гыч ән сай йал пашайәнгым лукташ пижышт. Мондыман огыл, йал озанлык пашазэ-влак мэмнан дәнэ күм миллион нарышкә шуыт: ик рвэзыжә гына батрак-влак коклаштэ миллионит пәлә нарә чотлалтәш.

Ты куго армий пролэтар диктатурын йалысә нәгызшә лийжә. Партий дәнэ комсомоллан йал озанлык пашазэ-влакым лўтўннәк профсоюзыш шупшишаш вэрч, ән ончылно шогышыжым партийыш шупшишаш вэрч шуко жапыпкән пәш чот ышташ вэрәштәш.

Йал озанлык пашазэ-влак ындэ крәстйан огыт ул. Нунын кокла гыч иктажшын изэ ластык мландыжә уло гынат, тывәч налмә докотшо садак изә, пашазылан илашыжә пәш кугынак ок полишо.

Батрак дән кокла крәстйан коклаштэ нужна шогә. Нужна—пәлә-пашазылан чотлалтәш. Мландэ гыч налмә докотшо тудлан ок ситә, тудо өрдыжыштө паша ыштыдә илән ок кэрт. Пашазэ клас полшыдә, социализм йал дәч

посна нужналан нимогай волгыдат укэ. Капитализм го-
дым тудлан ик корно вэлэ: кулак ончылно тупым пүгүр-
таш, пунда ыш шумэш эркин-эркин йорлэшташ, вара-
жым батраклан кайаш альэ олаш ошкылаш вэлэ. Садла-
нак нужна пролэтар власьын йалыштэ энэртишыжлан чотлал-
тэш.

Кокла крэстйан шкэ пашаж дэн ила, тугэ гынат ту-
дын озанлыкшэ нужнан лэч пэнггүдэ. Кокла крэстйан
нэргэн тудо пэлэ-пашазэ манаш ок лий. Тугэ гынат, ку-
лак кокла крэстйанымат пизыра, садлан кокла крэстйа-
нын пашазэ клас дэн ик ойжо уло, тидэ—капитал пизы-
рымэ гыч утлымаш. Тэвэ садлан кбра пролэтариат кокла
крэстйаным шкэ йолташыжлан чотла, тудын дэнэ кучымо
ушэмым тўрлынат пэнггүдэмдэн кайа. Тигүдэ озан кбр-
гыштыжб кок чон ила манын ала кунамак каласымэ: ик
чонжо—пашазэ чон, вэсыжэ—оза чон. Тыгэ шкэ оза лий-
шэ кокла крэстйан йужгунам кулак могырыш тайныш-
тэш. Садлан пашазэ-крэстйан ушэм шкэ тўн пашажым ту-
нам вэлэ шунтэн кэртэш, кунам ты ушэмым пролэтариат вуй-
латаш тўналэш.

Тыгэ ындэ папазэ клас дэнэ тудын коммунист пар-
тийжэ йалыштэ нужналан энэртат, кокла крэстйан дэнэ
ушэмым пэнггүдэмдат, кулак дэн вийын кучэдалыт.

Илышыштэ ты политикэ кушто койын шога? Тэвэ,
шынамаатлан, налогом налына: нужна налог дэч йоршэш
утаралтын, кокла крэстйанлан тўрлб льгот пуалтэш,
а кулак-влак уло налогом пэлыж нарэ тўлат. Мландэ
тбрлатымэ пашам („зэмлэустройством“) налза—нужналан
мландэ тбрлатымэ паша йарак (оксадэгэчак) ышталтэш,
кокла крэстйанлан—льгот дэнэ. Копэратсыш пурымэ го-
дым нужналан полшаш копэратсын посна оксажэ уло.
Совэт, копэратсэ вэлэн да монь ыштымэ нужна тўшка-
влак ты ушэмлаштэ (совэтыштэ, копэратсыштэ да монь)
пэрвойак нужна вэрч паша ышталтшэ манын тыршат.
Кулак дэч права налылтын, кулак батрак пашам аралы-
шэ закон дэн, мландым налмэ закон дэн авыралгын.

Чын, илышыштэ тыгат лийын кэртэш: йужгунам ку-
лак нужналан пумо законом шкэ могырышкыжо савурэн
шында, вара нужна нимогай полышымат налын ок кэрт.

Вэт „йэшыштэ пэлторта дэч посна ок лий“ манын арамак огыт ойло. Мэмнан совет учрэждэньыштына түрлө кұлдыман, ужалалтпэ, куктэж йэн шагал мо?! Нуным түрлын олталатат, ужалатат. Тыгай осал паша дэнэ мланна пэш чот кучэдалаш күлэп, а эн чотшо тидым мондыман огыл: тыгай паша партий дэнэ совет власьын корныжым пудуртымо, пужымо лийэш.

Пашазэ клас йалыштэ чыла ыштымэ пашаж дэнак ик түн шонымашкыжэ шунэжэ: йал озанлыкым эркин-эркин сотсиализм корно дэнэ нангайэн молэмдэн шын-даш. Садлан вэрчак, пролэтариат власьым шкэ кидэшыжэ кучэн кодэн кэртпэ да сотсиализмым ыштэн шуктыжо манынак, пролэтариатлан крэстиан дэн кучымо кыл, „смычкэ“ күлэш.

КУТУРАШ ЙОДЫШТМО.

1. Молан йалыштэ клас кучэдалман кызит утларак вийангэ?
2. Молан партий йалыштэ илышэ-влакым ик түр ок чотло?
3. Молан йорло пролэтариатын йалыссэ энгэтышыжэ лийэш?

1
ыма
суш
мат с
озанл
тэч,
(
милл
гыч
пут)
тэч

КУМЫШО КУТУРЫМАШ.

Йалын сотсиализмыш каймэ корныжо.

1929 ий май тылзыштэ чыла ССР Ушэм Совет Погы-
нымаш мэмнан уло калык озанлыклан вич ий ончыко
кушпаш планжым пэнггидэмдыш. Чыла озанлык могыры-
мат сэдэ планыштэ пэш сайын ончэн чотлалтын. Мэмнан йал
озанлыкна кузэ, могай корно дэнэ кайэн, элнам варап кодмо
дэч, нүжналык гыч лукмо нэргэнат пэш шуко каласалтын.
ССР Ушэм кӧргылан кэмнан кизыт идалуклан 75
милльон тон (4.575 милльон пут) киндэ погалтэш. Вич ий
гыч 100 альэ 106 милльон тон (6.100—6.466 милльон
пут) киндэ погалтман. Тунам йал олалан киндым кизытсэ
дэч кок кана утла ужалэн кэртэш.

УЛО ТАВАРЛЫК КИНДЭ:

1926/27 ий

1932/33 ий

95 млн. цэнтнэр нарэ.

171—196 млн. цэнтнэр.

Вич ийаш планын мучашэшыжэ колхоз дэн совхоз-влак
уло ужалымэ шурнын пэлэ нарыжым (43 просэным) дуат.

СОВХОЗ ДЭН КОЛХОЗ-ВЛАКЫН ТАВАРЛЫК КИНДЫШТ:

1926/27 ий

1932/33 ий

6,2 млн. цэнтнэр

67—84 млн. цэнтнэр.

Шкэт-вуй озанлык-влакат ужалымэ шурным шуқырак пуэн кэртыт.

ШКЭТ-ВУЙ КРЭСТІАН ОЗАНЛЫК ТАВАРЛЫК КИНДЭ:

1927/28 ий

1932/33 ий

2.772 млн. тэнгаш ужалалтын. 4.110 млн. тэнгашым ужалэн кэртыт.

Вич ийаш план почэш таварлык киндэ шунэмме.

Клопок дэнэ йытын погымашат кок кана утла шу-кэмэш.

Вольык шот тыгэ шукэмэш: имнэ, упкал, шорык кизытсын визымышэ ужаныжэ арта, сөнә—пэлыжэ.

ССР Ушэм алыштына кизыт 36.00) трактыр пашам ышта гын, вич ийаш план мучашэш 180.000 трактыр ыш-таш тунгалэш.

Йал озанлык машина-влакат кизытсэ лэч йатыр шу-кэмыт.

Сэдэ вич ий коклапшэ шурно лэктышым 30-35 про-сэн (вэс мут дэнэ, кизытсын кумышо ужаныжэ) нолталына. 1929 ийыштэ совет правичелствэ ты нэргэн лұмын зако-ным (дэкрэтым) лукто.

Кунам чыла озанлык-влак пу шогаштым плуг дэн вашталтат. чыла озанлык-влак урлыкыштым эрыктэн, сор-товатлэн вудат, урлыкыштым пормалин дэнэ мушкыт, уло вудэн илымэ мландыштым түрлө осал шук шудо дэч, шукш-копшангэ дэч эрыктат,—тунам ижэ мэ шурно лэктышым 30-35 просэн нолтал кэртына.

Крестіан-влак, кизытсэ ганьэ шкэт-шкэт ыштэн, ты-гань куго пашам шуктэн огыт кэрт, шурно лэктышыштат кизытсэ ганьак пэш начар лийэш.

Мэмнан алыштэ 26 миллион утла тигыдэ шкэт озан-лык дэн илышэ крестіан уло. Сэдэ озанлыклапшэ чыла

кырак
паша акрэт годсо пормо дэнэ ышталтэш: пу тырма, пу шога, кўр комдо. 5 миллион шога мэмнан Совет Ушэм мландыштэ пасум коркалэн коштэш. Урлыкашым эрык-тымаш, пормалин дэнэ мушман укэ; волык ашнымэ вича-влак йўштö, йыр мардэж коштэш; волыкклан нормо дэн пукшымаш укэ: кунам шуко—йол йымалныжэ тош-калт кийа, укэж годым—мардэжым йўын шога.

Шурно лэқтышым, тигыдэ крэстйан озанлык докотым куштылго (прэстой) йөн дэнат кугэмдаш лийэш: урлыкашым, тўрлö йал озанлык машинам налын, шўкым пытарэн, моло тўрлынат. Ты нэргэн мэкодшо кутурыманштэ кала-сэнна ильэ.

Промышлэнныс пашана (завот-пабрик) шарлэн шыгымо дэнэ совет влась йал озанлыкклан полпэн шога. Тўнхамбал сöй тўнгалмэ ожсо лэч йалышкэ коктытат чэрык утла йал озанлык машина колталтэни, шкэ ыштымэ мландэ ййангыш тэнэйсэ 1929 ийлан 175.000 тон колталтын. Сöй дэч ожно тылэч шуко шагал ышталтэш ильэ.

Тугэ гынат тигыдэ шкэт крэстйан озанлык-влак пашаштым план ончыктымо нарэ нöлталын огыт кэрт; польшышт дэнэ чыла кугужаныш озанлык нöлталмашкат шагал вийым пуат. Йал ончыкат тошто сэмынак 26 миллион тигыдэ шкэт озанлык дэнэ илаш кодэш гын, ўмўраш шэнггелан кодмыжым, нужналыкшым сэнгэн ок кэрт.

Коммунист партий йал дэнэ ола кокла ойыртышым пытараш пэш чот кучэдалэш. Шкэт крэстйан озанлыкым гына нöлталмэ тыгай ойыртышым пытараш, планым шукташ ок ситэ.

Тидлан йалым угыч пужэн ышташ кўлэш: тигыдэ шкэт озанлык-влакым шолдра колэктив ушэн-влакыш пурташ.

Крэстйанлан колэктив нэргэн ойлаш тўнгал, тудо садэшак таланэт мутым муэш: „Изак-шольак-влакат погыштым шэлыштын посна кайат, посна ыштат. Колэктивыштэ мо йөнжым муат. Укэ, ик под гыч кочкаш, пырля пашам ышташ мынь рэза ом ул“—манэш.

Паша подышто. пырля кочманштэ огыл. Коллэктивыштат кажнэ йэнг шкэ шонымыж дэнэ, моштымыж дэнэ кочкын-йўын, чийэн-шонгалын кэртэш. Эн тўнжö тэвэ кушто—тигыдэ озанлык-влакым пырля ушэн, пырля паша

ыштымаштэ. Тыгай ушэмыштэ түрлө күлэш машинам, сай урлыканыш налаш куштулго. Шкэт озанлыкыштыжэ, путракшым нужналан, куго машина налмэ нэргэн шоналташат ок воч.

Ушэм ыштыдэгэчэ шурно лэқтыш нөлталаш эн вийаш йөнжымат идышыш пурташ ок лий. Мут гыч, олык сайэмдымым, куп коштымым налына. Ты папам ыштэн шуктымо годым шкэт озанлык-влакат пайдам муын кэртыт ильэ. Тудыжо гына уло: шкэт озанлык дэнэ тыгай куго папам нигузат ышташ ок лий.

Тэвэ сэдлан вэрчак, шкэнан озанлыкнам, чыла кугужаныш озанлыкнам нөлталына манына гын, коч кузэ гынат мэр-колэктыв озанлыкыш савырнаш күлэш.

Йалын коператсий корныжо.

Ала монар шүдө ийышкэн крестйан пашажым шкэт вуйын ыштэн. Крестйанын озанлыкшэ куго огыл: имнэ дэнэ ушкал, орва, пөрт, шога. Тугэ гынат крестйанын ты малжэ дэч ойырлымыжо ок шу, ты изэ гына озанлык кидшэ гыч каймэ дэч лүдэш. Капитализм годым кулак-влак пэш чот кўрмылан крестйан-влак, чыла малыштым пытарэн, мландым кодэн, йа олашкэ папа кычалын кайат улмаш, йа поянлан тарзэш пурэныт. Ты нэргэн кўшнө сэралтын ильэ, тэ тудым шинчэда. Тулэч вара крестйан-влак озанлыкыштым йомдарымэ дэч пэш лүдыт.

Тыгай папа лийшашым Лэнин ала кунамак шинчэн. Тудо Окчэбр рэволүтсий дэч вара крестйаным шолдра колэктывыш пуртымэ нэргэн тыгэ каласэн: крестйаным колэктывыш пуртымэ годым эн простой, эн умлымо, куштулго корным ончыкташ күлэш; шолдра коллэктывын озанлыкшэ шкэт озанлык лэч шукырак пайдалыжым крестйан-влакклан сайын умландарэн пуаш күлэш.

Түвө тугай корным йал крестйанлан коператсий ончыкта.

Сынаматлан, йалыштэ ужалышэ (потрэбичыл) коператсийым налына. Тыштэ оза—члэн, пай пыштышэ крестйан. Ожно сатулышо кулак нунын шот дэнэ пойэн илэн гын, кизыт крестйан-влак пайым погэн шкэат пэш сайын илэн

кэртят. Потрэбичыл копэратсий ола гыч таварым шкэ налэш. Тавар тыглай сатузын лэч шулдэпрак войзэш, сайракат лийэш. Таварым потрэбичыл лапкэ гыч налын шогымо годым, сатузын кўлдымашыжым ындэ кажнэ крэстйанат ужэш. Йужо годым копэратспйыштэ ситыдымаш, шолыштмаш лийэш, алама таварым кондат. Тидэ пайшик-влакын сайлэн шогалтымэ йэнгын пашажым ончыдымашт гыч, алама, йўшө, модшо йэнгым паша ышташ шогалты-машт гыч лийэш. Йалыштэ тавар ситыдымаш йалт шэмэр калыкын уло пашам шкэ виктараш налмыж дэн огыл, мэмнан завод-пабрик ыштэн ситарэн кэртдыма гыч лийэш.

Тылэчат сайрак корным йаллан йал озанлык копэратсий ончыкта. Шкэ ыштымэ озанлык таварым ушнэн ужалымэ вэр, тувэчын йал озанлыклан кўлэш машина налмэ вэр „йал озанлык копэратсий“ манылтэш. Тышкэ крэстйан уто шурныжым, мушыжым, йытынжым, молыжымат ужалэн кэртэш. Копэратсий олмэшыжэ плугым, тырмам пуалтымэ машинам, кырмэ машинам сепаратырым, моло тўрлө настамат пуа. Чыла ты машина-влакым пуэн, крэстйан-влакым пырля ушнэн ышташ кўпта: мландэ пашам, куго вакшым ышташ, молымат. Сэдэ копэратсий крэстйан-влакым олталэн коштшо сатузо кид гыч утара, кулакын нужнам олталэн ашнымыжым пытара, крэстйанын озанлыкшым нөлталаш полша.

Илэн-толын чыла тигыдэ крэстйан озанлык-влакым йал озанлык копэратсий куго ушэм-влакыш чумураш шона.

Тыгай копэратив изэ паша гычак тўнгал кэртэш. Мут гыч, ончылтэныжым йытыным, мушым, парэнгым, молымат пырля ужала. Варажым ольан-ольан крэстйан-влаклан полнаш тўнгалын, нуным копэративыпкат ушаш тўнгалаш лийэш. Машинам, сай урлыкаш-влакым налаш тўнгалаш лийэш. Шкэт озанлык дэн ыштэн кэртдымэ пашалан, мут гыч, куп кошташ, калыкым ушаш лийэш. Тыгай ушэм вакшым, озанлык гыч погымо нэстэ вэстўрлэмдымэ заводым (кракмал заводым, ўй лукмо заводым, молымат) ыштэн кэртэш.

Тэвэ сэдэ йал озанлык копэратсий нужна дэн кокла крэстйан-влакым колэктив озанлыкыш ушнымашкэ нангайа. Кизыт мэмнан тўрлө ушэмна-влак улыт: машина

налмэ, имнэ ончымо, урлык сайэмдымэ, сат-пакча, моло тўрлат. Сэдэ ушэмышкэ пурышо крэстйан-влак пырля машинам, имным кучат, сай урлыкашым налыт. Кўчўкын каласымэ годым, нунын пзыш гынат пырля ушымо погышт уло, колэктывы п ушнаш тўнгалмышт койэш.

Сынаматлан, пырля мландэ паша ыштышэ ушэмым (СОЗ) налына. 1928 ийыштэ уло куралышт (тарманышт) гыч кум чэрыкшэ пырля кучымаштэ ильэ (плуг, сортировко, тўрэдмэ машина, молат). Чыла пашазэ вольык гыч (имнэ) ик кумыло укашыкэ сэдыгак пырля кучалтэш ильэ.

Тэвэ ты копэратсий корно лач йалым сотсиализмыш нантаймэ корно лийэш.

Тыгань крэстйан копэратсий ушэм-влак вэс кугужанлаштат улыт. Туштыжо йалыштат, олаштат капиталист-влак вуйлатат. Садылан тыгань копэратсий попанлан пайдам пуа гын, шэмэр крэстйанжылан кукишо лу вэлэ войзэш.

Пабрик, завод, банкэ, сатулымаш, сай мландэ вэс кугужанлаштэ чыла капиталист кидыштэ. Садлан копэратсийымат шкэ кид йымакышт налын пайдам нунак ужын илат.

Мэмнан элыштэ тугэ огыл. 1923 ийыштэ копэратсий нэргэн Лэнин йолташ сэрышым сэрэн ильэ. Тушто тудо тыгэ каласэн: Пролэтар диктатур годым чыла завод, пабрик, мландэ пашазэ кугужаныш кидыштэ. Тыгэ лиймөнгө, мэмнан копэратсий пашана тўн гычак капиталист копэратсий дэч ойырлэн шогыман. Мэмнан элыштэ копэратсий коч нужна дэнэ кокла крэстйанлан полшэн, нунын озанлыкыштым пырля ушэн, мэ йална-влакым шолдра колэктив ушэм-влакыш савырэн кэргына.

КУТУРАШ ЙОДЫШТМО.

1. Крэстйан шкэ озанлыкшым шкэтын пöлтал кэртэш, укэ?
2. Копэратсий крэстйан озанлыкыштан мо дэн полша?
3. Тэндан йалыштэ копэратив ушэм крэстйанлан могонь полышым пуа?

Колхоз кушмаш.

· XV партий погынымаштэ Молотов йолташ тыгэ каласыш: „Бэднота“ газет рэдаксийыш колтымо сэрышэш крэстйан-влак тыгай ойым шындат: „мэмнан мландынам

налзат, куго колэктыв-влакым ыштэн, мэмнам пашазэ чотышко лукса, нимолан йӱрдымӱ, пайда пудымо озанлык дэнэ индыралтмэ ындэ сита.“

Тидэ пэш чын. Тигыдэ шкэт озанлыкым кудалтэн шолдра колэktivышкэ лэkdэ, йалыштэ нужналыкым тӱнгычак пытаращ вэкат ок лий.

Садлан кизыт крестӱан-влак тыгай корныш лэкшашым утур умлаш тӱнгалыч: шуко озанлык-влак мландэ пашам пырля ушнэн ышташ пижыч. Мландэ ыштышэ вольыкым (имным), тарманым, машинам пырля ушэн, ала монар тэстэ тигыдэ. нимолан йӱрдымӱ озанлык олмэш, ик куго, пырля ыштэн илымэ озанлык лийэш. Вэс мут дэнэ тидым колхоз маныт. 1928 ий кӱнгӱжлан чыла Совет Ушэм кӱргыштӱ 32.500 колхоз ильэ. Тышкэ кажнэ 100 озанлык гыч 2 озанлыкшэ пуремылан чотлалтэ (2 просэн). Чыла колхозышто мильон утла йӱн чотлалтын.

1928 ийак шыжэ вэлэш колхоз-влак кок канат пэлэ нарэ шукэмыч.

Кизыт мэмнан колхозлан йал озанлык коммуным, артэлым, пырля мландэ паша ыштымэ ушэмым чотлат. Чыла ты ушэм-влакым кок тӱрлын ойыраш лийэш. Пӱр-вӱйжӱ—чыла йал озанлык паша пырля ыштымэ, вэсыкжэ—мландэ пашам гына пырля ыштэн, моло пашажым посна тӱрлымӱ.

Коммунышто чыла пашат пырля ышталтэш. Коммунышко пурышын ик члэнжынат шкӱнжын посна вӱдымыжӱ, посна вольыкшо, посна тарманжэ ок лий. Коммунышто мо уло гынат, чыла пырля кучалтэш, коммун погылан (маллан) шотлалтэш. Чыла паша коммун правлэн вуйлатышэ ончыктымэ дэнэ ышталтэш. Паша ыштымылан чыланат ик шотымак налыт.

Артэлыштат—сэдыгак. Мландэ, имнэ, тарман, машина-влак ушалтыт, пырля кучалтыт. Шкэ вуйын кучымышт сурт коклаштэ кӱлэш нӱстӱ гына кодэш: ушкал, шорык, йуто, сурт-оралтэ. Паша ышташ йуко годым артэл члэн-влак посна сурт сэмынат ушалтыт.

Мландэ пашам пырля ыштымэ ушэмышкэ крестӱан-влак пасу пашам гына пырля ышташ ушнат. Тыгай ушэмыштэ вӱдымӱ мландэ, куго йал озанлык машина,

члэн-влакын пасу папа вийышт гына ушалтэш. Кодпо моло погыжо: ыштышэ вольык (имньэ), ушкал, тигыдэ йал озанлык тарман, сурт-влак чыла посна озанлыкын шкэ кидыштыжэ лийыт.

Тэвэ колышт ончыза, кузэ „Красиво-Мэчэнский кооператив ушэм“ лўман коммун (Тула губэрнаштэ) шкэ папажым ышта.

Ушэм ышташ тўнгалмэ годым чыла мogyрымат кўлэш нэстэ ок ситэ ильэ: окса укэ, йал озанлык тарман укэ, ыштышэ имньэ шагал, мландэ алама войзын. Кйзыт коммунын 1.012 гэктар (900 дэстина нарэ) мландыжэ уло. Мландэ индэш пасулан шэлылтын; шатил сорт шўльб, пурса, клэвыр вўдалтэш. Ушэм ыштымэ годым капитал 548 тэнтэ улмаш, 1925 ий йанварлан пай капитал 12.250 тэнтэ, адак пўлыдымаш капитал 12.000 тэнтэш шуын. Чылажэ 25.000 тэнтэ лийын.

Ушэмышкэ пурышо, кид пыштэн, чыла погыжым, лўм анажым пырля озанлыкын уша, чыла папамат пырля, ушэм устав ой дэнэ ышташ кўна.

Ушэм погынымаштэ кажпэ члэнжэ тўп озалан чотлалтэш. Папаштэ погынымашэш сайлэн шогалтымэ йэнгын мутшым колыштыт.

Тыгай ушэмыштэ кажнэ папа ыштышэ кэчыдарым 17 рэзрэт дэнэ чотлэн налэш. Тыгэ ыштымэ годым ушэмышкэ пурышо ик жапыштак озат лийэш, папазат лийэш. Кэчыдар 8 час шот гыч луктылтэш, тылзылан 24 кэчэ пышталтэш. Тэлым папам кэчэш 7—8 час ыштат, кэнгэжым 12 альэ 14 часат ышташ войзэш. Сэдэ 8 час лэч артык (шуко) ыштымылан иктат пэлэ ак пышталтэш.

Кажнэ папазын кэчыдаржэ тыгэ чотлалтмым окса налмаш вэрч гына ышталтэш манын шонаш ок кўл. Тидэ кажнэ папазын ыштымыжым, вийжым висымаш лийэш. Кў монар папам ыштэн, садэ шот кэчыдарым налэш—йа окса дэнэ, йа моло тўрлө нэстэ дэнэ. Идалык тэммөнгө, чумургышо пайдажэ тыгэ пўлалтэш: ик визымышпэ ужашыжэ пўлыдымаш капиталыш ойыралтэш. Ты окса тўрлө машина, сай вольык налмаш, ушэмлан кўлэш оралтэ ышташ кайа. Сэдэ пўлыдымаш капитал нигунамат кидышкэ шалатыман огыл.

И
ралтэш
аньэ
влак
Т
посна
У
волгал
ушэмь
у
унала
пында
90 ыр
сучэн
у
улно
Мут г
шук к
вўдэн
лиймө
гыч, у
налэш
Тэвэ т
эмлым
эш. I
шат л
К
шина
паша,
гунык
гыш,
лэч ал
дэн ко
поэтэн
Т
Н
7,5 цэ
*)

Ик луымышпо ужашыжэ пӧлэк (прэмий) чотлан ойыралтэш. Кӧ пашам сайын шуктэн ыштэн, тудлан пӧлэк чаньэ пуалтэш. Кодшо докотишо чыла ушэм кӧргӧ йӧн-влаклан чон чот дэнэ пӧлалтэш.

Тыгай ушэмыштэ кажнэ йӧш шкэ вуйжо дэнэ ила: посна пачэр, посна кочыш-йӧуш.

Ушэм члэн-влакын пачэрыштлан, олтымо пуыштлан, волгалтарымыштлан, чэрлым порэмдаш, туныкташ чыла ушэмыссэ пырля окса гыч тӧлалтэш.

Ушэм погым кажнэ члэн кучылт кэртэш. Мут гыч, унала кайаш имньэ кӧлэш. Тудо имным налын, куважым лпындэн кудалэш вэлэ. Тудын лӧмэш имньэ налмыжлан 90 ыршийым сэрат. Пашадар чотлымо годым ты оксам кучэн кодат.

Ушэм члэн-влакын окса пурымаш-лӧкмашышт йыргӧ улшо крестӧан-влакын лӧч кум кана шукырак лийӧш. Мут гыч, тыгай пашам налына. Йалыштэ 4 изэ йочан тулук кува лийӧш гын, шканжэ вочшо мландыжым курал-вӧдэн ок кэртат, йӧнлан пуаш вэрэштэш. Ушэмыштэ лиймӧнгӧ, тудлан иктаж тӧрлӧ кэртмэ пашам пуат. Мут гыч, ушкал лӧшташ. Тыштэ тудо тылызыжлан 21 тӧнгэм налэш, адак чумур докот гычат иктаж мом налын кэртэш. Тэвэ тыгэ мийӧн лӧктэш: ушэмыштэ йӧмдэ пачэр, волгыдо, ӧмлымэ ӧмбач тулук ватэт идалуклан 400 тӧнгэ нарэ налэш. Йалыштэ тудын докотишо 50-60 тӧнгэ лӧч коч ӧгэ-пат лий ильэ.*)

Колхоз—куго озанлык. Тушто чыла паша куго машина-влак дэн ышталтэш. Мландэ паша, вольык ончымо паша, моло тӧрлӧ йал озанлык паша тыштэ чыла науко туныктымо почэш ышталтэш. Садлан тыштэ шурно лӧк-гыш, вольык пайда, молыжат посна крестӧан озанлымын лӧч ала монар кана кӧшнӧ. Колхоз налмэ пайдам нужна дэн кокла крестӧан озанлык гына ӧгыл, кулак озанлыкат поктэн шуын ок кэрт.

Тэвэ тыгай сӧрӧтым ончалына:

Нужна озанлыкыштэ кок ийаш шыдан ик гӧктар гыч 7,5 цӧнтнӧр (51 цут нарэ) налылтэш; кокла крестӧан озан-

*) ССР Ушэм совет погынымаштэ М. Калинин й. докладшэ гыч.

лыкыштэ 10,8 цэнтнэр (74 нут нарэ); колхозышто—12,9 цэнтнэр (88,5 пут нарэ) налылтэш.

Тывэчын куго колэктив озанлыкын пайдажэ пэш раш койын шога.

Адак тудыжат уло. Колхозышто папа жап шкэт озанлыкысэ лэч пэш шагал эртаралтэш.

Чыла ты папат калыкын пырля ушнымыж дэн, ик ойым кучэн, ик план почэш ыштымыж дэн сай кайэн шога.

Тэ тыгай папамет колында дыр, йа йужыда шкэ шинчаж дэнат ужын: колхоз лийэшат, ыштэн толаша, варажым шаланэн кайа. Йужо колхоз-влакын шурно лэктышыжат крестйан-влакын лэч шуко алама лийэш. Кузэ, молан тыгэ лийэш? Тэвэ молан: ушнат 10-15 озанлык, колхозым ыштат. Чыла члэнжат шкэ озанлыкшэ вэрч гына чот шона, ушэм озанлык вэрч пэш шагал тырша. Тыгэ лиймөнгө, колхозын шаланымыжэ, шурно лэктыш изэммыжэ ончылтэнак койын шога.

Тэвэ, мутлан, мландэ папам пырля ыштымэ ушэм-влакым налына. Ик кумышо ужаш нарэ члэнкэ вэлэ пырля мландэ папам ыштат, пэлэ утла члэнжын пырля вұдымыжат, посна вұдымыжат уло; ик луымышо ужашыжын чыла посна ыштымэ. Йал озанлык товаришэствэ гыч вучымэш налмэ оксам йужо годым члэн-влаклан кидышыкышт шалатат, йа ушэмлан налмэ вольыкым шкэт озанлык кидышкэ пуат. Мут гыч, Украйиныштэ ик кумышо ужаш утла имнэ дэнэ ушкал шкэт озанлык кидышкэ шаланэн пытэн.

Садлан, монарэ колхоз куго, монарэ папа пырля ышталтэш, тунарэ колхоз вийан, пайдам ужын илышэ ушэм лийэш. Тыгай колхозым ужын крестйан-влакат шкэ тигыдэ озанлыкыштым кудалтэн, вашкэрак ушэмышкэ пураш тбчат.

Сынаматлан, 1927 ийысэ шурно лэктышым тагастарэн ончыза.

Шурно лэктыш эн сайкэ коммунын. Тудын йал озанлык тырманат пырля кучалтэш, чыла папат пырля ышталтэш.

НОКИЙАШ УРЖА

ИКИЙАШ ШЫДАН
КОММУНЫШТО.

ШҮЛЬО

АРТЭЛЫШТЭ.

МЛАНДЭ ПАШАМ ПЫРЛҮА ЫШТЫМЭ
УШЭМЫШТЭ.

ШКЭТ ОЗАНЛЫКЫШТЭ.

1927 ийыштэ колхозлаштэ лийшэ шурно лэктыш (1 гэктар гыч
цэнтнэр шот).

Ушэмын шурно лэқтышыжэ крэстйанын лэч чак гына ойырлэн шога. Йужо ушэмыштэ шурно лэқтыш крэстйан-влакын лэчат алама лийын кэртэш.

Тэвэ тидлан вэрч уло вий дэнэ куго колхоз-влакым ыштэн, чыла йал озанлык тарманым ушэн, пашам пырльа ышташ тыршаш күлэш.

Кизытэ жапыштэ шуко тигыдэ колхоз-влак пырльа ушнэн куго колхозым ыштат. Тызгэжэ агрономым ашнашат куштулго, план дэнэ наша нангайашат сай, түрлө завод ганьым ышташат йёсё огыл.

Коч кóат умла вэт: 10-15 озанлык дэнэ агрономым тарлаш ок лий, нимогай сайрак заводымат ыштэн от шукто.

Тэвэ Вологод губэрна, Тигин районышто 1928 ий пижым 18 колхоз иктыш ушнэн. Тышкэ кум шүдö озанлык 2.000 чон дэнэ пурэн. Ты ушэм Тигин комбинат манылтэш. Ушнымо ондакак агрономым ашнаш, куго машина-влакым налаш, паша ыштылаш куштулго лийэш манын шонэныт. Тидэ—чын лийын. Варажым, паша шäп (талын) кайаш тўнгалмöнгö, сэдэ комбинат түрлө промышленныс прэдирийатий-влакым ыштылаш тўнгалын: үй лукмым, ковапштэ илымым, вакшым, ургымо мастэрскойым, кэм ургымо, түрлө тарман олмыктымо мастэрскойым, молымат.

Ындэ сэдэ ушэм 40 просэн (пэлэ нарэ) шкэ йыргэ крэстйаным пуртэн пытарэн. Тышкэ кизыт 24 йал гыч 867 озанлык 4.600 чон дэнэ пурэн.

КУТУРАШ ЙОДЫШТМО.

1. Мо туганьэ колхоз?
2. Куго колхозын вийжэ мошто лийэш?
3. Могань колхоз ышташ пайдалырак?
4. Тэндан йачэйкылан эн лышыл колхоз пашажым кузэ ышта?
5. Тэндан йал крэстйан-влакым колхозыш кузэ пурташ?

Кулак колхоз ваштарэш кучэдалэш.

Йалыштэ эн ончылтэн колхозыш кө пура? Мутат укэ, нужна пурыдэ кө пура. Тудын мландэ паша ышташ ниможат укэ; уло гыгат, ок ситэ. Садлан йа кулак дөкэ кайэн тудын кулжо лийаш, йа колхозыш ушнэн пырльа пашам ышташ вэрэштэш.

1927 ийыштэ коммунлаштэ кум чэрык нарэ члэнжэ имньыдымэ гыч ильэ чыла колхоз кокла гыч имньыдымэ пэлэ утлажэ, вэс мут дэнэ—65,6 просэн. Ик имньанжэ чэрык утла (26,3 просэн) ильэ. Тылэч вара колхозлашкэ адак шуко тарзэ, нужна крэстйан-влак пурышт.

Пытартыш жаплан кокла крэстйан-влакат колхозыш шӓп пураш тўнӓльыч.

Колхоз шкэ ушэм пашажым ыштымэ дэч посна, ушэмышкэ пурыдымо нужна дэн кокла крэстйанланат полшэн шога. Тидэ тывэч койӓш:

341 колхозын пашажым ончымаштэ, чыла колхозшат пошкыцо крэстйан-влаклан, утларакшым нужналан, пасу паша ышташ полшэн шогэн. Шукыжым тыгай паша ышталтын:

2.800 га куралыныт. Тывэч ик луымышо ужаш утла тугак (акдэак), пэлэ утлажым шулдо ак дэнэ курал пуэныт.

410 тон (25.010 пут нарэ) урлыкашым эрыктэн пуэныт. Тывэчын ик кумышо ужаш утлажэ—тугак, ик чэрык нарыжэ шулдо ак дэнэ эрыкталтын.

3.600 га (3.240 дэстина) шурным погэн пуэныт. Адакат кок кумышо ужашым тугак, чэрыкшым—шулдо ак дэнэ.

Тыгэ лиймӓнгӓ, кулакын колхоз ваптарэш кучэдалмыжэ пэш раш паллэ. Колхоз тыгэ ышгымэ дэнэ нуно ангам налын вўдэн огыт кэрт, нужна дэн кокла крэстйаным шулдо ак дэнэ пашашкэ намийӓн огыт кэрт.

Садлан вэрч кулак тўрлынат колхоз кушмым чараш тӓчӓ. Ярослав губэрнаштэ кулак-влак нужнам „колхоз—кокымышо помӓшик, тэндам чыладам погат, воз дэнэ йондалым кондат, чиктэн пашашкэ луктыт, тэндан ыштымым ончаш комисар солам кучэн вэлэ шогалӓш“, малын лўдыктат. Сибириштэ кулак-влак тыгэ лўдыктат: „ушэмышкэ пурэда гын, казна йӓн лийыда; тунам висэн гына, пай дэнэ кочкаш тўналыда.“

Тыгэ кулак-влак лўдыктат гынат, шойаклат гынат, тыгай мутлан крэстйан-влак шуко гоным огыт ипанэ. Тунам кулак, кузэ гынат колхозлан осалым ыштышаш вэрч, вэс корным кычалӓш. Колхозын вўдымӓ шурныжым тошкыкта, колхозын сурт-оралтыжым йўлата. Колхоз вуйла-

тышэ-влакым, члэнышт-влакым йа шкэ кыра, йа тарлэн кырыкта.

Йужо годым кулак-влак колхозлан мландэ тӧрлашат эрыкым огыт пу, вӧдымӧ шурныштымат йӧлатэн колтат.

Сэмипалатинск кутлаштэ „Первой Май“ лӧман колхозышко кулак-влак сӧй сэмын крэдалаш мийэныт: чыла колхоз погым (малым) шалатэн, пудуртыл пытарэныт.

Тыгэ шинча ора чараш тӧчат гынат, колхоз кушмым кулак-влак чарэн огыт кэрт.

Кулак-влак адак вэс йӧным кычалыт. Нуно шкэ ылышыштым сайэмдаш колхоз члэнланат пурат. Тушко пурэн шумӧнгӧ, тӧрлын толаштарэн колхозым шалатат.

Тэвэ 1928 ийыштэ Тамбов губэрнаштэ „Пахар“ лӧман ушэм ильэ. Тыштэ 10 озанлык гыч 7-шэ родо-шочшо ильыч.

Ушэмым кок кулак вуйлатыш. Ушэмлан тӧрлӧ машина-влакым, 10 вийан двигачылым колтыштат, садэшак ушэм шаланыш. Двигачылжым, машина-влакым кулак-влак шканышт налыч.

Вологод губэрна, Вэликодвор йал озанлык артэлыштат кулак-влак вуйлатэныт. Нуно кугужаныш гыч оксам вучымэш, тӧрлӧ льготым, машина-влакым налын шогэныт. Погымо уто киндыштым йал озанлык товаришэствылан пуаш кӧнэн огыт ул. Нунак казна гыч вучымэш плугым налын, акым кӧзыктэн крэстйанлан ужалэн илэныт.

Колхозым кулак-влак вуйлатымэ годым, моло члэн-влаклан нуно шкэ вэрчыштат ыштыктат. Адак крэстйан-влаклан машина дэнэ ыштымэ годымат пэш чот низырэн акым налыт.

Садлан кулакым колхозыш пуртымо ок кӧл. Кушто тыгай кулак вуйлатымэ колхоз уло гын, тугай колхозлан йа кугужаныш гыч полшаш ок кӧл, йа чыла кулак-влакым поктэн лукташ кӧлэш. Кулакым поктэн колтэн эрэ нужна дэнэ кокла крэстйапым гына кодэт гын, пэш сай колхоз лийын кэртэш.

КУТУРАШ ЙОДЫШТМО.

1. Мола кулак-влак колхоз ваштарэш кучэдалыт?
2. Кулакым колхозыш пурташ лийэш, угэ?

Йал уэмдымэ у корно-влак.

Күшнө каласыма гыч тэ ужда: колхоз паша—Ленин йолташын коператив планжын ик ужашыжэ, тудо йалым уэмдаш, сотсиализм илышыш нангайаш полша.

Мэ кизыт йалым уэмдаш, озанлыкшым нөлталаш пэш чот пижынна. Садлан мэмнан ончылно тыгай тун паша шога: колхоз пашам шараш, крестйан озанлык-влакым ушэн, у колхоз-влакым почаш уло вий дэнэ, уло моштымо дэнэ тыршаш күлэш. Тигыдэ, вийдымэ колхоз-влакым иктыш ушэн вийандаш төчыман.

Колхоз пашам тунам шараш лийэш, тунам у колхоз-влакым почаш лийэш,—кунам крестйан шкэ вуйжо дэнэ колхозын, ушэмын пайдажым умлэн налэш. Тидлан вэрч маланна крестйан-влаклан кэчэ гыч кэчын колхозын, пырля озанлыкын пайдажым умландарэн шогыман.

Йал озанлык коператсий крестйанлан могай пайда пумым раш ончыктэн шога. Умлышо крестйан-влак изын-изын сэдэ коператсийыш пурэнак шогат.

Сэдэ ийлаштэ мэмнан вэс түрлө крестйан ушымо йөн лэктын. Ты йөн дэнэ пэш шуко крестйан йалгэ, районгэ пырля ушна.

Тыгай ушнышо йөн—контрактатсий. Вэс мут дэнэ каласымэ годым, контрактатсийым договор (кэлшыман) манаш лийэш. Крестйан-влак иктаж завод дэнэ, йа трэст дэнэ, йа кугужанышын сатулымо кучэмжэ дэнэ договорым ыштат. Ты договор почэш нуно ушмэным, йытыным, мушым, түрлө шурным, молымат (кө молан договорым ыштэн) пуаш лийыт.

Завотлан сэдэ илэ тавар (сырйо) жапыштыжэ шуаш күлэш, адак сай таварат лийжэ. Садлан завод мландэ паша сай кайжэ да тудо сай таварым пужо манын тырша. Тудым шукташ завод йа трэст шкэ могыржым договор почэш контракталтшэ крестйан-влаклан сай урлыкым, мландэ уйангышым, түрлө машина-влакым пуаш лийэш. Договор почэш кузэ куралаш, кузэ ыштылаш чыла ончыкталтэш, адак машина да трактор дэнат полшалтэш.

Чыла ты паша крестйан-влакым пырля ушнэн илы-машкэ шўкалэш. Койын шога: тыгай куго паша ыштымэ годым, шкэт-шкэт ыштымын пайдажэ укэ: ик гэктарлан трактырым куралаш колташ ок лий.

Сэдыгэ, мэмнан кугужаныш завод дэн паabrik-влак крестйаным колэктыв илышыш лэкташ йамдылат. 1929 ий-ыштэ контрактатсий 15 миллион гэктар крестйан мландым элталын.

Крестйан-влаклан пасу гыч контракталтмэ шурным погаш машина-трактыр станса-влак почылтыныт. Тувэчын крестйан-влак тўрлө машинам, трактырым налын кэртит.

Тыгай станса йа иктаж йал озанлык товаришэствэ вэлэн йа кугужаныш совхоз озанлыкэш почылтэш. Ты станса крестйан-влаклан договор дэнэ тўрлө машина дэн трактыр-влакым пуэн, пасу пашаштым ышта: куралэш, вўда, кыра, молыжымат ышта. Договор почэш крестйан-влак пашазым гына пуэн шогат. Чыла ты ыштымылан машина-трактыр стансалан чэрыкшыш йа ик кумышо ужаш шурно лэктышым пуат.

Пёрвөй ончалмэ годым тынар пуымо шуко гань чучэш. Трактыр дэн ыштымылан шурно лэктыш ик кумышо ужаш шукэммыш шоналтэна гын, тыгэ ыштымаш пэш шулдэш войзэш.

Машина-трактыр станса пашам ыштымэ дэнэ крестйанат шагал пуышо пэлэ пашаж дэч утла.

Машина дэн ыштымылан крестйан мландэ пашажым 100 кэчэ олмэш 15 кэчыштэ пытара. Уто йара жапшым тудо моло пашаштэ эртарэн кэртэш: сат, вольык, пакча, мўкш ончымаштэ. Украиныштэ, трактыр колон (тўшка) ыштымаштэ крестйан-влак виноградым да монь пэш шёл шындаш тўнгалыныт.

Тыгэ лийын трактыр колон-влакат шкэт озанлык нёл-талаш кугын полшат, адак колэктивыш ушнашат крестйаным ынгайландарат.

Чыла каласыма гыч ужыда: колхоз кушмаш утур-утур йалым вэсэмда, йал озанлыкым кугэмда. Шурлашкэ тайнышэ-влак (нунын нэргэн ончыч ойлэнна ильэ) тыгай кушмашым огыт уж, ужашат огыт шоно. Нуно колхозым социализмыш нангайышэ шыма корнылан огыт чотло. Садла-

нак нуно мэмнан элыштэ колхоз кушмылан торэш улыт. Мутат укэ, тыгэ ыштымышт дэнэ нуно колхоз кушмым, йал озанлык нёлталтмым авырэн шогат. Чыла йэнгат умлаш күлэш: кунам йална-влак вэсэмын у пормо дэн пашам ышташ тўнгалыт, кунам колхозыш ушнэн пырля ышташ пижыт, тунам ижэ шурно лэктышым кизытэ лэч иктат пэлэ альэ кок кана нёлтал кэргына.

Совхоз-влак.

Колхоз дэч посна йалыштэ моло куго озанлык-влакат улыт. XV партий погынымаш дэч вара мэ куго совхоз-влакым ышташ тўнгална.

Окчэбр рэволүтсий дэч вара чыла помэшик дэн кугужан мландэ крэстйан коклаштэ ыш пёлалт. Шуко илэм кугужаныш кидэшак кодо: тышагын совхоз-влак ышталтыч. Кизыт мэмнан правичелствына совхоз мландым угыч кугэмда. Мландыжэ крэстйан-влак курал-вўдыдэ кодымагыч пуалтэш (Йўдвэл Кавказыштэ, Сибириыштэ да монь).

Мэмнан йал озанлыкнан варап кодмыжо совет элнам киндэ ситыдымашкэ шукта. Тудлан вэрч мэмнан совхоз-влак ышталтыт. Ты совхоз-влак утларакшым шурным—уржам, шыдангым—пуаш тўнгалыт.

Тидэ—пэш куго озанлык-влак. Иктыжак ала монар тўжэм гэктар мландым налэш. Тыштэ чыла пашат кизыт лэкишэ эн шэп машина-влак дэнэ ышталтэш: трактыр куралэш, сай урлыкым машина вўда, машина тўрэдэш, молыжат.

Садлан тыштэ шурно лэктышыжат крэстйанын лэч ала монар кана сайрак лийэш. Пурла тайылыш кайшэ-влак тыгай куго совхоз ыштымылан огыт көнө, нуно, совхоз эллан киндэ дэнэ шукак полшэн ок кэрт, маныт.

1933 ийлан чыла совхоз-влак Совет Ушэмлан 36.500.000 цэнтнэр (227.000.000 пут утла) шурным пуэн кэргыт.

Шурно дэч посна, совхоз-влак мэмнан промышлэнныслан илэ таварым,—мэжым, коваштым, ўйан шурным, молымат—пуэн кэргыт.

Совхоз-влак йалымат вэсэмдаш пэш полшат. Нуно мландэ пашам машина дэне ыштэн сайэмдымыжым ончык-

тэн, крестйаным машиналан ишанап туныктат, пырля ушнэн паша ыштап ойым пуат. Туцлан вэрчак совхозлан пашажым пэпш шуктэн, ончыктэн ыштымэ кўлэш.

Совхоз-влак ыштымыштым ончыктымо дэн гына огыл, крестйан-влаклан мландэ пашаштышт полшымо дэнат пэпш куго пайдам пуат, шкэт озанлык-влакым колэктивыш пураш кутуртат.

Вўдышаш сай урлык, сатэпш шындышаш сай пушэнгэ—чыла тидэ совхоз мландэш кушкэш. Совхозышто сай урлык (нэсыл) вольык-влак улыт. Совхоз коч тыгай вольыкым крестйан-влакат шканышт шуктэн кэртят.

Тылэч посна совхоз крестйан-влаклан машина дэнэ, трактыр дэнэ полшэн шога: трактыр колоным ышта, машина-трактыр стансам почэпш.

1928 ийлан совхоз-влак 20.000 гактар (18.000 дэстина) крестйан мландым курал пуыч. 1933 ийлан, вич ийаш план мучашэш, совхоз-влак 10 кана шуко (200.000 гактарым) курал пуаш шонат.

Тэвэ кузэ Йўдвэл Кавказыштэ „Хуторок“ дўман совхозын трактыр стансажэ пашам ышта.

Кизыт мартэ совхоз йыргэ крестйан озанлык-влаклан сай урлыкашым, вольык-влакым пуэн шогэн. Машина-трактыр станса почылтмөнгө, совхозын крестйан-влаклан полшыжо тылэчат кугэмын. Совхоз полшымо дэнэ 49 крестйан колхоз ышталтын. Чыла колхозышкыжо 2.000 крестйан озанлык пурэн. Сэдэ колхоз-влак совхоз дэнэ договорым ыштэн. уло мландыштым куд пасулэн шэлаш ыштэныт, чыла сай урлыкым вўдаш лийыныт.

Колхоз-влакын кузэ паша нангаймыштым совхоз агроном-влак ончэн туныктэн шогат.

Йал уэмдаш.

Крестйан-влак копэратсийыш пураш тўнгалыч, колхоз-влакым ыштылыт, куго шурно пабрыкым—совхоз-влакым ышташ полшат. Мэмнан кугужа годсо нужна, кўчўзө йална, совет промышлэнныс полшымо дэнэ, пролэтар кужаныш вуйлатымэ дэнэ, шуко ончыко кайыш, шкэнжым уэмдаш тўнгалэ.

Лэнин йолташ тыгэ туныктыш: сотсиализмым ышташ крэстйан дэнэ пашазэ коклаштэ пэнгыдэ ушэм (смычкэ) кўлэш, манын.

Окно мэмнан крэстйан дэнэ пашазэ коклаштэ тыгай гына ушэм ильэ: йал олалан киндым пуэн гын, ола йалан пасма таварым, пудам, шырпым, молымат пуэн.

Ындыжым пашазэ-влак крэстйанлан утларак нөлталалташ полшат: копэратив почаш, колхозыш лэкташ полшат, машина-трактыр станса-влакым почыт, контрактатсийым йалышкэ пуртат. Тыгай польш дэнэ крэстйан шкэ озанлыкшым нөлталмэ дэч посна, коллэktivизатсымат умлэн колхозлашкэ вашкэрак чумурга.

Сэдэ паша ушэмым утларак чоткыдэмдаш нэлэ промышлэннысым нөлталаш кўлэш, у, куго, йал озанлык машина ыштымэ завод-влакым шукэмдыман. Машина дэч посна йал озанлык адакат нөлталалт ок кэрт.

Пурла оппозиционер-влак йал озанлыкым нөлталмэ годем нэ.э промышлэннысын кушмыжым чарэн шогаш кўлэш маныт. Тыгэ ыштымэ годем йал озанлыкат нөлталтым чарна ильэ. Машина дэч посна, кэрэк мом манат гынат, йал озанлыкым кугэмдаш, шараш ок лий.

Пурла оппозиционер-влак крэстйан дэнэ пашазэ кокла ушэмым огыт умло. Нуно, крэстйан-влаклан эн кўлэш таварым пуэн шогэт гын, сита шонат.

Йалым тўн гыч уэмдымэ жап толын шумым нуно огыт умло, огытат уж.

Пурла оппозиционер-влак кангашышт дэнэ, ойышт дэнэ паша ышташ мэшайат, кулак-влаклан полшат. Кулакышт-влак тыгай йал озанлык уэмдымылан пэшат торэнш улыт.

Тыгай оппозиционер дэнэ партий чот кучэдалэш. Партий крэстйан дэнэ пашазэ-влаклан пурла оппозиционер-влакын йонгышыштым умландара. ВКП(б), ой дэнэ пашам ыштэн гына йалым уэмдэн сотсиализм пшышш нангайаш лийэш, манэш.

Пашазэ, тарзэ, нужна, кокла крэстйан-влак партий ойлымо, каласымэ мутым колыштыт, тудын ойжо дэнэ пашам ышташ полшат.

Партий крестьяным Лэнин йолташ каласымэ корно дэнэ нангайа. Тудо тыгэ каласэн:

„Крестьян озанлык умбакыжат кушкын кэртэш гын, тудлан умбакыжат кайалп корным почман, а умбак кайшалп корныжо тылэч моло лийын ок кэрт: эн изэ пайда пушо, эн кугын шэнгэлан кодшо тигыдэ посна крестьян озанлыкклан эркын-эркын чумургэн, куго, мэр мландэ паша озанлыкыш ушныман“.

КУТУРАШ ЙОДЫШТМО.

1. Вўдымым контрактатлымаш крестьян озанлыкым молэмдаш мо дэн полша?
2. Машина-трактыр станса молан ышталтэш?
3. Совхозын крестьян озанлыкклан могонь пайдажэ уло?
4. Паша был (смычкэ) мо лийэш?

НИЛЫМШЭ КУТУРЫМАШ.

Йалым молэмдымэ пашаштэ комсомол пар- тийлан полшэн шога.

Комсомольэс-влакын шонымышт.

Мэлитополь округын ик йалыштыжэ Йаркин лұман комсомольэс ӧрын. Тудлан тыгэ кончаш тўналын: йал комсомольэслан ик могырым сай мэр пашайэнг лийаш, вэс могырым сай, примэр ончыктышо оза лийаш пэш йӧсӧ, огэшат лий. Тыгэ гын,—шонэн тудо,—йал комсомол ни-могай пайдамат ок кондо, садлан тушко „карийерист“ дэн „шкурник-влак“ вэлэ пурат. Тыгэ Йаркин ой йодпаш вэрчын шкэ Комсомол Рүдӧ Комитэтышкыжэ куго сэршышым сэрэн. Тэвэ тудо. *)

Пагалымэ йолташ-влак!

Комсомольэс мэр пашайэнг лийжэ, тунамак тудо шкэ озанлыкшым сайын, примэр ончыктэн ыштыжэ, манын чыла вэрэ ойлат. Лэнин тыгэ ойла: комсомол шкэ коклаж гыч коммунизм ыштыцэ пашайэн-влакым туныктэн лукшо, комсомол партийлан полшэн шогыжо, комсомол тыштат, туштат ыштыжэ. Сандэнэ комсомоллан мом гына огыт ыштыктэ гын. Мый ӧрам: кузэ тыгэ ойлаш лийэш. Шотлэн налаш гын, комсомольэслан монар гына паша ок пуалт гын, вэт чыла ты пашам ышташ ала могай куго вий кўлэш.

Первойак тэ ыштэн ончыза, йалыштэ илыза да тыгай кок пашам иктыш ушыза: мэр пашайэнг дэнэ примэр ончыктышо озам. Кэрэк могай мотор, выжгата мутым ой-

*) Сэршышжэ пэш кужо, садлан мэ тышкэ чыла сэршышыжымак: огыл, йужо вержым вэлэ налын пуртэна.

лэда гынат, илышышэ ты кок пашам иктыш ушаш ок лий. Сай мэр пашайэнг лийаш—йал озанлык пашам кудалташ күлэш. „Тыгэ огыл, тидэ йонгыш“ манын ойлэда гын, туалгын илыш гыч ончыктэн пуза.

Тэвэ, мый комсомольэс улам, авам дэн пырлыа илэм. Мыйын имньэм уло, ушкал, адак моло тигыдэ озанлык. Мый сай мэр иашайэнг лийынам. Мыйым сайлат, тэвэ ваш-полыш комитэт сәкрэтарлан да монь. Мыланэм тушто кэчэ йэда лийаш күлэш. Ындэ йодам: тыгэ ындэ мый йал озанлыкэм шкэтын ыштэн кэртам, укэ? Комсомольэс түрлө йбсым чыта, түрлө кангашымаштэ, погынымаштэ, пэш шуко иашаштэ лиймыж дэн шкэ йал озанлыкшэ дэч ойырла, вара тудо портфэлян йэн лийын шинчэш.

Тэвэ молан крэстйан шкэ йочажым комсомолыш ок колто. А пашам тыгэ чот ышташ от тўнал гын,—пашам орайын ыштылат, комсомол пашэм от шукто,—манын титаклат. Титакшэ тэвэ йал озанлык паша ыштымэ дэнэ, тудың дэн кылдалтмэ дэнэ лийэда.

Йал озанлык паша пэш шуко жапым налэш. Тушто сутка мучко, идалук мучко ыштэт гынат,—жап ок ситэ ильэ. А тэ тышкэ адак мэр пашамат йэшарэда. „Сай мэр пашайэнг лийаш“ маныда. Кэрэк кузэ ит пўтүрө, ты кок настам иктыш кэлыштарэн ушаш ок лий, манам.

Мый ты нэргэн йатыр шонышым, комсомолыш сэралтым, тупко тунэмаш тыршэн кайышым—ленинизмлан, йал озанлыклан тунэмаш, шукулан тунэмаш, тугэ гынат, чылажым элтал налаш ок лий: кок мэрангым покэтэт,—иктыжымат от кучо.

Тыгэ ындэ, йолташ-влак, мый, тымартэ чын Лэнин корным мүдэ, брмашыш пурышым.

Мый ВЛКСМ Рүдө Комитэт дэч мланэм кидым шуйаш, утараш йодам, укэ гын—пытэм. Тугэ гынат, мый тыгэ шонэм: шонымашкэ мийэн шуаш тэндан иктаж чын корно уло дыр.

Каласыза, мланэм йол үмбак пэнгыдын шогалаш, мэ сотсиализмыш мийэн шуын кэртынак манын ўшанаш мом ышташ күлэш. Мланэм куго сэрышым сэрэн вашмутым пуза, альэ ты нэргэн иктаж могай кнага лудаш ончыктыза. Мый сотсиализмлан ўшанымым йомдарэм, мыйын комсо-

мольэс ү, сай йэнг лийэш манмылан ұшанэм пыта. Тугэ гынат, мый кизытэш комсомол ушэм гыч ом лэк, тэндан дэч ойым гына йодам: мом ышташ мланэм?”

Тэвэ ындэ мланна лончылэн налаш кўлэш: Йаркин чыным ойла мо вара? Чынак мо: комсомольэс йалыштэ сай мэр пашайэнгат лийын ок кэрт, шкэ озанлыкешымат сайын ыштэн ок кэрт?

Комсомольэс олаштит, йалыштат сай лийжэ манмэ мо лийэш тудо вара? Лэнин ты йодмашлан вашмутым пуэн. Тудо тыгэ туныктэн: „Коммунист рвэзэ ушэмлан шкэ шинчымашыжым, шкэ тунэммыжым, шкэ ончэн-кушталтмыжым пашазэ-крэстйан паша дэнэ ушаш кўлэш, тудо (рвэзэ ушэм) шкэ школэшыжэ ынжэ тўкылат, ик коммунист кнагам гына ынжэ луд. Лач пашазэ-крэстйан дэнэ пырля пашам ыштэн вэлэ чынак сай коммунист лийат.

Тидэ мом ончыкта вара? Тэвэ мом: кажнэ пашазэ, кажнэ крэстйан ыштымэ паша дэч коммунист ёрдыштё гына шога гын, тидэ пэш алама. Пашам иктэ-вэсэ полшэн ыштыман, адак коммунист ту пашаштэ примэрым ончыктыжо, крэстйан дэн пашазэ коммунистыш сай пашажым ончэн ыштышт. Лач тыгэ гына чынак сай коммунист, чынак сай комсомольэс лийын кэртат.

Налза тэвэ олассэ комсомольэсым: тудлан фабрикиштэ эн ончылно лийман. Сату шуко лийжэ манын, адак ту сату сай, шулдо лийжэ манын, олассэ комсомольэслан промышлэннысым вийангдаш чот тыршаш кўлэш. Тудлан фабрикиштэ нимо чий дэч посна пашаш лэкдымэ пашазэ-влак дэнэ кучэдалаш кўлэш, дисциплиным нёлташ, сынэн ончыктышо бригадым ышташ тыршаш кўлэш,—ик манаш, комсомольэслан фабрикиштэ дисциплинан, примэр ончыктышо пашазэ лийман. Учрэждэныштына бўрократизм пытыжэ манын, калык мэр пашаш кумдан ушалтпэ манын, тудын культуржо нёлталалт мийжэ манын, олассэ комсомольэслан чот кучэдалаш кўлэш.

Йал комсомольэснэ вара? Тудлан мом ыштыман? Тудын пашажэ тэвэ могоны: комсомольэс партийлан йалым ўмўр-ўмўр нужнаштэ да пичкэмыштэ илымэ гыч у корныш лукташ полшыжо, нужналан кулак кид йымак пураш ынжэ пу, миллион дэн чотлалтшэ тигыдэ крэстйан озан-

лыкым куго озанлыкыш ушаш тыршыжә, кулак совэтыш, копэратыш нэржым ынжә чыкә манын эскэрыжә.

Шкат ужыда ындә, ты паша пәш куго. Ты пашам илышыш пурташ чынак йөсө. Шкә озанлыкышым нөлташ тыршышә комсомольэсшылан маньыч гын, ты паша түләчат йөсө. Түгә гынат, тыгай комсомольэс тигыдә озанлык гыч куго колэктыв озанлыкыш ушна гын, тудлан ты паша лу кана күштулго лийәш, тудо озанлыкыштыжат күштулгын ышташ тўгаләш, мэр пашамат сайын ыштән кәртәш.

Колхоз йалым узш молэмдән ышта.

Мә ик кодшо кутурымаштә нужна дән кокла крәстйанлан молан колхозыш ушнаш күләшым ойлышна.

Вәт сай илышыш ләкташ мола корно укә. Мә шкәнан әлнам нужна, түлүжгө, ничкәмыш әл гыч пойан, культуран алыш савырынәна.

Кузә тидым ышташ лийәш? Кәжнә посна тигыдә озанлык пойыжо манын, тидым ышташ лийәш мо?

Укә, тыгә ышташ ок лий. Тыгыдә озанлык пәш шәнгәлан кодын, садлан тудо, куго озанлык дән танастарымаштә, пайдам пәш шагал пуа. Чыла озанлыкымат куат чотышт дән 6 түшкәлан иңлына гын, тәвә мом ужына: ән изә куатан озанлык Псков гүбәрнәштә дәстпна гыч кокла чот дән уржам 31 пүтым вәлә пуа; вәс түшкәжә—40 пүтым, а 6-шо түшкәжә, ән куатанжә 60 пүтым пуа. Тыгә ындә пәллә: озанлык монар куго, тунар тудо пайдам шуқырак пуа.

Түгә гынат, куго озанлык түрлө лийын кәртәш. Куго озанлык ик йәң кидыштә—кулакын—лийын кәртәш. Мә ты кулак озанлыкдан подшән кәртәна мо вара?

Укә үлдә мо. Кулак кузә күшкәш? Тудо шкә понкудыкым—нужна дән кокла крәстйаным—пизырымык дәнә күшкәш, йужгунам урлукым да имным паша гоным пуән, кулак нужна дәч коваштыжым күшкәд наләш. Совәт влась кулак озанлык вийагдаш пижәш ильә гыч, совәт влась дән буржуй влась коклаштә нимогай ойыртыш ок лий ильыс.

Мэ куго ушэмлымэ озанлыкым вийандаш тыршэна, ушанна мэмнан тушто. Тыгай озанлыкыштэ нужна дэн кокла крэстйан-влак пашам пырльа кангашэн ыштат. Тыгай озанлык пэш пайдалэ: тушто изэ анган пасу, пасу коч коштмо монь укэ, садлан крэстйан вўдаш кошташ вийжым, жапшым йара ок пытарэ; тыгай озанлыкыштэ имнэ дэч да тыгылай йал озанлык машина дэч гына куго пайдам налаш лийэш, тушко куго йал озанлык машинама сайын пурташ лийэш, а тидэ пэш кўлэш паша, тыгай куго машина-влак озанлык докотишым пэш вийып кугэмдат; тыгай озанлыкыштэ түрлө паша ыштымэ годым окса да моньат аныклалтэш, адак тыгай озанлык паша ыштымэ годым пэш пайдалэ: кажнэ йэнг шкаланжэ ик пашам гына ышта, паша пблалтэш, а тыгэ ыштымэ дэн паша вашкэракат, сайынат ышталтэш.

Тэвэ кэрэк могай пэнгьдэмшэ колхозышкат ончалзайан, тэ ужыда: колхозышто крэстйанын илышыжэ шкэтпосна нужна крэстйанын дэч ала монар пачаш сай. Тэвэ ик газэтыштэ Урал обласьыштэ улшо ик тыгай коммун нэргэн тыгэ сэралтын:

Сар дэч ончыч Шатров районышто коваштым, ужгам ыштэн илат улмаш. Тушто ты паша дэн пойышо, кок пачашан пөрт ыштэн шындышэ, койа шўрган ватан пойан-влакым шўдө дэн чотлат ильэ.

Колчакым поктэн колтыштат, Шатров дэн Исэт районышто йал озанлык коммун-влак иктэ почэш вэсэ шочаш тўнгалыч. Йалысэ партийэс-влак у илышлан кидым кэргалтэн кыртмэн пижыч, нунын почэш партийдымэ-влак-ат кайаш тўнгалыч.

Илыдымэ ир мландыш сурт-оралтым кусараш тўнгалычат, куп коклаштэ, кож коклаштэ мэжадымэ пасу шэмэм кийаш тўнгалыч.

Коммун коч кулак востанын тулжо эртымөнгө, крэстйан-влак шаланышэ коммуным ончэн, вуйым рўзэн ойлат ильэ:

— „Ындэ коммун тўлўжгэн пыта.“

Укэ, коммунэт ыш тўлўжгө, өрдаш тўнгалыч. 10 коммун иктыш ушныш. Лўмжө „Шатров колхоз унгэм“ лийэ.

Колэктивын мландыжэ витьлэ километрыш шуйна. Шошым эрак пасуым 12 „фордзон“ трактыр-влак шикшандаш тўналыт. Шыжымжэ коммун идумыштэ куго кырмэ (шиймэ) машина-влак мўгўрат.

Коммун мландэ шанча дэн лэвэдалтын нискэ мура. пужар кушта, коммунын ашпат-кудыштыжо тул йыш волга. Шатров коммун вичам ышта, вакшым, пырля илымэ вэрым (обшэжитыым), пырля кочмо столовойым, йочалан йаслым. 700 коммун члэн ик илыш дэн, киш гай пырля ушнэн, пошкудышт-влакым ырыктарэн илаш тўналыч.

1.300 гэктар мландэ вигэ машина дэн ышталтэш. Клёвыр тўргэн кушкэш, шурно лэктыш уждымашын куго. Тыглай ушкел—сибирка манмэ—шўрым кок-кум кана шуко пуа.

Пичкэмыш йаллаштэ коммун нэргэн тыгэ ойлат:

— Нунылан пашадарым казна тўлат, кунам илыман огыл.

— Йумы кудалтымыштлан налогым огыт тўлө.

— Партийлан ыштат, шканышт огыл.

Вэс тўрлын ойлышат уло, шукужо тыгэ манэш:

— Чумургэн нижычат, ыштышт шол.

Шуко крэстйан тыгэ коммунар-влак почэш кайа. Йылмэ оргаж „манэш-манэш-влаклан“, йумылан, шкэ илымэ лукыштанат кидым рўзалтэн, крэстйан-влак коммуныш ий йэда лулэн пураш йодыт. Тугэ гынат, нунылан коммун опса чылаж гоodyмак ок почылт; молан манат гын,— Шатров коммунын мландыжэ ок ситэ. Йужо коммунышто 20 йэн мартэ мландэ пай дэч посна илат. Мландэ тўрлымö („зэмлэустройство“) гоodyм коммунлан ик шулдыш мландым пўчкын пуэнытат, ындэ мландым уэш шэлмэш (1933 ий мартэ) коммун пэл гэктар мландымат налын ок кэрт. А коммуныш пураш мийышэ пэшак шуко уло.

Кастэнэ коммунышто мура шэргылтэш. Тидэ рвээ коммунар-влак вэсэлитлат. Арака коммун гыч поктэн луктылтын, йужгунам тыглай пурам вэлэ шолтат. Рвээ-влак коммунышто шуко улыт. Уэш пурышо коммунар коклаштэ йэпанат, илалшэ йэнгат уло, тугэ гынат шукужым тыштэ рвээ нужна дэн батрак-влак. Йужо коммунышто эртак „пондашдымэ-влак“ илат.

Коммун озанлыкшым ончалш пошкудо крестйан-влак толыт. Нуно ушкалым, сөсна „дворэс-влакым“ (вичам) кучылтыт, шуко пасуым ончыштыт. Крестйан-влак коммунын ош-кына йоркшир сөсна игыжлан (урлукым ышташ) мунар күлэнч, тунар акым пуат.

Тэвэ кузэ ыштат урал коммунар-влак. Эй, ик Уралыштэ вэлэ мо! Чыла вэрэ, кушто крестйан-влак тўшкаш погынэн пашам чот ыштат, тўгалтышыштэ лийшэ йёсылык дэч огыт лўд, тушто колхоз тул ылыж шинчэш.

Комсомоллан йал озанлык ушэмлымэ пашаштэ эн ончылно лийман.

Кажнэ почылтино колхоз кулакым пэрэнак шога. Крестйан-влак колэтивыш ушнэн огыт ул гын, тўлўжгё озанлыкыштышт шкэт-посна илат гын,—кулак нуным пизыралын, пўжвўдыштым чыпчыктарэн луктын кэртэш. Нужна-влак колхозыш ушнэн пашам пырля ыштымөнгё, толйа кулак, вуйэтым чыкэ тушко: ой чот когартэн колтат, ачат дэн аватымат мондэт. Тэвэ молан кулак-влак колхозым огыт йёратэ, колхоз ваштарэш крестйан-влакым шогалтынэшт, луклаштэ „манэш-манэшым“ шаркалат, „колхоз крестйаным тола“ да монь манын куктэштыт. Йужо вэрэ адак кулак-влак колхозыш нэрым чыкаш тыршат, тушко пурэн, колхозым көргё гыч пургэдын, колхозник-влакым иктэ-вэсышт ваштарэш шогалтынэшт, колхоз малым (погым) пытарынэшт.

Тыгэ ындэ паллэ, йалым кулак дэн чот кучэдалын вэлэ ушэмлаш лийэш, садлан йал комсомоллан кулак ваштарэш кучэдалаш уло вий дэнэ пикман.

Колхоз ыштымэ—тидэ йалым сотсиализм корно дэнэ молэмдэн нангайымэ лийэш; тунам йэнгын пўжвўдышым йўын иланш вэр ок лий, тыгэ кулаклан вэр пыта. Куго машина да науко полшымо дэн пашам пырля ыштымэ, пырля илымэ—тидэ сотсиализм корно дэн ыштымэ лийэш. Сотсиализм озанлык йалыштат, олаштат пэггыдын вийангэн гын, частниклан да кулаклан чотрак ишалтан логалэш.

Адак колхоз вийангэмэ паша пўтўнь йал озанлык вийандашат эн ишанлэ корно лийэш.

Тэвэ молан йалыштэ комсомоллан йал озанлык ушэмлымэ пашаштэ эн ончылно лийман. Колхоз ыштылманш— тидэ, ик могырым, йал озанлыкым вапкэрак нёлташ, социализм корно дэнэ молэмдэн нангайаш полшымо лийэш. Вэс могырым—нужналан кокла крэстйан дэн пырльа кулак ваптарэш кучэдалаш полшымо лийэш. Садлан йал озанлык ушэмлымэ паша ыштышэ комсомол йачэйкэ вэлэ шкэ клас корно пашажым сайын умлэн, ыштэн кэртэш.

Ты кутурымашын тўналтыштыжэ мэ Ленинын „пашазэ дэн крэстйанын пырльа кучэдалманштыжэ лийын вэлэ коммунист лийын кэртат“ манын каласымэ мутшым сэрышна. Йалысэ комсомольэслан кизыт тидэ тэвэ мо нэргэн ойла: кулак дэн кучэдалын, нужналан полшэн, ушэмлымэ озанлыкым ыштэн, комсомольэс чынак сай коммунист лийаш тунэмэш.

Тидым ындэ йатыр йал комсомол йачэйкэ-влак сайынак умлэн налыныт. Тэвэ нунын йал озанлык ушэмлымэ пашашт гыч ик-мунар шынаматым налын сэрэна.

Зинчэнко дўман комсомольэс крэстйан рвзээ журналыш ик онгай сэрышым колтэн. Тудо Йаркинлан вигак вапмутым ок пу гынат, ты сэрыш вапмут пумыланат чотлалт кэртэш. Тэвэ тудо мом сэра:

„Кок ий ожнырак мыйын кумул пёртылын ильэ, йокрокланэн коштым—мэ, комсомольэс-влак, йалыштэ нимом ыштэн она кэрт шонышым. Тугэ гынат пашалан пижым. Комсомольэс-влак дэнэ ик ойым пидын, ачана-влакым кўндарышна, а ачана-влак тидым адак ик-мунар йэнглан умландарышт. Тулэч вара погынымашым ыштэн, пашам сайын гына лончылэн нална. Машина ушэм погылто. Тушко 17 крэстйан сэралтэ: 10 нужна, 7 кокла крэстйан. Правлэным сайлышна. Туштак ушэмлан „Кидыштышэ“ дўмым пуышна. Тыгай ушэмым мэ Ксэнийэв йалэш почна (Омск округ, Исилькуль район). „Кидыштышэ“ ушэм ик-мунар йал озанлык машинам нальэ. Культур йон дэнэ вўдышна. У урлукым муна. Машина пасу пашам куштулэмдышат, адак пайдам шуко пуышат, нужна-влак тидлан чыланат пэп йыбыртышт. Ушэмын чыла члэнжэ-влакат пашам ты машина дэн ыштышт, нунылан кулак дэк йө-

дын кайаш ыш воч, а кулак тыгай мапиналан кум пачан кушкэдэш ильэ.

Кизыт „Кидыштышэ“ ушэм у уставыш кусаралтэн. Ушэм члэн-влакын чыла озанлыкышт иктыш ушна, чумур лийэш. Ик чотан паша коммун ышталтэш. Вудымö мландэ чумур, йал озанлык тарман, чыла докот иктыштэ. Чыла ты паша мэмнан рвээ комсомольэс-влак тыршымэ дэн ышталтын. Тидэ социализм дэк тарванымэ огыл мо.“

Тэвэ адак ик-мунар шынамат.

Марий облась комсомольэс-влак 1929 ийыштэ шошым анга годым пэш куго пашам ыштэныт. Комсомол йачэйкэ-влак калык коклаштэ чот умландарэныт. Партийлан йал озанлыкыштэ шуко полшэныт. Комсомолын 9-мишэ погынымашыж мартэ 4 колхоз вэлэ ильэ. 1929 ий пэрвой ий-унь мартэ Марий обласыштэ 143 колхоз уло. Комсомол колхоз ыштымэ пашантэ ордыжэш кодын огыл, тудо шкэ вийжэ дэнэ 1929 ий шошым 20 колхозым ыштэн. Нунын коклаштэ „Пионьэр“ лүман комсомол коммуным почмо. Комсомольэс-влак адак вэс моло түрлө ушэмымат шуко почэдэныт. 1929 ий шошымак комсомол полшымо дэнэ 31 машина ушэм, 4 песьолко ушэм, 2 шөр артэл почмо („Йошкар Кэчэ“, № 87 (1108)).

Шэрнур кантонышто (Марий облась) 1929 ий шошым анга годым комсомол-влак кантон мучко 12 колхозым да ик коммуным починыт.

Пётйал комсомольэс-влак (Марий облась, Провой кантон) чыланат колхозын ушнэныт. Лүжмö „У йал“. Чылажэ 18 сурт возалтын („Марий Йал“, № 32(92)).

Тэвэ адак мло вэрэ комсомольэс-влак мом ыштылыт.

Дон округышто 1928 ий коклаштэ комсомол вий дэнэ 100 колхоз почылтын, колхозышто шогышо комсомольэс-влак 225 гыч 1.150 йэнгыш шуын.

Ставрополь округ колхозлаштэ 100 колхоз члэн гыч 40-жэ комсомольэс. Кубаныштэ 100-лан — 75 комсомольэс.

Ильск лүман станитсаитэ (Кубань) рвээ-влак пыр-дыа ыштымэ мландэ паша ушэмым йол үмбак шогалтэныт. Чэлбас йалыштэ комсомольэс-влак 4 колхозым починыт.

Вэликолул округышто комсомольэс-влак 1929 ийыштэ шошым 126 машина ушэмым починыт. Быднн комму-

нышто шогышо комсомольэс-влак кум у колхозым ыштэ-
ныт. Округышто кум у комсомол коммун почылтын.

Тыгай шынаматым шуко ончыкташ лийэш. Тугэ гы-
нат тидат сита. Нуно раш ончыктат: тэвэ кузэ комсо-
мольэс-влак ушэмлымэ озанлык ыштымэ пашаитэ кутын
ыштэн кэртыт.

Бндэ мэ Йаркин комсомольэсын йодмыжлап ванму-
тым пуэн кэртына.

Кузэ, йалысэ комсомольэс ик жапыштак сай мэр
пашайэнг да сай оза лийын кэртэш мо? Тудо, шкэт-посна
озанлык гыч ушэмлымэ озанлыкыш кусна гын, сай мэр паша-
йэнгат, сай озат лийын кэртэш. Комсомольэс колхозым ыш-
тэн, колхоз пасушто вүдэн-куралэш гын, тудо пэш куго
мэр пашам, күлэш пашам ышта. Тыгай комсомольэс сай
мэр пашайэнг лийэш, вэт сотенализм ыштыманшэ крэ-
стйан озанлык ушэмлыманш эн тўнг пашалан чотлалтэш.
Тунамак тыштэ комсомольэс сай, примэр ончыктышо оза-
лан чотлалтэш, вэт колхозшо тудыныс, йолташышт-вла-
кын. Тыгэ ындэ Йаркинлан комсомол гыч лэкташ, ўпан-
лыкым пытараш огыл, колхоз ыштымэ пашаитэ чот тыр-
шыман, тыгэ вэлэ тўрлө күлдыманш шоныманшым куда-
тэн кэртат.

Тыштэ адак паша ик озанлык паша дэн гына пыта
манын ида шоно. Колхоз пэнгыдэмжэ манын, тудым кулак-
влак нэлын ынышт колто манын, колхозлан влась полшы-
жо манынат тыршыман. Тыгэ колхоз ыштышылан, йал со-
вэт дэн волисполкомыш (райисполкомыш) кулак поч ну-
лышо вэрым чыкэн ынжэ шич манын эскэрыман. Тугак
адак колхоз члэн-влакым туныктымо нэргэн, колхозыш
культур пуртымо нэргэн шоналтыман, вэт члэн-влак мо-
нар сай грамотан лийыт, тунар нуно мландэ пашам сай-
ын, уы ышташ тўнчалыт. Тыгэ ындэ паша тыштэ шуко,
тўрлө могыран, садлан тыштэ кажнэ йал комсомольэс мо-
гай пашам йобрата, тугайым ойырэн налын ыштэш кэртэн.

Адак тидыжат уло. Крэстйан-влак ушэмлымэ озанлы-
кын пайдажым умлэн налышт манын, нунын коклапшэ
мэр пашам чот ышташ күлэш.

Тидымат мондыман огыл—кулаклан артэльэт шырпэ
ганьэ, тудым ала мо сэмынат шушышын луктын тошкалнэ-

жэ. Псков губернаштэ тэвэ тыгай паша лийын: артэльшик-влак ты манмэш артэль гыч лэкташ тўналыныт улмаш. „Молан лэктыда“, манын нуным йодышташ тўналыныт. Нуно огыт ойло. Вара йылмышт рончалтынат паллэ лийын: нуным вакш оза лўдыктэн улмаш. Садэ озатын вакшыжэ артэлыш кайшашлык улмаш, садлан вакш озат артэльшик-влакым лўдыкташ тўналын: „сар вашкэ тўналэш, ошо-влак толыт — нуно тыланда кузэ йэн лэмыш пурымым ончыктат“. Тэвэ садлан артэльшик-влак лўдыныт.

Адак тыгай пашат йатыр лийэда. Кулак-влак артэлыш шкэ пурэн шинчытат, нужнам түвэч ишэн луктыт. Тэвэ ик вольык ушэмыштэ (Черновэцк округ) кок ий ожнырак 260 члэн гыч нўжнажэ 20 йэн гына улмаш, кредит дэн льгот ик путат 5 крэмга шёр пушо ушкал озадан вэлэ пуалтын, а нўжна тыгай ушкалым кушто муэн.

Кулак колхозыш пурэн шинчэшат—вара тудым шкэ кидышкыжэ погэн налаш тырша. Садлан комсомольэс колхоз нужнам нўлтыжэ, тушко нўжна дэн кокла крэстйан-влак пурышт, колхозлан кулак авыртыш ынжэ лий манын тыршыман. Колхоз кўргыштэ нўжна-влакым ончыко лукман, вуйлатымэ пашаш пэрвойак нўжна гыч сайлыман.

Изэ паша дэчат ид коран.

Колхоз почшо комсомольэслан мом ыштыман вара? Кушэч тўналаш? Ожно йатыр комсомол йачэйкэ-влак тыгэ ыштат ильэ: погынат, лончылэн налыт, вара пунчалыт: колхозым мэ шкэ ыштэна, ‘а крэстйан-влак тэк вара мэмнан дэк ушыныт.

Комсомольэс-влак колхозым ыштат, а крэстйан-влак пондапыш воштыл коштыт: мэ альэ ончэна, кузэ ышташ тўналыда тэвэ. Чын, рвэзэ-влак коммуным йужгунам ыштэнак ыштат. Тугэ гынат, чўчкўдын рвэзэ-влакын коммунышт шаланылэш. Кэгэжым сайынак ыштат, шыжэ толэшат коммуна-р-влакын шукыштан армийыш кайаш вэрэштэш. Адак, тудын дэч посна, рвэзэ-влакын озанлык пашаштэ сынымыштат, тунэмыштат шагал, садлан нунылан тыгай куго, нэлэ пашам—коммун, артэль пашам ик икаланышт гына ышташ нэлэ.

Тэвэ садлан комсомольэс-влак колхозым шкэ гына ышташ тўнгалыт гын, толыкшо шагал лийэш. Нунын пашашт — колхоз ыштымэ пашам тўнгал пумаштэ. Нумо колхозыш пэрвойак шкэ пурышт, тугэ гынат ты пашам крэстїан-влак дэн пырля ыштыман, нунын дэч посна ыштыман огыл.

Адак тидыжат уло: крэстїаным колхозыш вийыт шушпаш ок лий. Вийыт ыштылаш тўнгалат гын, нимат ок лэк, пашам вэлэ пужэт. Колхозын пайдаж нэргэн крэстїанлан сайын умландарыман, тудым тудлан ончыктэн пуман, садлан крэстїаным лишыл колхозыш намийэн, тушто паша кузэ ышталтым ончыктыман, кэчэ гыч кэчын ногынымаштэ, лудмо пёртыштө, пырдыж газэт коч колхоз нэргэн умландарыман, куго озанлыкын пайдажым шынамат дэнэ да монь ончыктыман.

Вашкэн, ты манмэш ыштылаш ок йөрө. Тэвэ ты пашаштэ „Шым кана висэ, ик кана пўч“ манмэ мут нэпак кэлша. Чын, икканапштак лу колхозым ышташ нэш куштулго, а вара, нумо шаланэн пытымөнгө, крэстїаным ни могай вий дэнат тушко пуртэн от кэрт. Садлан, тыгай паша ынжэ лий манын, колхоз ыштымэ дэч ончыч тидым шинчэн налман: озанлык чотышто могай вий уло, окса монарэ, мландэ могайэ да монарэ, кредит дэн машиннам кузэ налаш лийэш. Тидым раш чотлэн налмөнгө ижэ колхоз ышташ пижаш лийэш.

Адак кэрэк кунамат викак коммуным ышташ тўнгалман огылыс. Пэрвойлан изэ ушэмым ышташ тўнгалат гынаг йөра.

Машина ушэмымат ыштыман, мландым пырля ыштымэ артэлымат почман, моло тигыдэ ушэмымат. Тэвэ тыгай пашам, супрэгым налат гынат, тудат крэстїан-влакым ик озанлыкыш ушыманштэ пайдам пуэн кэртэш.

Кэрэк могай изэ паша дэчат коранман огыл. Тыгай тигыдэ ушэм-влакым ышташ шотат огыл, нэш куштулго, маншат уло, тугэ койынат кэртэш. Укэ, тидэ йөршэш чын огыл. Тэвэ Дольск йалысэ комсомол йачэйкым налына (Йўдвэл-Йўдйымал облась). Ту йачэйкэ машина ушэмым ышташ нунчалын. Крэстїан-влакым көндарэныт. Ушэмыш 8 йэн сэралтын. Вара, уставым лончылаш тунгалмөнгө, сават күйышкө вэрэштынат. Крэстїан-влак уставыштэ „най лэч лү

кана куго маллан мут кучымо нэргэн“ лудын лэқтычат, мөнгөш чакнышт.

— „Тыгэ гын, ушэмэт мэмнам күчашат колтэн кэр-тэш, вэт иктаж тыгай-тугай лийэ гын, чыла мланна тў-лаш вэрэштэш, тыгэжэ вольыкымат вўдэн нантайат“.

Крестйан-влак шаланышт. Тыгэ лиймөнгө, шыпла-наш лийэш ыльэ, үкэ, комсомольэс-влак вэс тўрлын пи-жыч. Кажнэ крестйанлан посна умландараш тўнгалыч. Жап шуо, крестйан-влак комсомольэс-влак дэч шкэ кўраш тў-нгалыч: „колхозым вашкэ ыштыза да ыштыза“.

Кизыт ындэ ушэм иэш кумдан шарлэн, гўж ила. Ушэ-мын пуалтымэ машинажат, кырмэ (шиймэ) машинажат уло, машинам изэ акэш крестйан-влаклан мландэ ышташ пуэ-дат, нужнаж дэч машиналан акымат огыт нал.

Тигыдэ, изэ ушэм гыч куго ушэмыш ушнаш тыршы-ман: артэл гыч коммуныш, изэ колхоз гыч куго колхозыш. Тэвэ ындэ колэктив озанлык пашам вийангдымаштэ йа-лысэ комсомольэс-влак ончылно кок наша шога: пэр-войак, ты нашам кумдан шарыман, тўрлө йал озанлык ушэ-мым уло вий дэнэ шукэмдыман, вэс пашажэ—ты нашам кэлгыш колтэн шарэн, тигыдэ ушэм-влакым кугышко са-вырыман.

Адак чўчкыдын рвэзэ-влак дэн тыгай нашат лийэда: нашам сайынак ышташ тўнгалыт, тўнгалтышлан вий сита, вара, колхоз ышталт шичмөнгө, наша шолдыргаш тўн-гэш. Садлан колхозышто шогышо илалшэ крестйан ком-сомольэсым тыгат вурса:

— Колхозышто шогышо комсомольэс-влак шкэ йол-кошт дэн нашам пужат.

— Рвэзэ-влак колхоз нэргэн кнагам огыт луд, моло колхозын пашажым ончэн огыт тунэм.

— Йўжо йачэйкэ колхоз нэргэн тыглай вэлэ мўтлана. Мўтланымөнгө, паша нытыш.

— Ик вэрэ комсомол йачэйкэ жапыштыжэ шўк шудым кўрын огылат, шурно лэқтыш нимолан ок йөрө.

— Вэс вэрэ наша жап годем крестйан-влак урлукым эрыктат, оптан мэшақым кычал кунталыштыт, а комсо-мол йачэйкэ снэктакль шындаш рэнэтитсым вэлэ ыштыл кийа.

Адак тыгай комсомольэсат йатыр уло: йылмыж дэн тэнгызым пуйа, шэнгэлжэ ломыжышто. Колхозышто шогышо комсомольэслан тыгэ ыштылаш, тыгай лийаш кэлна мо? Укэ, тыгэ ыштылмэ, тыгэ лиймэ нимолан ок йөрө. Тый комсомольэс улат гын, адак колхозыш пурэнат гын, тыланэт пашаштэ пэрвой йэн лийман, дисциплинан улмэтым, пашам йөратышэ, колэктив вэрч шогышо улмэтым ончыкто. Комсомольэс-влак паша дэч шылаш тунгалыт гын, нунын почэш тыглай рвэзэ-влакат шүдурнаш тунгалыт,—тыгэжэ ончалынат от шутко, колхозын имэ-шүртыжат ок код: чыла шалатэн пытарат.

Кулакшылан тудо гына кўлэш. Тыгай колхоз ўмбак тудо парняж дэн ончыкташ тунгалэш: тэвэ, ончыза, колхозэт могайэ, күзэ озанлыгым шалатышт. А крэстйан шинча ончылно тыгай алама паша лиймөнтө, тудо шкэ шинчажлан йэн мут дэч утларак ўшана, тудым вара колхозыш кандра дэн шупшат гынат, тушко ок кайэ. Тыгэ ындэ комсомольэслан колхоз көргыштө ыштынаш пашат пэш шагалак огыл.

Дисциплинымат кучаш кўлэш, колхозын йўлажымат уэмдаш тыршыман, тушто йаслат, тувур-йолаш мушмо вэрат (прачэчнэ мапмэ), клубат лийжэ, ик манаш — крэстйан колхозышто ожнысыж лэч сайрак плыжэ манын тыршыман. А эн тўн пашажэ тыгайэ — колхоз эрэ кушшо, эрэ вижанжэ, тудын ужашлыдымаш капиталжэ ий гыч ийын эрэ кугэмжэ, пасу пашам күзэ ыштымэ нэргэн колхоз шкэ пашажэ дэн чыла крэстйан-влаклан ончыктэн пужо. Комсомол колхозлан пашайэн-влакым йамдылаш тыршыжэ. Пашайэн-влак шуко, түрлө пашалан кўлыт: правлэн дэн ревиз комисэ члэнат, трактористат, канторышто, мастэрскойышто ыштышэ пашайэнгат, чоткондыштышо-влакат. Колхоз гына огыл, комсомол пашайэнгым совхозланат йамдылыжэ. Правлечелствына ты толнаш ийыштэ 100 миллион пүт киндым пуышт манын, куго совхоз-влакым ышташ пунчалын. Тыгай куго совхоз-влакым ындэ ўмаштак ыштани тунгалалтэ.

Совхоз-влаклан пэш шуко пашайэн кўлэш. Нунылан (куго вуйлатышэ-влак дэч посна) кўлыт: помагроном—200, агроном, посна озанлык вуйлатышэ—1.250, тракторист-мэ-

ханик—2.500, тракторист—20.000, эрэ ыштэн шогышо пашазэ—52.000 йэн. Адак, тылэч посна, пасу паша годым моло папазымат ик жаплан тарлаш күлэш.

Чылажым огыл гынат, шуко пашажым у совхозлан йалыссэ комсомол пуа. Тугэ гынат, ты пашам ушэн моштыман, тудо тывэч-түвэч ынжэ ышталт. Эн сай рвэзым, дисциплинаным, паша йоратышым ойырэн налын, курсыш колтыман, вара нуно, курсым нытарэн, совхоз пасушто сталь пмным—тракторым—вуйлатэн моштышт.

Йалыссэ комсомол ик трактористым да мэханикым гына огыл, тудо агрономымат шкэ коклаж гыч туныктэн луктын кэртэш, манын шоналтэш. Вэт тыгэ чүчкыдын лийэда: комсомольэс йалым кудалтат, олаш тунэмаш кайа, каймыж годым шкэ рвээ йолташыж-влаклан „чэвэрын“ каласэн, тунэм пытарымөнгө йалыш толын тудым ончык колташ мутым пуа. Вара шк-мунар ий тунэммөнгө, олассэ ылыш дэч ойырлымыжо ок шу. Садлан мэмнан кизыт тыгай агроном-влак шуко улыт: нуно совет пасуын шурно лэктышыжым нөлташ тыршымэ олмэш, олаштэ „гульатлэн“ вэлэ коштыт.

Мланна пэш куго совет озанлык-влакым, шурно фабрикым ыштыман, тушто трактыр колонно лийжэ, пашат пэш куштулго лийжэ,—тэвэ тидэ пэш сылнэ, пэш раш паша. Тэвэ ты пашам йалыссэ комсомол шкээнжын олаш тунэмаш колтымо члэнжэ ончылан шындыжэ. Вара тунэм лэкмөнгө, ты у рвээ агроном-влак чыла шкэ виыштым, чыла шкэ шинчымашыштым ты куго совхоз, колхоз ыштымэ пашашкэ пыштышт.

Совет пасуын шурно лэктышыжым нөлташ.

Тэнэйэ мэмнан ушэмнан Рүдө Комятэтпэ совет пасуын шурно лэктышыжым нөлтышаш вэрч, йал озанлыкым конэратсылышаш да ушэмлышаш вэрч покодым ышташ манын пунчалэ.

Ты паша нэргэн колдымо ик йачэйкат укэ дыр. Ты паша ышташ йалыссэ комсомольэс-влакын йатыржэ кэлшышт.

Тидэ—пэш куго паша. Тыштэ погодым пк жацлан вэлэ огыл ыштыман, кэчэ йэда, пй йэда ыштэн шогыман, тушко уло вийым пуэн шогыман,—тэвэ мэмнан пашана.

Паллэ, мэмнан кизыт мландынан изэ ужашыжэ вэлэ колхозышто да совхозышто ышталтэш. Пэш шуко мландыжэ альэ тигыдэ крестйан озанлык кидыштэ. Тыгай озанлык миллион дэн чотлалтэш. Нуно какший пмнышт дэн, изэ, шагал йал озанлык машинашт дэн канга мландыштым кугээ кочашт сэмын куралыт, вудат, тыгэ шурно лэктышышт пэш изэ лийэш.

Тыгай озан мландыжэ пуэн кэртпаш шурнын пк кумышо ужашыжымат ок пу. Тыгэ нужна крестйан дэнэ изэ куатан кокла крестйан-влак тэмын плэнат огыт кэрт.

Тэвэ садлан мланна шоналташ күлэш: кузэ түгэ, мланна колэктив озанлыкым вийаңдэн, шкэт-посна плышэ нужна дэн кокла крестйанжылан шурно лэктышым нөлташ полшыдэ, нуным тачак, тэнэйак мондыман мо? Укэ, мондыман огыл шол. Тыгай полптыкым мланна кучыман огыл, кучэнат она кэрт. Мланна шкэт-посна крестйанлан озанлык могырымат, агрономпй могырымат полшэн шогыман, машинам кўсын пуман, ыштэн лукмо арвэржым ужалаш да монь полшыман.

Йал вийаңмын түн корныжо—тудым копэратсылымаштэ. Тидым пэш раш шинчэн шогыман, садлан эн чотшо вийым колэктив сзанлык ыштымашкэ пыштыман. Тидын дэн пырля, шкэт-посна плышэ нужна дэн кокла крестйан озанлыкын шурно лэктышыжым нөлтыпаш вэрчат пашам пэш чот ыштыман.

Йал озанлык эркын вийаңмыж дэн промышлэннысланат вийаңаш эрыкым ок пу. Тэвэ киндым налына. Элыштына киндэ шагал лийэш гын, промышлэнныс районлан плаш йосё лийэш. Садлан элыштына киндым шукурак луктын, промышлэнныс районышто киндэ йосылык улмым пытарыман. Адак пк киндэ вэлэ огыл. Йал озанлык мэмнан промышлэнныслап плэ настам (сырйом) пуэн шога. Ту плэ наста пашаш пурэн, таварыш савырнэн пк-мунар ужашыжэ йалыпкак мөнгэш колталтэш. Кизыт тэвэ тылэ наста мэмнан промышлэнныслап ситэн ок пу.

Совэт влась шэмэр крәстйанын ылышыжым куштылэм-даш пәш тырша. Тэвэ садланат мланна шкәт-посна ылышә нужна дән кокла крәстйанын шурно ләктышыжым да озанлыкшын докотшым нөлташ полшыман. Совэт влась кулак ваптарәш чот кучәдаләш, адак тидын дән пырляк, нужна дән кокла крәстйан-влак кизыт ожнысышт ләч сайрак ылышт манына тырша.

Тэвэ садлан мә пк колхоз дән копәратспй пашам вэлә огыл ышташ тыршәна, адак шкәт-посна ылышә нужна дән кокла крәстйанланат полшәна. Мә крәстйан пасуын шурно ләктышыжым вич пй коклаштә 35 просәныш шумәш нөлтән кәртына. Ты папа шуктән кәртдыман огыл. Тэвә йот әллаштә шурно ләктыш мәннан ләч кум кана шуко. Молан тугә? Тушто мландә сайат тугә мо? Укә. Тэвә молан: тушто мландә пашам мәннан ләч сайрак ыштат, тушто мландым трактыр дән куралыт, химшй үйандыш дән үйандат, пашам агроном ончыктымә почәш ыштат, агроном дәч күзә ыштымә нәргән ойым йодыштыт, ту пумо ойым ылышыш пуртән шогат.

Йал озанлыкын шурно ләктышыжым нөлташ йатыр йөн уло. Ты йөн-влакым ылышыш куштулгынак пурташ лийәш.

Ту йөн гыч йужыжым ончыктәна. Тэвә нуно: сай сорт урлук вүдымө, чыла урлукым эрыкән йытырайымә, рәт дән вүдымө, шурно ләктышыш-влак дәнә кучәдалмә, мландә үйандаш тәрысым сайын, күләшын кучылтмо, мландым поспор ложаш дән, ломыж дән, звәска дән үйандымә, крәстйанын, колхоз дән совхозын куралжым (тарманжым) күзә гынат шугырак пашаштә кучылтмо.

Ты йөн-влак ССР Ушәм Рүдө Исполничәлнә Комитәтын шурно ләктыш нөлтымө нәргән лукмо пунчалмутыштыжо каласалтын, нуно чыла крәстйанланат ылышыш пурташ пәш куштулго ұлыт. Лач мәннан шөрын ончымына да кочай дәч кодшо койышна вэлә ты йөн-влакым чыла вәрәат ылышыш пурташ тормызла.

Ты йөн-влак гыч шугыжым ылышыш пурташ йөсыжө нәшак укә, а пуртымөнгө, пашажә шинча ончылно койынак койан тўналәш пльә. Тэвә Йүдвәл Кавказыштә, адак мола обласыштат шурно ләктыш нөлтымө нәргән погы-

нымаш лийэдэн. Ту погынымаштэ крэстйан-влак лэктын-лэктын тыгэ ойлэныт: правичэлствэ ончыктымын йужо йөнжым илышыш вийтак пурташ пижман. Адак тыглайат паллэ, ты йөн-влакым илышым пуртымаштэ йалысэе комсомольэс-влакат пэш шуко ыштэн кэртыт ильэ. Йалысэе комсомольэс-влак крэстйанлан умландарэн, шкэ озанлыкышкышт ту йөн-влакым пургэн, ончыктэн, мландым вашкэрак культур йөн дэн ышташ пижаш йатыр крэстйаным кӧндарэн кэртыт ильэ.

Чын, тэнэйэ шурно покод годым, поншым ага годым комсомольэс-влак пэш куго напам ыштышт. Шкат ыштэн ончыктышт, крэстйан-влакланат шуко умландарышт.

Тэвэ Марий облась комсомольэс-влакым налына. Шурно лэктышым шукэмдымэ нэргэн комсомол йачэйкэ-влак планым ыштэныт, калык коклаштэ йал озанлык налог нэргэн, шурно лэктышым шукэмдымэ нэргэн умландарэныт. Адак рвэзэ-влак коклаштэ 72 конпэрэнсэ лийын. Ёдраман коклаштэ пашам ышташ посна ёдрамаш бригадэ почмо. Комсомольэс-влак 21 бригадым почын, урлукашым эрыктэныт, 8 бригад йал озанлык машинам ачалэн (олмыктэн). Комсомол ты пашашкэ шэмэр калыкымат тарватэн шуцшын. Комсомол тарванымэ дэн 181.067 нут урлук эрыкталын. Контрактатсэ пашамат комсомол йатыр ыштэн. („Йошкар Кэчэ“, № 87 (1108)).

Тэвэ адак Рэзан губерна комсомольэс-влакым налына. Ты губерна крэстйан-влакын мландышт ожнысэк ситэн огыл, нуждаштэ илэныт. Комсомольэс-влак примэрым ончыктэныт, крэстйанын канга мландэшыжэ шурным кугын шочыкташ тўналыныт.

Тэнэйэ шурно покод годым Рэзан губерна комсомольэс-влак, пшонэр-влак губернаштэ улшо эрыктымэ машина дэнэ урлукым шкэ эрыктэн коштыныт, Тыгэ комсомольэс-влак урлукым тўжэм тонн дэн эрыктэныт.

Рэзан губернан вич уйэзыштыжэ альэ мартат шога дэн куралыныт,—комсомольэс-влак 1.600 плугым, 16 сортировкам, 52 пуалтымэ машинам, 44 тырмам (шўрэм), 2 кырма машинам, 2 вўдымӧ машинам шаркалэныт.

Скопин уйэзыштэ йал озанлык машина олмыкташ 15 комсомол бригадэ ышташтын, олассэ комсомол йачэйкэ-

Влак йал озанлык тарман олмыкташ 32 бригадым колтэныт. Тыгэ комсомольэс-влак 111 плугым, 19 сортировкам, моло тарманымат шуко олмыктэныт.

Райск уйэзыштэ кажнэ имньан комсомольэс имньыдымэ нужналан мландым ышташ полшэн. Уйэзыштэ 77 йэн гыч йопшкар куралшэ отряд ышталтын.

Шурно покод туналмэ годым крестьян озанлыкым коператсылымэ дэнэ ушэмлымэ паша чот шарлэн мийэн. Умбач чотлыма гыч гына комсомольэс-влак 168 түрлө коператив ушэмым почэдэныт. Түжэм крестьян озанлык нарэ уэш коператесылалтын.

Адак крестьян коклаштэ культур пашат кугын ышталтын. Ик Скопин уйэзыштэ 16 йал озанлык кружок почмо. Шуко волыслаштэ у йал озанлык налог закон тунэмаш туйка ышталтын.

Ожно ик шурно вуй шочмо олмэш, крестьян-влак кум вуйым шочыкташ пижыныт.

Кокла Йул облась комсомол ушэм-влак шурно покод эртараш ончыланышт кум пашам шындэныт: вудымö мландым йэшараш, шурно лэктышым нолташ, крестьян пашам коператесылаш да ушэмлаш. Кокла Йул обласьыштэ вудымö мландэ сар дэч ончычсо жапыш шуын огылат, садлан тушто вудымö мландым шарымэ паша куго пашалан чотлалтэш.

Йалышкэ пашалан комсомолын чыла вийжэ колталтын ильэ. Агроминимум илышыш пэш сай пура. Комсомольэс-влак апрэлыштэ 167 колхозым да тигыдэ коператив ушэмым почэдэныт. Шошым анга годымлан ыштымэ планым комсомольэс-влак колхоз ыштымэ пашаштэ 40 просэн нарэ шуктэныт.

Олассэ комсомольэс-влакат куго пашам ыштэныт.

Пэскал йалыштэ нуно „Краснэ Герко“ луман куго впийан колхозым почыныт, Йэромино йалыштэ куго ушэмым ыштэныт, тушко 70 сурт пура. Хрәшчәп йалыштэ комсомольэс-влак 200 гектар икнийаш шурнылан контрактасым ыштэныт.

Бузулук ВЛКСМ райкомат пэш куго пашам ыштэн. Йал йачэйкэ-влак ты район вуйлатымэ почэш 8 колхозым, 4 машина ушэм дэнэ 16 посёлок ушэмым почыныт.

Район мландэ пёлка Шулайэп йачэйкылан трактыр колонно ышташ манын шкэ жапыштыжэ кўштэн ильэ. Ту колонно ындэ ышталтын, калыкат сайэш чотлэн. Бузудук комсомольэс-влак районыштышт 150 тонн утла шурным эрыктэныт. Комсомол тўнал цуымо дэн контрактатсэ чотышто шуко паша ышталтын. 1.600 цэнтнэр шурно коптракталтын.

Орэнбор округышто чыла Павлов посёолкым, кулак озанлыкшэ дэч посна, вўдымө ушэмыш ушалтын, вўдымө шурно чыла контракталтын.

Тэвэ адак Мусор йачэйкын пашажэ (Самар округ, Ставрополь район). Ты йачэйкэ шкэ пашажым крэстьян-влак дэн кутурымаш гыч тўнгалын. Шошым ангалан йамдылалтмэ дэч ончыч Мусор йалыштэ нк йал озанлык артэл вэлэ улмаш, ындэ йачэйкэ 8 колхозым да таваришэствым ыштэн. Ты ушэм-влакыш 400 озанлык нарэ чумургэн.

Мусор комсомол йачэйкэ почэш уло йал комсомол тарванэн. Комсомол вий дэнэ округышто пэш шуко колэктив озанлык ышталтын. Ик Самар округышто тыгай озанлык 26 уло, адак 35 копэратив ушэм уло. Округ мучко комсомол шкэ вийжэ дэнэ 300 колхозым да тўрлө паша копэратив-влакым почын.

Тэвэ адак посна комсомольэсып пашажэ. Саван починга йал (Марий облась, У Торйял кантон) Стэпанов Мэтрый, комсомольэс, ўмантэ уржа тўрэд налмөнгө, шўльö вўдаш шыжым курал кодыш. Тэнэйэ тушак 18 пут шўльым вўдышат, кизыт шўльö озымжо, моло дэнэ танастарымантэ, шэм лөза вэлэ.

Стэпанов Мэтрый адак сынымэ пакчам ыштэн. Тушко тўрлө пакча саска-влакым шындэн (помидор, йошкар ушмэн, турнэпс да монь). Саска пэш сай, шолдра лийпашан. („Марий Йал“, № 29 (89)).

Соказа комсомол йачэйкэ (Пўрö кантон, Мишкан вол.) шошым анга годым 0,66 дэстина шўльым да тарым вўдыш.

Куго Кокла комсомольэс-влак (Марий облась, Шэрнур кантон) шкэ вийышт дэн районышто кок машина ушэмым почыч. Ик комсомольэс шошым анга годым марий-влакын шурныштым эрыктэн кошто. Комсомол ушэм киндэ йамдылымэ кампаньымат сай эртарыш. Йал совет вэлэн йош-

кар пусак почмо. Йачэйкэ вэлэн йумыдымо кружок уло. Йалыштэ ўдўр-влак чыла грамотан улыт (ватэ-влак гына кизыт грамотым огыт шинчэ). Чыла ты пашам Куго Кокла комсомольэс-влак ыштэн мийышт. („Марий Йал“, № 26 (86)).

Шуко йачэйкэ-влак шүрно покод пашам чот ыштымэ годым, адак йужо йачэйкыжэ нимат ыштэн огыл. Тэвэ тугай йачэйкэ-влак: Пайтара йал комсомол йачэйкылан (Пошкырт респ., Упö кантон) помагроном Сэмонов вүдымö кампаньэ годым заданьым пуат, ик комсомольэсат тудым плышыш ыш пурто. Пэчкэрайёв йачэйкэ (Кокла Йүл облась, Польан район) нимо ыштыдэ тыгэ вэлэ ойлэн кийа: мэмнан калык пчкэмыш, тудым урлук эрыкташ кöндарэн кэртат мо. Можаров посёолкышто (Орэнбор округ) комсомольэс-влак нимогай пашам огыт ыштэ. Калык урлукым мушкын эрыктэн кийа, — а комсомольэс-влак йўын вэлэ коштыт. Иванов посёолкышто (Орэнбор округ) комсомольэс-влакын шинча ончылнышт трийэр тугак шинча. Калык урлукым эрыкташ ок тарванэ. Комсомольэс-влакат нимат огыт шоно.

Адак ты пашаштэ кажнэ комсомол йачэйкэ ончылан ик куго, нэлэ паша шогал кэртэш. Ту паша тыгайэ: йужо комсомольэс, шкэт-посна озанлыкшым сайэмдэн мийэн, колэктивыш пурымо нэргэн огэшак шоналтэ, мсм ышташ тыгай комсомольэс дэнэ? Вэт мэмнан комсомол ушэмыштэ озанлыкым шкэт-посна кучышо комсомольэс 80 түжэм утла уло. Тыгай пашат лийэдэн: йужо комсомольэс, шкэ озанлыкшым культур йөн дэн ышташ тўнгалын, варажым йалт кулакыш савырнэн. Адак колэктивыш пурыдымаш вэрч шогышо комсомольэс-влакат улыт. Тэвэ кум шынамат.

Йазвин йачэйкыштэ шогышо сурт оза комсомольэс-влак ончылан тыгай паша шогалын: колэktiv озанлыкыш кусаралташ. Вара сэкратарын олмэптышыжэ—тудат сурт оза комсомольэс—погынымаштэ тыгэ каласэн:

— „Мэ тидым ыштэн она кэрт. Мэмнан кажнэ сурт оза комсомольэсын ик түрлö йал озанлык тарманжэ, сурт-оралтыжэ укэ. А мланэм моло вэрч шкэ күй сурт-оралтэм шалатымэ ок шу“.

Адак тыгай пашат лийэда:

Корак-сола йалыштэ (Марий облась, Морко кантон) Опанас Алэксэй комсомольэс „Йошкар Пэлэдыш“ коммуныш пурышат, паша дэч лүдын мөнгэш лэктэ. Кизыт коммуныш кайаш төчышым чарэн коштэш. („Марий Йал“).

Тэвэ адак ик комсомольэс нэргэн рвээ-влак „Крестйан Рвээ“ журналыш тыгэ сэрэныт ильэ:

„Пэчников волысышто (Смолэн уйез) озанлык пашам культур почэш ыштышэ эн сай комсомольэслан Гутман лүман комсомольэс чотлалтэш.

Крестйан Рвээ Школышто ик-мунар тунэммөнгө, Гутман йал озанлык нөлташ кыртмэнак пижэ. Шуко пасуым, сэвооборотым ыштыш, мландым күлэш сэмын үйандаш, куралаш, вүдаш тўнгалыэ, ик манаш, агроном шүдымө ойым ылышыш чот пурташ тўнгалыэ.

Комсомол йачэйкэ Гутманлан эрэак полшэн шогыш. Йачэйкэ погынымашыштэ Гутман шкэ пашаж нэргэн отчотым ыштыш, вара погынымашыштэ йачэйкэ Гутманлан тыгай ойым ылышыш пурташ каласыш: вүдымө годым урлукым эрыкташ, озанлык докотым чотлаш, вольыкым нормо дэн пукшаш, вольык витам волгыдэмдаш да тувурашым (потолыкым) ышташ, тушак адак вэнчильтасым ышташ, датский кормушкам шындаш, вожсаскам сынэн вүдаш. Чыла ты шүдымө пашам Гутман сайынак шуктыш.

Кизыт ындэ Гутманын кок шөран ушкалжэ уло, сай урлук үшкүж, кок имньэ — иктыжэ тыглай, вэсыжэ сай урлук. Гутман вольыкшым нормо дэн пукшаш тўнгалыат, вольык кургын акшэ кок кана шүлдэштэ, а ушкал шөрым 40 просэн күзыктыш.

Гутман вожсаскамат шуко шындыш, ик дэстна нарэ. Вожсаскан лэктышыжэ сай ильэ — 2.000 пуд. Гутманын вольыкшо ындэ вожсаскалан пойан. Гутман районышто пэрвой кана рат дэн вүдымө машина дэн вүдаш тўнгалыэ, вара крестйан-влакын пасуштым ту машина дэн йарак, окса дэч посна шкэ вүдэн пуыш, крестйан-влак шкэ машина дэн вүдэн огыт мошито ильэ. Тыгэ тудо 4 дэстнат пэлэ мландым вүдыш.

Тугэ гынат, мланна тыгэ каласаш күлэш. Гутманын йал озанлык нөлтымө пашам сайын ышташ тўнгалмыжэ

тэвэ тышкэ мийэн кэрылтэ: культур йөн дэн, шкэ тыршымыж дэн ыштышэ комсомольэсын озанлыкшэ кушко кушман?

Гутманын плэмалык вольыкшо уло, ту вольык шкэнжын озанлыкшылан гына огыл, моло озанлыкланат полшаш сита. Гутманын озанлыкшэ кокла крестйан озанлыкым эрта. Умбакыжэ ту озанлык кушко кушкаш тўгалэш?

Гутман йал озанлык кооператив дэн потребкооператсын члэнжэ гынат, тидэ шагал. Тудын примэр ончыктышо озанлыкшэ, тудын сынымэ пашажэ йал озанлык колэктив ышташ полшыжо, тудын нэгызшэ лийжэ. А тыгай колэктив волысышто альэ укэ, тудым ышташ Гутманат, чыла моло волыс комсомольэс-влакат полшыман. Тугэ гынат, мландэ тёрлымö годым Гутман мландым колэктивыш ушымо нэргэн крестйан-влак ончылно мутымат ыш лук.

Кузэ маныда: чын сэрат мо ты рвзээ-влак альэ чын огыл? Чын сэрыдэ мо, пэшак чын, мутат укэ. Культур оза лийшэ комсомольэс ушэмлымэ пашаштэ эн ончылно, тўгал пүшо лийдэак ок кэрт, укэ гын, тудо шкэ комсомол тўсыжым эркын-эркын йомдараш тўгалэш.

Шкэт-посна крестйан озанлыклан—нужналаң да кокла крестйанлан — полшаш, шурно лэктышым нёлташ—тидэ совет власьын да йалысэ комсомольэс-влакын пашашт. Тугэ гынат, комсомольэслан чын корно гыч тайныштман огыл. У колхоз-влак эрзак шочын пэгыдзмышт манын, шурно лэктыш нёлтымö йөн-влакым ылышышкэ колэктивыш ушымо дэнэ пурташ тыршыман, садлан кажнэ комсомольэс шкэ озанлыкшым крестйан озанлык дэн пырля колэктивыш ушаш тыршыжэ. Кажнэ комсомол йачэйкэ, кажнэ комсомольэс ты пашам тугэ гына ыштэн кэртэш.

Мэ кутурымашын мучашкыжэ шуына. Мэ ужна: йалысэ комсомольэс-влак ончылно цэш куго папа, элтал налын кэртдымэ папа шога. Нунын ончылно йалым социализм корно дэнэ молэмдышаш папа шарлэн шога, миллионлэн улшо тигыдэ крестйан озанлыкым куго озанлыкыш, машина дэн ыштымэ озанлыкыш ушышаш папа шога.

Озанлыкым тыгэ ушэмлымэ дэн йалын тўсыжө вашталтэш. Шужымашым, күчэн коштмашым тэммаш ваштал-

та; лавра дэнэ сэрыш шинчыдымашэт культурлан корным
пуышт; пичкэмыш, и икшаншэ красин лампэ олмэш „Ильп-
чын волгыдо лампыжэ“—элэктричэс лампэ сакалтшэ. Ты
паша пэшак куго, пэш күлэш паша, садлап ты нашалан
үшаныдымаш ик комсомольэсынат лийман огыл. Йаркин
йонгыш шона. Комсомольэслан йалым молэмдымэ пашаш-
кэ уло вийжым, уло кэртмыжым пыштыман. Тыштэ тудын
коммунизм вэрч тырышпашыжэ.

С
Ь
П
П
В
П
П
Ч
П
О
Р
А
В
Ы
Н
Д
Г
1
9
К
Н

ВИЗЫМШЭ КУТУРЫМАШ.

Ола дэнэ йал.

ССР Ушэм калык озанлыкым ончымаштэ йал озанлык кузэ койын шинча.

Мэмнан Совет Ушэмыштына олат, йалат пэш шуко уло. Олаштэ калык пабрик дэн завогышто пашам ышта, палыштэ—шуко калыкшэ йал озанлык пашам ышта. Элыштэ промышлэнныс кугын вийангын гын, калыкат олаштэ шуко ила, пабрик дэн завогышто пашам ышта.

Мэмнан элыштына чылажэ 148 миллион йэнг ила. Тувэчын 121 миллионжо йалыштэ ила, шугышт йал озанлык пашам ыштат, а кодшо 27 миллионжо олаштэ ила, тувэчын ик-мунар ужашыжэ промышлэнысыштэ пашам ышта.

Ындэ мэмнан чыла пабрикын, завогын, тушто улшо чыла машинан, станын акшым йал озанлыкыштэ ыштышэ пашазэ имнэ ак дэнэ, адак йал озанлык машина, сурт-оралтэ, ушкал ак дэнэ да монь тагастарыза. Оксап куса-раш гын, мэмнан чыла промышлэнныснан чумур шогымо акшэ 9 миллиардат 530 миллион тэнгэ лийэш, а пашазэ волыкын да йал озанлык машинан, адак йал озанлык ыштымэ моло ўзгарынат акшэ 28 миллиардат 700 миллионыш шуэш—тыгэ промышлэнныс лэч кум кана шуко лэктэш.

1927-28 озанлык ийыштэ (озанлык ий пэрвой окчэбр гыч чотлалтэш) йал озанлык түрлө йөрварым (продуктым) 11 миллиард тэнгаш ыштэн луктын, промышлэннысна—9 миллиард тэнгашым ыштэн.

Ты сипр гыч раш койэш: мэмнан эллан йал озанлыкын күлэшыжэ пэш куго. Айдэмылан кочкын-йўын ылышаш настам—киндым, шылым, йэмышым, молымат—йал озанлык

пуа. Пабрик-завотын шукужлан илэ таварым (сырйом)—коваштым, мамыкым, тамакам, киньэм, йытыным—садэ йал озанлыкак пуэн шога.

Совэт Ушэм калыкын вич ужаш гыч нил ужашыжэ йал озанлык паша дэн гына ила, лач ик визымшэ ужашыжэ вэлэ моло докот дэнэ ила. Садланак түвө Совэт правичэл-стват йал озанлык вийандаш кугын полшэн шога.

Промышлэнныс дэн йал озанлык вийанмаштэ йктэ-вэсылан энгэртылмаш.

Крэстйанлан йужгунам „мый шкэ пашам дэнэ вэлэ илэм“ манмэ гай чучэш. Чынак, кэчэ мучко тудын чыла йэпчыжэ пасушто пашам ышта, волыкым онча да монь. Сайынак лончылэн налат гын, крэстйан шкэ сэмынжэ нимат ыштэн ок кэрт. Мландым эн алама шога дэнэ куралэш гынат, кўртньо дэн ыштымэ шога-кўртньыжө кўлэш, озанлыкклан адак товарат, пискат (пила) кўлэш,—тудымат шкэ от ыштэ; ты ўзгар-влак завотышто вурс дэн кўртньо гыч ышталтыт. Йал озанлыкыштэ кучылтмо кэрэк могай машинамат, кэрэк могай тарманымат (куралымат) завотышто пашазэ ышта.

Мут гыч, Йүдвэл Кавказыштэ илышэ крэстйан пабрикэш мамык дэн ыштымэ тувурым чийэн коштэш, а ту мамыкым Кокла Азийыштэ илышэ узбэк крэстйан вүдэн. Тэвэ адак, Йүдвэл обласыштэ илышэ крэстйан пинчакым чийа, а ту пинчакым пашазэ шорык мэж гыч ыштэн, шорыкшым Йүдвэл Кавказ крэстйан-влак ашнат.

Кажнэ крэстйан озанлыкат түжэмлэ шүртө дэнэ моло озанлык дэн кылдалтын, а эн чотшо — паabrik-завот дэн кылдалтын, тудыжо крэстйанлан кўлэш арвэрым луктын шога вэт.

Тыгэ айдэмэ-влак иктэ-вэсылан ыштат; тыгэ, промышлэнныс дэнэ йал озанлык ваш-ваш кылдалтын, иктэ-вэсыштан энгэртылыт.

Пабрик дэн завотышто чойын дэн вурсым шагал ышташ тўнгалыт гын, машинат, йал озанлык тарманат шагал ышталтэш,—тыгэ мландымат нимо дэн ышташ ок лий. Адак йалыштэ киндым, промышлэнныслан кўлшө тўрлө илэ ар-

вэрым — коваштым, йытыным, мамыкым да монь — шагал ышташ тўнгалыт гын, тунам паabrik дэн завод-влак нимомат ыштэн огыт кэрт, а папазыж-влаклан кочкашышт нимо ок лий.

Тэвэ тыгай шынаматым налын ончэна. Граждан сар годым мэмнап паabrik-завотнан ик-мунар ужалшыжэ чарнэн шогальэ, пашам ыш ыштэ. Тунам пашазын шукужо пронтыш тушман дэн кучэдалаш кайыш; олтымо ўзгарат, илэ арвэрат укэ ильэ, адак паabrik-завотын ик ужалшыжэ элнам тушман дэч аралаш сар тарманым, снэрадым ыштэн шогыш.

Тыгэ йал озанлык машина ыштымэ чарналтэ, садлан тидэ йал озанлыкым чот пэрыш. Плуг, тырма (шүрэ), моло йал озанлык машина лукмымат чарнымэ дэнэ вўдымө мландэ изэмэ, киндэ шагал шочаш тўнгалэ.

Вара, сар пытымөнгө, мэмнан промышлэнныс дэн йал озанлык нөлталалташ тўнгалмэ годым, йытын дэн мамык шагал вўдалтэ. А ту годым ала монар мамык паabrik-влакым ачалэн шыңдалтын ильэ вэт, тугэ гынат, мэ нуным, илэ арвэр укэ дэнэ, пашаш колтэн ышна кэрт.

Альэ кызтат, трактырым, плугым, пуалтымэ машинам да монь йодшо шуко гынат, тудым чылажымак мэ күлэшып ситарэн луктын она кэрт. Ты машина ситыдымэт йал озанлык вийангым кучэн шогэ, тудым сотсиализм корно дэнэ молэмдэн нангайаш тормызла. Ошкыл йэда мэ тугай шынаматым ужина.

Йал озанлыкат, промышлэннысат чыла калык озанлыкын кок тўн ужалшыжэ улыт. Ты кок ужаш-влак иктэ-вэсышт дэн кылдалтыныт, иктэ-вэсэ дэч илэн огыт кэрт. Адак тудыжат уло: ик могырым, промышлэнныс йаллан йал озанлык машинам, тўрлө тарманым, кучылтмо арвэрым (пинчалым, красным, сакрым, ситсым) йал озанлык молэмдаш ситарэн пуэн шогыман, вэс могырым, йал озанлыкат олассэ калыклан ситышэ киндым, шылым, моло кочмо-йўмө арвэрымат пуэн шогыжо, адак чыла паabrik дэн заводлан пашам чарныдэ ышташышт ситышашлык йытыным, коваштым, мамыкым, моло илэ арвэрымат пуэн шогыжо. Тыгэ лийын шогымо дэн чыла калык озанлык ик тёр, чарныдэ вийангын шогаш тўнгалэш. Промышлэнныс вийангмэ дэн йал озанлык вийангмэ коклаштэ күлэш кыл

укэ гын, нуно ик төр огыт куш гын, пэш йөсө папа лий-
ын кайа.

Тэвэ киндэ папаштэ пытартыш лийшэ йөсылыкым на-
лына. Ты йөсылык тэвэ мом ончыкта: йал озанлыкын ик
эн куго ужашыжэ (шурно) шэнгэлан кодын толмо дэнэ
уло калык озанлыкын кушмыжо чараклалтэш.

Мэмнан промышлэннысна кушкэш. Тудлан илэ арвэр
шуко күлэш. Садлап йатыр йал озанлык районышто сакыр
завотлан пуаш йошкар ушмэным шуко пыпдат, тэкстил
пабриклан мамыкым шуко вүдат, тыгэ ты районлаштэ шурно
вүдымаш изэм мпйа. Пабрикыш, заводыш у папазэ-влак
толыт, киндэ кочшо шүкэмэш, а киндэ ыштымашыжэ тошто
гайак, йэшаралтмаш укэ.

Пырчан шурно вүдымө мландэ альэ 1926 ийын муча-
шыштыжат сар дэч ончычсо йотын 8 просэн ыш шу.

Кулакын киндыжэ шуко уло. Тудо киндыжым кугужа-
нышлан ынэж пу. Садлан киндэ йөсылык адак утларак
кушкэш, назарыштэ киндэ ак күш күза. Тыгэ лиймэ дэнэ
тэхникэ культур (мамык, йытын) вүдымө мландат изэмэш,
ситыдымэ киндэ вүдаш пижыт. Тэхникэ культур вүдымаш
изэммэ дэнэ промышлэнныслан күлшө илэ арвэр шагалэмэш.
Тыгэ адак у йөсылык лэктэш. Тыгэ, шинчырын ик йыжыг-
жэ вэсыжым шүшмо сэмын, чылажат уло озанлык куш-
мым, вийагмым чаракла.

Элыштына киндым кузэ шукурак ышташ лийэш вара?
Тэ ындэ пэрвой кутурыман-влакыштэ, мэмнан йал озан-
лыкыш тэхникэ пурталтын огылат, тудо моткоч шэнгэлан
кодын кайа, манын лудда. Садлан, киндэ шукурак шочшо
манын, мландым машина дэнэ ыштыман, йытырайымэ ур-
лукым машина дэнак вүдыман, химий үйагдыш дэн үйаг-
дыман (ты химий үйагдыш химий заводышто ышталтэш).
Тыгэ ындэ йал озанлыклан куго машинам, трактырым,
минэрал үйагдышым шукурак пуаш түнчалман. Шукурак
пуашыжэ ты машинам, үйагдышым заводэшна шукурак
ыштыман. Тыгэ ындэ паллэ, йал озанлык кушмым вийагды-
шаш вэрч, промышлэнныс кушмым лушкыдэмдыман огыл, чот-
рак вэлэ вийагдыман. Эн чотшо йал озанлык машиналан
мэтал лукшо да йал озанлык машина ыштышэ промышлэн-
нысым вийагдыман.

Садланак мэмнан партийна элым индустрийагдаш, пэр-войак нэлэ промышлэннысым (йўлатымэ арвэр, метал лукшо, машина ыштышэ промышлэннысым) вийагдаш манын, шкэ ончыланжэ куго пашам шындыш, — ты нэргэн тўналтыш кутурымаш-влакыштэ каласэнна ильэ.

Ындэ тидым каласаш кўлэш: партийыштэ тэвэ тыгэ шонышо-влакат улыт (нуным „пурлаш тайнышэ“ альэ „пурла-влак“ маныт): партийлан нэлэ промышлэннысым пэш чотак вийагдаш тыршымэ ок кўл, утларакшэ куштулго промышлэннысым вийандыман (чийпашлык, кочпашлык таварым да монь утларак лукман), маныт.

Нэлэ промышлэннысым вийагдаш ок кўл маншэ йолташ-влак кулаклан вэлэ полшат. Кулак уло кэртмыж сэмын чыла вэрэ эрэ тыгэ ойла: „тэвэ, большэвнк-влак куго завотым, элэктричэс стансым ыштылыт, а чийаш-шонгалашыжэ нимат укэ“. Кулак можым, кузэжым пэш сай умла. Умлыдэ мо, пабрик, элэктричэс стансэт, трактырэт кулак озанлыкым пытарас, тудын ўмўрым шуктас. Садлан тўвө кулакэт мэмнан эл индустрийагдымэ планна ваштарэш шога, нэлэ промышлэнныс вийагдымыналан торэш кайа; мэ ик нэлэ промышлэннысым гына огыл, куштулго промышлэннысымат вийагдэнак шогэнас, чийыдэ-шоналдэ илаш ок лийыс, тидым кулак тойаш тōчā. Тэвэ пурла-влакат, партийым вурсемышт дэн, нэлэ промышлэннысыш оксам опымо ок кўл манмышт дэн, шкэ шиждэак кулак пашам ыштылыт. Партийыжэ пэш раш шинча: пурла-влак кэрэк мом ойлышт, нэлэ промышлэнныс вийагдымаш ик-мунар ий гыч шкэ порылыкшым ончыкта.

КУТУРАШ ЙОДЫШТМО.

1. Промышлэнныс йал озанлыкклан мом пуа?
2. Мэмнан эл индустрийагдымына йал озанлыкым ончыс колташ мо дэн полша?

Мэмнан промышлэннысна.

Ўмаштэ йал озанлыкыштына 60 миллион куго йэнг утла пашам ыштыш, йал озанлык 11 миллиард тэнгаш йөрварым пуыш, промышлэннысыштынажэ 8 миллион пашазэ ыштэн, 9 миллиард тэнгаш арвэрым пуыш. Ужат тўвө, промышлэн-

нысыпштэ ик йэнг ик кэчыпштэ таварым 18 тэнгат 36 ыр-
шийашым ыпта, а йал озанлыкыпштэ ик йэнг ик кэчыпштэ
улыжат 1 тэнгат 53 ыршийашым ыпта—лач 12 кана ша-
галрак.

Мэмнан йал озанлыкыпштына окса, вий пэпш шуко пыта,
а папажэ ок кой, крэстйан озанлык докотым пэпш шагал
налэш.

Крэстйан озанлык вийангым тормызлэн шогышо тунг
авыртышлан тыгыдэ шкэт-посна озанлык чотлалтэш. Тугай
озанлыкыш сай, куго машинам пурташ ок лийат, садлан
йал озанлыкыпштэ папша лэқтыш нөлталмым авыра. Мэмнан
промышлэннысна, йот эл промышлэнныс дэн тангастары-
мапштэ, шэнтэлан кодын (вэс кугурымашым ончо), тугэ
гынат, тудо йал озанлык лэч утларак вийангын. Адак мэм-
нан промышлэннысын йот эл промышлэнныс дэч куго сай-
лыкпшэ уло, садлан мэ йот эл промышлэннысым поктэн
шуаш гына огыл, тудым эртэнат кайаш үшанэна. Ты сай-
лыкпшэ могайэ вара? Мэмнан элыштэ Окчэбр рэволүтсней
дэч вара папазэ-влак чыла паabrik дэн заводым тошто оза
дэч шушын налыч, тыгэ нуно пролэтар кугужанышын
лийыч. Совет Ушэмын тэ ындэ чыла паabrik дэн заводын
ожажэ иктэ гына лийэ, тидэ—пролэтар кугужаныш. Мэмнан
промышлэнныс папшам ындэ план почэш ыпта. Промыш-
лэнныс дэч налмэ пайда ындэ посна капиталпст күсэныш
ок кайэ, ту пайда промышлэннысым умбак вийангдаш кайа.

Налмэ пайдам промышлэнныс вийангдаш колтымо дэн,
папшам план почэш ыпштымэ дэн Совет Ушэмын промыш-
лэннысшэ йот эл промышлэнныс лэч пэпш чот вийанг шога.
Промышлэнныс ик капиталпст элыштат нигунамат идалу-
кышто 8 альэ 10 просэн лэч коч кушкын огыл, а мэмнан
совет сөтсализм промышлэннысна, 1923 ий гыч тунгалын,
ий йэда 18—20 просэн шарлэн кушкын шога. Тыгэ мэм-
нан промышлэннысын писын кушмыжо капиталпст промыш-
лэнныс кушмо лэч кок кана куго.

Мэмнан промышлэннысын пэрвой ийлапштэ кушмыжым
ончэн, Совет Ушэмын тушманжэ-влак мэмнан писын
кушмынам тыгэ умландарышт: мэ тоштым нөлтэнат, садлан
пуйто тыгэ писын кушкына. А тэвэ 1927 ий мучашэш мэ
сөй дэч ончысо жапышкэ шуын, тудым эртэнат кайышна,

тугэ гынат, мэмнан писын кушмына ыш изэм. 1928 ийыштэ мэ 23 просэн кушна, 1929 ийыштэ—20 просэн утла. Адак тидымат каласаш күлэш: мэмнан совет промыслэнныслан кушкашыжэ йөн пй йэда шарла, кугэмэш, мэ вэт пабрик дэн заводнам олмыктылына, тошто кучылтмо машина дэн станым сай дэнэ вашталтылына, адак у пабрик-завотым науко дэн тэхникын пытартыш йөнжө почэш ыштылына.

Мэмнан промыслэннысна молан тыгэ вийын ончык кайа, чот кушкэш вара? Мэмнан писын кушмынан чийжэ тэвэ тыштэ: мэмнан дэнэ пабрик дэн завод-влак шкэт-посна капиталист кидыштэ огыл ул, нуным пролэтар кугужаныш куча.

Капиталист эллаштэ кажнэ капиталист пашам шкэ сэмьнжэ ышта, кузэ лийэ, тугэ, шкэнжын күлэшыжым ончэн ышта. Лач шкаланжэ күлшө сэмьн гына тудо мом ышташ күлэшым, мом оккүлым палдырта. Уло промыслэннысым чумурынъэк вийандалш манын, посна капиталист-влак огыт тыршэ. Капиталист-влак у прэдприйатий шочмо ваштарэш, у пабрик-завот ыштымэ вашгарэш шогат: нуно ты у шочшо пабрик-завотышто шкэныштын тавалышыштым ужыт, вэт тавалышэ дэн варажым кучэдалаш күлэшыс. Завот дэн пабрик-влак план дэч посна ышталтыт. Промыслэннысын иктаж могай ужашыштыжэ пайдам налаш лийэш гын, капиталист-влак вигак иктэ-вэсэ дэч таваласэн ту ужашыш нэрыштым чыкат. Иктаж настам налаш йодшо уло годым, тудлан ик пабрик ыштымэ олмэш, ала монар пабрик ышталтэш.

Варажым ужалынаш тавар пэш шуко ышталтэшат, шуко таваржэ ужалалтдэ кодэш. Изэ куатан капиталист-влак куго куатан капиталист дэн тавалымаштэ сэнэн огыт кэртат, вара шкэ пабрикыштым пэтырат. Тыгэ у пабрик ышташ каймэ шуко оксат, пашат йараш кодэш, вүдыш кудалтымэ гай лийэш.

Мэмнан дэнэ, Совет Ушэмыштэ, у пабрик-завот ышты-маш паша пэш сай шонэн ыштымэ план почэш кайа. Кажнэ у завод, кажнэ у пабрик ыштымэ годым чыла плэ арвэр монар улмо раш чотлалтэш, Совет Ушэмын чыла

озанлыкшэ мом пуэн кэртэш, мом налын кэртэш, — чыла ушыш налылтэш.

Капиталист эллаштэ капиталистын шкэ фабрик-завотшо гыч налмэ тавышыжын пэш куго ужапыжэ шкэ шэржым тэмаш кайа. Шүдö түжэм тэнтэ дэн, миллион тэнтэ дэн кажнэ капиталист шкаланжэ дворэс ышташ пытара, сайын илаш, тамлын кочкаш, чот йүаш пытара. Мэмнан Совет Ушэмыштэ чыла тавыш кумуржо йоткэ пащазэ кугужаныш кидыш пура, тыгэ ту окса промышлэннысым шараш, сайэмдаш кайа.

Капиталист эллаштэ фабрик-завот оза дэн пащазэ коклаштэ кучэдалмаш чарныдэ пэш чот лийын шога. Капиталист пащазэ гыч чыла пүжвүдшым чыпчыктарэн налнэжэ, а тўлаш кузэ гынат шагал тўлынэжэ. Пащазэ тудым пизырымэ ващтарэш кучэдалэш, забастовкым ыштылэш, фабрик дэн заводым чара. Ты кучэдалмаш адак садэ чыла промышлэннысымак пэра. Мэмнан Совет Ушэмыштэ пащазэ клас промышлэнныслан шкэ оза. Кажнэ умлышо пащазэ шкэ фабрикшым, шкэ заводным сайэмдышаш вэрч шона. Чыла шкэнжын шпнчымашыжым, моштымашыжым, ыштэн кэртшашыжым пащазэ шкэ промышлэннышым вийагдаш пуаш тырша. Промышлэннысыгь пащажым сайэмдымыж дэн пащазэ шкэ илышыжым, уло Совет Ушэм шэмэр калык илышым сайэмда. Мэмнан дэнэ пащазэ-влак шкэ промышлэннысыпитым шкак ыштат, тудым шкак вуйлатат. Фабрик дэн завод дирэктыр-влакат ожно шкак пащазэ улыт пльэ, нуным пролэтар кугужаныш тушко шындэн.

Тэвэ мэмнан Совет Ушэмыштэ промышлэнныснан тыгай шотшо мланна, тэхникэ чотышто шэнтгэлан кодынна гынат, промышлэнныснам, капиталист промышлэнныс дэн тагастарымаштэ, чотрак кушташ, вийагдаш йоным ышта.

КУТУРАШ ЙОДЫШТМО.

1. Мэмнан промышлэнныснан капиталист промышлэнныс лэч могай сайлыкшэ уло?

Мэмнан промышлэннысна йал озанлык кушмым вик корно дэн наггайа, вийагда.

Чыла ты ончыктымө шынамат гыч паллэ, йал озанлыкын шэнтгэлан кодмыжо промышлэнныслан вийагаш тор-

мызым шында. Адак вэс могырым, мэмнан промыслэннысын күлэш сэмын вийанг кайыдымыжэ йал озанлыклан тормызым шында. Садлан, чыла калык озанлык сайын кушпо манын, ты кок ужапш (промыслэнныс дэн йал озанлык) сотснализм корно дэнэ уло кэртмышт сэмын вийын ончык кайашышт ваш-ваш полшыман.

Мэмнан промыслэннысна, пашазэ кугужаныш кидыштэ лиймөнгө, ту кугужаныш корным налэмдымэ сэмын, вий шутымо сэмын, эрэ ончык кайэн шога. Йал озанлыкым виктаращыжэ йёсырак. Вэт йал озанлыкым ик оза гыпа ок кучо, тушто 25 миллион шкэт-вуйа оза уло, кажныжэ шкэ озанлыкшым кузэ шона, тугэ ышта. Тыштэ приказ дэн да монь нпмат ыштэн от кэрт.

Пролэтар кугужаныш йал озанлыкым промыслэнныс дэн йал озанлык копэратсий коч вуйлатэн нангайа. Тэвэ тыгай шынаматым налына. Спбириш сақырым (шикарым) ситышын намийэн шогышаш вэрч, Совэт правничэлствэ Спбирэш, Барнаул округэш сақыр заводым ышташ пунчалын. Сақыр ышташ плэ арвэр күлэш—сақыр ушмэн. Барнаул округышто нйгэчэ дэн мландэ сақыр ушмэн шындаш кэлша гынат, Спбир крэстйан-влак, сақыр ушмэным ужалаш нигушкат ок лий да, тудым тымартэ шындэн огыт ул. Вара завод ышташ мландым нүчкын налмөнгө, йыр калыклан увэртаралтэ: толшащ ий гычын ты районышто сақыр ушмэным налаш тўнгалыт, манын. Сақыр завод ыштышэ Сақыртрэст йал озанлык копэратив коч сақыр ушмэн вўдаш, тудым налаш договор ышташ тўнгалэ. Крэстйан-влаклан льгот ак дэнэ ушмэн нөшмым нуэдаш да ты районышко сай, шинчышэ агроном-влакым колтэдаш тўнгалэ. Ты агроном-влак, крэстйан-влаклан кангашым нуэн, у сақыр ушмэн вўдаш полшаш нижыч.

Ушмэн вўдымө моло культур дэч шуқырак пайдам нужо манын, тудлан акым сай ыштышт. Тыгэ крэстйан-влак пайдажым ужычат, сақыр ушмэным вўдаш тўнгалыч.

Сақыр ушмэн вўдымө дэнэ крэстйан озанлык-влак сэво-оборотым вашталтан да у культурым пурташ тўнгалыч. Сақыр ушмэным сақырын савырымэ дэч вара „жом“ манмэ пэш шүко кодэш. Ты жом вольыклан пэш сай курго, пэш шүлдэш толэш. Сақыр завод районышто вольык ашнымаш

пэш чот шарла. Ик манаш, озанлык шот тўнжө гычак вашталтэш. Ты район нырчан шурно район гыч ушмән-вольык районышко савырна. Крестйан озанлыкын докотино йатырак кугэмэш. Ты шынамат пэш раш ончыкта: кузэ промысләнныс—сакыр заво́т—йал озанлыкым вашталта, тудым шкэ почэшыжэ нангайа.

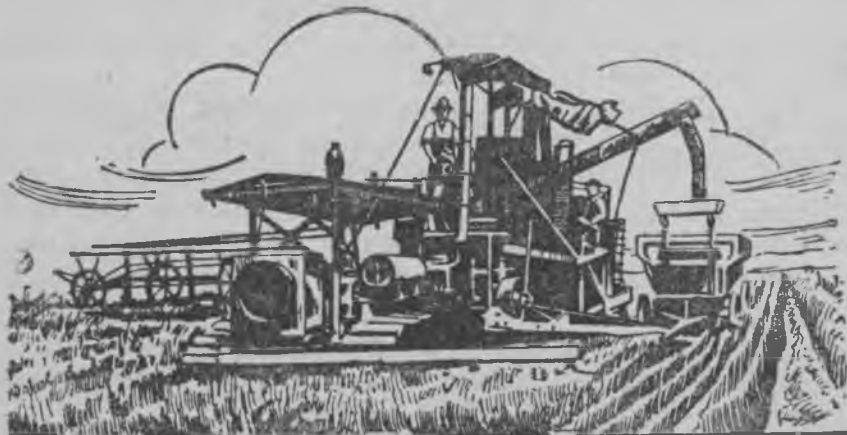
Тэвэ адак вэс шынамат. Шуко пабриклан ик илэ арвэр—йытын—ок ситэ. Пабрик-влак, илэ арвэр укэ-дэнэ, пашам күлэш сэмын огыт ыштэ, стан-влак йара шинчат. Илэ арвэрым йот элыштэ налаш пайдалэ огыл. Садлан йытыным мланна шкэнан дэнэ вўдаш инжман. Крестйан-влак йытыным огыт вўдө, вўдат гынат—шагал. Моланжэ паллэ: йытын вўдымө районышто киндэ шэргэ, садлан нунылан йытын олмэш киндым вўдаш пайдалырак. Йытын шочын кэртмэ районышто йытыным шукурак вўдышаш вэрч, пашам моштэн ыштыман, крестйан-влаклан йытын вўдымө киндэ вўдымө лэч пайдам утларак пужо манын ыштыман. Тудлан вэрч, ты районлашкэ киндым шулдо ак дэн кол-тэдэн шогыман, йытынжылан акым күзыктыман.

Йал озанлык копэратсий йытын пабрик дэнэ йытын налаш договорым ышта, адак тудо крестйан-влак дэнат йытын вўдаш договорым ышта. Ту договорэш палдырталтэш: крестйан-влакын вўдымө йытынышт ик кана шындымэ ак дэн налылтэш, вэс могырым, нунылан киндат ик кана ыштымэ ак дэн пуалтэш. Ты договор почэш крестйан-влаклан окса ончылгочак пуалтэш. Тыгай договор ыштымэ контрактатсэ манылтэш. Вара, контрактатсэ ыштымэ районышто крестйан-влак йытын вўдаш пижыт.

Тывэч мэ ужына: кузэ промысләнныс йал озанлыкышкэ тэхникэ культурым пурта. Промысләннысын йал озанлыкым вўдэн нангаймыжэ тыштэ гына огыл. Мэмнан сотспализм промысләннысна йал озанлык ышталтмэ нэгызымак йөршэш, тўнжө гычак вашталта. йал озанлык нэгызлан у тэхникым пышта.

Мэмнан йал озанлыкна тэхникэ чотышто пэш шэнтгэлан кодын, манын мэ кодшо кутурымаш-влакыштат сэрышна. Тудым ындэ крестйан калыкын шукужо раш шинчаш тўнгалын. Тэхникым сайэмдымэ манмыжэ цэрвойак тыштэ лийэш: кид дэнэ ыштымэ пашам машина ыштымэ дэн вашталташ. Тигыдэ озанлыкыштэ машина дэнэ ышташ

пайдалэ огыл. Садлан тигыдэ нужна дэн кокла крэстйан озанлык-влак кизыт куго, шолдра колэктив озанлыкыш ушнат. Озанлык монар куго, тунарэ тушко куго, сай, пайдалэ йал озанлык машинам пурташ лийэш.

Комбайн—куго түрэдмэ-кырмэ машина. Чыла пашам кошташтыжак ышта. Түрэдмэ шурно тушагынак кыралтын, пырчыж дэнэ олмыжо посна ойыралтэш. Пырчыжэ вара пуалтэн сорватлалтэш. Кыралтдэ кодшо вуй вэс барабаныш кайэн шүгүнчалтэш, тыгэ ик пырчат ойыралтдэ ок код.

Налза тэвэ комбайн манмэ амэрикан машинам. Ты машинам шурно погымо годым колтат. Тудо ик жапыштак түрэдэш, тунамак шийэш (кыра). Ты машина дэн ик кэчышэ шурным 6 гэктар гыч 19 гэктар (альэ $5\frac{1}{2}$ —17 дэстина) мландэ гыч погаш, шийаш лийэш. Паллэ, тыгай машинам 5—6 гэктар мландан озанлыкыш пурташ ок лий.

Трактыр дэн куралмын, миньэрал үйангыш дэн үйангышымын пайдажэ пэш раш койын шога. Ты пайдам ужын, миллионло тигыдэ шкэт-посна крэстйан озанлык-влак куго колэктив озанлыкыш ушныдэ огытак кэрт.

Калык озанлык вийангыдымэ вич ийаш план почэш мэмнан дэнэ кок куго трактыр завод ышталтшашан: иктыжэ Сталинградыштэ, вэсыжэ Уралыштэ (Чэльабэш). Ты завод-влак ий йэда 100 түжэм трактырым да трактыр вэлэн пыжыктымэ настам лукташ тўнгалыт.

Йал озанлыкклан күлшө моло машинат йатыр ышталташ тўнгалалтэш. Ростов олаш пэш куго завод ышталтэш, тудо

ты йал озанлык машина-влакым лукташ тўнгалэш. Сибирыштэ вўдымө машина, шурно погымо, урлук эрыктымэ машина завод ышталтэш. Йул кундэмыштэ (Саратовэш)—пуалтымэ дэн кырымэ (шиймэ) куго машина завод ышталтэш. Уралыштэ—трийэр дэн вўдымө машина завод. Сталинградыштэ—комбайн завод. Украинныштэ—трактырэш пыжыктымэ курал (тарман) завод ышталтэш.

1927—28 йыштэ элыштына йал озанлык машина чылажэ 153 миллион тэнташ ышталтын, а вич ий гыч ты машина дэн тарман-влакым 700 миллион тэнташым луктын кэртына. Паллэ, тыгэ машинам шуко ыштымаш пэш шуко шкэт-посна илышэ крестйан-влакым колэктыв озанлыкыш шупшаш тўнгалэш. Мэмнан йална йөршэш вашталтэш. 25 миллион тнгыдэ озанлык олмэш машина трактыр стансэ йыр ушнышо ала монар шүдө тўжэм колэктыв озанлыкна лийэш. Тыгэ йал озанлыкыштэ паша лэктыш йатырак кўза. Крестйанын илышыжат чотрак сайэмэш.

Тэвэ мэмнан промышлэннысна совет йалым могай корно дэн нангайа. Тэвэ садлан мэмнан промышлэннысна калык озанлыкым вўдэн кайышэ ужаплан чотлалтэш.

КУТУРАШ ЙОДЫШТМО.

1. Кузэ промышлэнныс йал озанлыкым вуйлата?
2. Вич ийаш план почэш промышлэнныс йал озанлыкылан мом пуа?

Йаллан промышлэнныс вийангмэ кўлэш.

Йаллан промышлэнныс вийангмэ кўлэш: промышлэнныс йал озанлыкым сотсиализм корно дэн молэмдэн нангайаш полшас. Тудо гына огыл, йаллан тудлан вэрч гына промышлэнныс вийангмэ ок кўл, тэвэ адак моланат кўлэш: промышлэнныс кушмыж дэн, вийангмыж дэн крестйан илышым куштулэмда, промтавар ситышын лийэш, акшат тудын вола. Кизыт сату лукмаш сөй лэч ончычсым эртэн гынат, сату садак ок ситэ. Кажнэ крестйан тидым шкат пэш раш шинча.

Сату ситыдымаш ынжэ лий манын, мланна промышлэнныснам вийангдаш пэш чот пижман.

Мэмнан фабрик дэн заводна-влакылан сатум шукат, ушлдо аканат ышташ кўлэш. Тугэ гынат, промышлэннысна

сатулан акым тунам вэлэ волтэн кэртэш, кунам ту сату шулдын ышталташ тўналэш. Сату шулдын ышталтшэ манын, мланна промыслэннысышкына сай машинам, станым пурташ кўлэш, промыслэннысым сайэмдаш, тушко оксам шуко нышташ кўлэш. Тыгэ ындэ паллэ, пабрик сатулан акым волтышаш вэрч, мланна промыслэнныснам вийандаш, сайэмдаш кўлэш.

Промыслэннысна монар утларак вийангаш тўналэш, олаштэ калык тунар утларак шукэманш тўналэш, тыгэ ту калыклан кочыш арвэрат шуко кўлэш.

У промыслэнныс шарлымэ дэнэ тудлан илэ арвэрат шуко кўлэш.

Тыгэ, крестйанлан промыслэнныс вийангэ адак тудланат кўлэш: тудо, крестйан, тунам кочшаш арвэрым (киндым, шылым, пакча кўргым) да пабрик дэн завоглан илэ арвэрым (йытыным, кован тым, мушым да монь) шуқырак цуэн кэртэш. Пабрик дэн завог-влак шуко лийыт гын, тўшто пашазат шуко лийэш, адак тыгэ йаллаштэ пашадымэ-влакат шагалэмыт. Кизыт мэмнан йаллаштэ 30 гыч 40 просэн мартэ уто пашайэн уло, манаш кўлэш. Тидэ мо нэргэн ойла? Тэвэ мо нэргэн: йал озанлыкыштэ ыштышэ шўдө йэнлан ниллэ йэнжэ пашадэ пла. Кизыт ыштымэ пашам кодшо кутло йэнжат пўтўньэк ыштэн кэртэш ильэ. Йал ты уто пашайэн-влаклан чылаштланат папа лийжэ манын тыршыдэ ок кэрт.

Промыслэнныс кушмо дэнэ да вийангэ дэнэ ты уто пашадымэ-влак изэмаш тўгалыт. Промыслэнныс шарлымэ дэнэ уто пашадымэ-влакын ик ужашыжэ йал гыч промыслэннысыш пурталтыт, вэс ужашыжэ йал озанлыкыштэ тэхникэ культур пашам ышташ тўгалыт. А ты тэхникэ культур, промыслэнныс вийангэ дэнэ, йатыр шукэмэш. Тэхникэ культуржо промыслэнныслан кўлшө илэ арвэр лийэш. Тудым (тэхникэ культурым) ышташыжэ папа вий иырчан шурно ыштымэ лэч шуқырак кўлэш, улмаш. Тэвэ, шотлэн налмэ: пырчан шурнын ик гэктаржым вўдаш 20 гыч 30 кэчэ мартэ папа ышташ кўлэш,—а тэхникэ культурым вўдымө годым ту ик гэктарланак папа кэчэ шуқырак кайа: ик гэктар йытынлан—100 папа кэчэ, ик гэктар сақыр ушмэнлан—120 папа кэчэ, молат тугак. Тыгэ ындэ

тэхникэ культурым шарымэ дэн йалыштэ уто паша кид йатырак изэмэш, адак тыгэ крэстйан озанлыкын докотшат кугэмэш.

Крэстйан-влак, адак йал озанлык машина дэн куралат (тарманат) шуко луктылтшо, манын тыршат. Ты нэргэн ойлымат ок кўл. А ты машина дэн куралжым мэ промыслэнныс вийангдымэ дэн вэлэ шуко луктын кэртына.

Ик манаш, кудо могырым ит ончал, крэстйан-влак, мэмнан сотсализм промыслэннысна кузэ гынат кугынрак, вашкэрак кушшо, вийанжэ манын, тыршат.

Тыгай политикым тэвэ мэмнан Совет влась дэнэ коммунист партияна ыштэн шогат.

Кизыт пашазэ клас дэн крэстйан-влак ончылно шогышо тўн шуктышаш паша тыганьэ: мэмнан шэнгэлан кодшо йал озанлыккан элнам промыслэннысан ончыл элыш савыраш.

Адак кизыт пашазэ класын крэстйан дэн кучымо ушэмжым пэнгыдэмдашат промыслэннысым вийангдаш, йал озанлык паша ышташ пумо полышым вийангдаш кўлэш. Ты ушэмым, смычкым пэнгыдэмдаш ик-мунар ий ожнырак йалыш путракшым шулдо таварым (ситесым, красиным, чиймэ арвэрым) колташ кўлэш ильэ гын, кизыт тидэ эн кўлэшлан, эн тўнлан ок чотлалт.

Йалым ончык колтымын тўнжө кизыт тыштэ: мланна кизыт йал озанлыкым у сотсализм, ончылно шогышо у тэхникэш пыштэн нөлтыман. А тудлан вэрч, мэмнан промыслэннысна йаллан ик мануфактурым, сакырым, пудам, шырпым да монь гына ынжэ пу, эн чотшо йал озанлык вийангдаш, малэмдаш полшышо ўзгарым—трактырым, моло куго йал озанлык машинам пужо. Чыла тидым йал озанлыккан пуаш элыштына трактыр дэн йал озанлык машина завод шуко ышталтман, а тудлан мэтал лукмым шукэмдыман (вэт трактыр дэн йал озанлык машинажэ мэтал гыч ышталтэш). Ты мэталжым шукырак лукташ шижшаш вэрч, мланна эн куго промыслэнныслам, нэлэ промыслэнныс манмым, вийангдаш чот иижман. Тэвэ тыштэ мэмнан тўн пашана.

Вэс кутурымаштэ мэ промыслэнныснан вийангмыж нэргэн сайрак лончылэн налына.

КУТУРАШ ЙОДЫШТМО.

1. Молан промыслэнныс кушмым эргындарымэ йал озанлыккан лужкаш пайдалэ огыл.

КУДЫМЫШО КУТУРЫМАШ.

Кугужаныш промышлэнныс.

Мэмнан промышлэннысна — шэнгэлан кодшо промышлэнныс.

Шуко йал комсомольэс дэн тыглай рвэзэ-влак тэгак тыгай йодышым пуат: пабрик тавар молан шэргэ, крэстйан озанлыклан күлшө йужо тавар молан йалт укэ да монь маньт.

Тыгэ йодшо йал рвэзэ-влакын мутышт наллэ; шуко годым мэ шкээт тавар налаш мийэн копэратив гыч йара пёртылына.

Молан тидэ тыгэ вара? Ындэ совет влась ыштымылан латкок пйат шүэш, импэрналист сөй дэн граждан сөйым пытарэн, калык озанлыкнамаат сайак нөлтална. Тугэ гынат кизыт мартэн калыклан күлэш таварым ситышашын, шулдо ак дэнэ пуэн она кэрт.

Чыла ты паша мэмнан тэхникина вараш кодмо гыч лэктэш, вэс мут дэнэ, мэмнан промышлэннысна кизыт пушкудын вийнэн. Мэмнан ситышашлык пабрик-завотна укэ, уста пашазэ-влак огыт ситэ, пабрик-завот машина дэнэ стан-влак тоштэмыныт, тўганэныт.

Айдыза мэмнан Совет Ушэм промышлэннысым куго капиталист элын—Сойэдиньон Штатын (Амэрикин) промышлэннышэ дэнэ тагастарэн ончэна.

ССР Ушэмыштэ 148 милльон калык ила, Сойэдиньон Штатыштэ—120 милльон калык. Мэмнан Совет Ушэмыштына калык Амэрикин лэч 30 милльон нарэ шукырак. Тугэ гынат мэмнан промышлэннысна Амэрикин лэч лу кана нарэ ўлнырак. Промышлэннысын вийжэ, куатшэ пабрик-завот машина пёртыктымө вий гыч чотлалтэш. Кажнэ пёртыктышө (двигачыл) машинан вийжэ имньэ вий дэн та-

настаралтэш. Садлан чыла эл промышлэннысыштэ улшо машина-влакынат вийышт имньэ вийыш савырэн каласалтэш.

Сойэдиньон Штатын чарныдэ ыштэн шогышо промышлэнныс машина вийжэ 1922 ийыштэ 45,5 миллион имньэ вийлан чотлалтын. Мэмнан тылэч ик пй вара, 1923 пйыштэ, улыжо 3,5 миллион имньэ вий вэлэ улмаш, вэс мут дэнэ—Америкын лэч 15 кана шагалрак.

Сойэдиньон Штатын чыла электростансий вийжэ, 1925 ийыштэ чотлыма гыч, мэмнан лэч тыштат 15 кана күшнырак улмаш, а ту стансий-влакын пумо вийышт мэмнан электростансий-влакын лэч 22 кана шукырак чотлалтын.

Тэвэ тывэчак мэмнан пэш мүндүран шэнтэлан кодмына раш койэш.

Двигачыл-влакым тарватышаш вэрч олташ, ырыкташ күлэш. Кузэ паша годым имным пукшыдэ-йүктыдэ ыштат ок лий, садыгак двигачылым ырыктыдэ тудо завод-пабрик машина-влакым тарватэн ок кэрт. Садлан тудлан олтымо наста (топливо) күлэш. Промышлэннысыштэ кизыт кок түрлө олтымо наста кучалтэш: мландэ шүй дэнэ нэптэ.

Могань элыштэ ты олтымо наста шагал, тушто пабрик дэн завод шуко лийын ок кэрт.

Мэмнан ССР Ушэм дэн Америкын олтымо наста чотышто пашапшт күзэрак кайа?

Тыгай сүрэтым ончалына. Тувэч ужыда: мэмнан дэнэ мландэ шүй Сойэдиньон Штатын лэч 23 кана, нэптэ 13 кана шагал лукталтын.

Күртнью, чойын, вурс—тэвэ кум эн түн, эн күлэш наста-влак: нунын дэч посна промышлэнныс ыштышашым ойлышаш укэ. Ты чотыштыжо Америкын дэнэ мэмнан пашана могайрак кайа?

Сүрэт гыч тэ ужыда: кэрэк кудо ты түн пашапштыжат Америк мэмнам 16—20 кана эртэн кайэн.

Мэмнан машина ыштымэ паланат сэдыгак аламан шогга. Мэмнан дэнэ да Америкыштэ ыштымэ машина-влакын акыштым сөй дэч оссо океш савырэн каласэна гын, тыгэ койэш: 1926 ийыштэ мэ машинам Америк лэч коло кана шагал ыштэн луктынна. 1926 ийыштэ Америк түрлө ма-

шпнам 3 миллиард 900 миллион тэнгэлык лукмо годым, мэ улыжат 187 миллион тэнгэлыкым вэлэ луктынна.

Ындэ мэмнан промышлэнныс дэнэ Амэрпкын промышлэннышым сипр-влак дэнэ тагастарэн ончыктымөнгө, мэмнан дэнэ молан тавар ситыдымыжэ, молан вэс кугужанышын лэч шэргыжэ койын шога. Тагастарымэ гыч койэш: Амэригыштэ түрлө тавар йэнг вуйэш мэмнан лэч 20 кана утла войзэш.

Молан тыгэ мэ вараш кодынна.

Молан мэ тыгэ вараш кодынна? Молан мэ, пүртүс мogyрым пойан лэч пойан вэрыштэ илыпэ-влак, ала монар запас нэптэ, мландэ шүй, күртнө руда, кожла, моло түрлө нойанлыкат улмо элыштэ Амэрик лэч шэнгэлан кодынна. Кузэ тудын дэнэ төр кайэн она кэрт? Мэ шкэ оза улынас, мэ шкэнан промышлэнныснам шкэ ыштэна вэт. Сойэдпншон Штат ганьэ таварым ситарэн, чыла пашамат тудын нарыш шуктэн йалтак она кэрт мо?

Укэ, мэ тавар ыштымаштэ, моло чотыштат, Амэрипкым поктэн шумо огыл, эргэнат кайэна, тудлан жап гына күлэш

Тошто Россий кугужаныш дэч мэ пэш начар малым (погым) нална. Сөй тунгалмэ лэч ожнат мэ Амэрик дэч кизытсэ лэч шагалак шэнгэлан кодын ышна шога. Тулэч вара куго, нэш нэлэ имнэрналпст сөй лийэ. Кум пийшкэн мэ пэш чот граждан сөйым ыштышна. Пошкыдо кугужаныш-влак дэнат йатыр кучэдалаш вэрэштэ. Граждан сөй пытарымэ жаплан мэмнан промышлэннысна йалтак пудургэн пытэн ильэ. Пабрик-завотна-влак шукышт чарнэныт ильэ. Машина дэн стан-влак шукышт йордымашкэ лэктын пытышт. Мландэ шүй лукмо шактэ-влак йужыжо пудургылын, йужыжым вүд налын ильэ. Чыла пашамат мыланна угыч тунгалаш вэрэштэ. Ончылтэнак мыланна пудургылшо-влакым төрлаш войзо: мо йоршашыжэ уло гын, тудым пашалан нижыкташ, йордымыжым—ойыраш. Тылэч вара ижэ у завод-пабрик-влакым ышташ пижылтэ.

Мэмнан промышлэннысна кузэ кушкэш.

Граждан сөй пытымылан улыжо $8\frac{1}{2}$ ий вэлэ эртыш. Мэмнан промышлэннысна кизыт могай калыштэ шога вара?

АМЭРИК

ССР УШЭМ

МЛАНДЭ ШҮЙ ЛУКТЫЛТЫН:

602 млн. тон

26 млн. тон

НЭПТЭ ЛУКТЫЛТЫН:

105 млн. тон

81½ млн. тон

КҮРТНЬӨ РУДА ЛУКТЫЛТЫН:

68 млн. 700 тўж. тон

3 млн. 200 тўж. тон.

1927/1928 ийыштэ Йүдвэл Амэрик Сойэдиньон Штат дэнэ ССР Ушэм промышлэнныс мом монарэ ыштэн луктын.

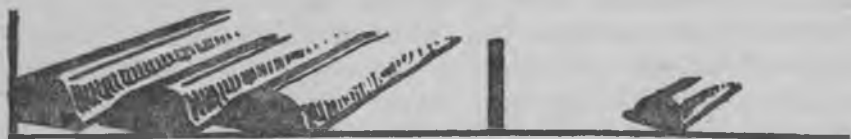
ВУРС ЫШТАЛТЫН:

47 млн. 700 тўж. тон

3 млн. 100 тўж. тон

ЧОЙЫН ВЭЛАЛТЫН:

39 млн. 600 тўж. тон

2 млн. 400 тўж. тон

ТҮРЛӨ МАШИНА ЫШТАЛТЫН:

3 миллиард 90 млн. тэнгаш

187 млн. сөй дэч оссо тэнг.

1927 1928 ийыштэ Йүдвэл Амэрик Сойэдиньон Штат дэнэ ССР Ушэм промышлэнныс мом монарэ ыштэн луктын.

1927 ий пытартышэпак мэмнан промышлэннысна сөй лэч оссым поктэн шуын ик просэным эртэн кайыш (101%). Посна паша дэнэ ончымо годым, йужо промышлэнныс сөй лэч оссым пэшат шуко эртыш. Мут гыч, мландэ шуйым мэ 107 просэн, нэптым 109 просэн, пасма таварым 106 просэн ыштышна.

Тугэ гынат, мэ сэдэ ийланак чыла мogyрымат сөй лэч оссо вэрыш шуын ышна кэрт. Мут гыч, чойын дэн моло түрлө мэтэл вэлымаш сөй тунгалмэ лэч оссо чотышко шуын ыш кэрт.

Вэс ийыжлан мэ адак кужынак топкална. 1927—28 ийлан мэмнан промышлэннысна чыла таварымат сөй тунгалмэ лэч оссо чот гыч 16 просэн шукурак ыштэн лукто.

Тыгэ, мэмнан промышлэннысын сө лэч оссо чотым эртымыжлан кок ий утлат лийэш ындэ. Кузэ мэмнан түрлө

таварна ситэн ок кэрт вара? Тидым тыгэ умландарэн пуаш вэрэштэш. Пёрвойак, кажнэ пашазэ дэн крэстйан, окса мogyрым, илышыжэ сайэммылан, оссо лэч шуко таварым налын кэртэш. Варажым, вэс кугужаныш-влак гыч калык кучылтшаш наста кондымым мэ чарнышна. Кизытсэ жапыштэ вэс кугужаныш гыч мэ пасмам, ковапштым, моло түрлө таварымат йалт она кондо. Тувэчын мэ завод-пабрпклан кўлэп машина дэн стан-влакым вэлэ кондэна. Чыла запас оксам вэс кугужаныш гыч эн кўлэш наста-влак кондаш вэлэ кучэна. Түрлө машина дэн стан-влакым кондэн, шкэнан завод-пабриклаш шындэн, мэ шкэнан промышлэнныснам вапкэрак ончыко колтэнат, вара шканна кўлэш таварым шкэнан завод-пабриклаштак ситышашлык ыштэна. Ик жаплан йужо тавар дэч поснат ольан түсэн илаш лийэш. Тунам мэ вэс кугужаныш капитализм кидыштат она лий, кумалынат она шога. Тэвэ сэдэ кок түрлө чий дэнэ, промышлэнныс пашаштэ тошто вэрыш шуын эртэнна гынат, тудо таварым ситыдымаш ыштэн шога.

КУТУРАШ ЙОДЫШТМО.

1. Сбй тўналмэ лэч ожно тавар сита ильэ, молан кизыт пабрля тавар ситэн ок кэрт?
2. Мландэ шўй дэн да чойын дэч посна молан пасма таварым шуко лувташ ок лий?

Мэмнан пашана—нэлэ промышлэннысым шарымаштэ.

Мэмнан түрлө тавар калыклан кучылташ ситыдымэ дэч посна, мэ калык озанлык нёлташ кўлшө наста-влакымат, путуракшым йал озанлык нёлталпашным, ситарэн ыштэн она кэрт. Чыла йэнат малана мо кўлэшым ындэ шинча. Мут гыч, малана кизыт трактыр-влак, моло түрлө йал озанлык машина-влак пэш кўлыт. Мэмнан ситышашлык трактыр-влак лийын шогат гын, чыла кизыт лийшэ колхоз-влаклан пуэн кэргына ильэ. Тунам йал озанлыкнат йатыр ончыко кайэн кэртэш ильэ. Тудыжо гына уло: мэмнан заводна-влак кизыт трактыр ышташ савыралтын огыт ул. Садлан пэш чот тыршэна гынат, тэнэйса ийлан ик монар түжэм трактырым вэлэ луктын кэргына.

Мэмнан пасма, йол чийэм, шырпэ ыштымэ паabrik-влак йатыр улыт. Тыгань паabrik-влак таварымат ситарэн шогат. Тыгань паabrik-влакым мэ куштулго промышлэнныслан чотлэна.

Куго машина-влак, трактыр, автомобиль, түрлө стан-влак сөй лэч ожно мэмнан дэкэ вэс кугужаныш гыч кондалтыт ильэ. Мэмнан заводлаш тыгай наста-влак ышт ышталт, ышташат ок лий ильэ. Шуко заводлашкына вэс кугужаныш гыч толшо машина дэнэ стан-влак шындаптыныт ильэ.

Топшто кугужан Россий вэс кугужаныш капиталист-влак шинчам гына ончэн. Нуно мэмнан дэран шканышт паabrik дэн завод-влакым ыштылыныт, ыштымэ таварыштым Российланак ужалэн, шкэ элысышт лэч шуко пайдам ужын илэныт.

Мэмнан Россий гыч вэс кугужанлашкэ илэ тавар дэн йал озанлык йөрвар луктылтэш ильэ. Российышкэ тувэчын түрлө промышлэнныс тавар дэн паabrik-заводлаш шындашаш машина дэн стан-влак толэдышт. Ындэ пэш шуко вашталташ лийын. Паназэ дэнэ крестян-влак власьым шкэ кидышкышт нальыч. Мэмнан элна оссо ганьэ вэс кугужаныш капиталист-влак шинчам ончэн ок илэ. Түгэ ышташ түнгалына гын, мэ адакат топшто помэшик дэн капиталистым шуйышкына күзыктэн шындэн кэртына.

Капиталист-влак шинчам ончаш, нунын ой дэнэ илаш мэ огынат шоно. Садлан малана шкэнан промышлэнныс-нам коч кузэ гынат, поро, сай корныш шындэн, шкэнан эллан ситышашлык таварым лукшашан ышташ күлэш. Тунам сотенализм илышышкат кужырак топшкал кайэн кэртына. Кузэ тидым ышташ вара? Кузэ шкэнан паabrik-заводлаштына чыла эллан күлэш таварым да шулдо ак дэнэ луктын кэртына? Тидым шукташ, чыла кизыт улшо промышлэнныс прэдиррийатий-влакым нимолан йүдүгэн шогыдэ у корныш шындаш күлэш. Топштэмнэ, түганышэ машина дэн стан-влакым сай ыштышэ у машина дэнэ вашталтыман; у паabrik дэн завод-влакым ыштыман; чыла паша ыштыманшкат капиталист кугужаныштэ ыштымэ, мэмнан шинчыдымэ у техникым пуртыман.

Ончыч кайшэ капиталист кугужаныш-влакым поктэн шуаш, нуным эртэн кайаш малана элнам индустрийагдаш күлэш: эн

ончычак нэлэ промышлэнныслан, вэс мут дэнэ, паabrik-завот-лаш шындышаш да йал озанлыкклан кўлэш машина ыштымэ завод-влакклан чот энэртыман. Шканжэ кўлэш машина-влакым ыштэн кэртшэ эл гына озанлык чотышто йэнг шинча ончыма гыч, йэнг ой дэнэ плыма гыч лэктын кэртэш.

Машина дэн стан ыштымэ завод-паabrik-влак эн куго, эн шэргэ прэдирийатий улыт. Тыгай куго прэдирийатий-влакым ыштэн шукташ пэш кужаш жап, пэш шуко окса кўлэш. Кажнэ тыгай завод 3 пй нарэ ышталтэш, 40-60 миллион тэнтэш шуэш.

Промышлэннэ с шарымэ вич ийаш план.

Сэдэ толшаш пйлаштэ мэмнан промышлэннысна кузэ шарлэн, нөлталалт кэртэш вара? 1929 ий май тылызэ пытымашэш Моско олаш Пүтүнэ ССР Ушэм Совет Погынымаш лийэ. Ты погынымашкэ уло совет эл гыч толшо пашазэ дэн крестйан дэлэгат-влак, мэмнан вич ий ончыко уло калык озанлык вийангышашпа нэргэн кангашэн, ту паша планым пэнгыдэмдышт.

Сэдэ план ала монар ийышкэн ышталтэ. Түрлө учоный, пропэсыр, инжэньэр, экономист-влак дулэн, шүдылэн мэмнан промышлэннысна кузэ кушмыжым чотлэн тунэмыч. Вэс кугужанлашкэ мийэн, түшто промышлэнныс кузэ каймымат ончэн коштыч. Мэмнан промышлэннысна монар докот пумыч чотлышт, түрлө завод-паabrikлаштэ паша кузэ ышталтмым ончышт. Сэдыгэ пэш шуко жапышкэн түрлыжымат ончылтын, чыла могыржымат чотлэн мэмнан промышлэннысна вич ийаш планжэ ышталтэ. Ты план чыла вэрысэ организатсэ-влак коклаштэ ончалтэ. Түжэмлэн пашазэ-влак сэдэ планышкэ шкэ могырыштым түрлө үстаришаш, молэмдышаш ойыштым пуыч. Тидэ чыла төрлалт пытымөнгө ижэ Совет правичэлствэ ты планым пэнгыдэмдыш, пытартышэш вара тудым Пүтүнэ Ушэм Совет Погынымаш йөршэш пэнгыдэмдыш. Бүндэ сэдэ план почэш мэмнан промышлэннысна кузэ кайшашлык вара?

Тидым шукташ малана 42 у район элэктричэс стансам ышташ, кумдангдаш, олмыкташ кўлэш. Ты папа-влакым вич ий коклаштэ ыштэн шукташ малана 3 миллиард тэнтэ утла окса кўлэш.

МЛАНДЭ ШҮЙ

35,4 млн. тон

75 млн. тон

Н Э П Т Э

11,6 млн. тон

22 млн. тон

ЭЛЭКТРО-КУАТ

9 млн. кил. час.

22 млн. кил. час.

Р У Д А

9 млн. тон

19,4 млн. тон

Вич ийаш план почэш ССР Ушэм промышлэнныс вийангшаш.

Ч О Й Ы Н

3.3 млн. тон

10.4 млн. тон

М А Р Т Э Н

4,0 млн. тон

10,4 млн. тон

Вичийаш план почэш ССР Ушэм промышлэнныс вийаншаш.

Ончылтэн мэ каласэнна плыэ: кузэ ыштышэ имнылан папа ыптаныхжэ кочыш күлэш, садыгак пörтыктышö машина-влаклан двигачыллан олтымо наста күлэш. Сандэнэ, пörтыктышö машина вийым кугэмдымэ годым, олтымо настамат шуқырак лукташ вэрэштэш.

Ик торпым гына вич ийаш план мучашэш мэ 1913 пйысэ лэч 10 кана утла лукташ тунгалына. Мэ нэш шуко элэктричэс станса-влакым торпан купэш ыштэна, садлан сэдэ станса-влаклан торп эн тун олтымо наста лийэш. Вич ийаш план мучашэш мэ мландэ шуй лукмаштэ шуко капиталист кугужаныш-влакым (Амэрикем, Английым, Гэрманым эртэн кайэна.

Куртньö рок лукмаштат, чойын дэн вурс вэлымаштат вич ийаш план почэш нэш пзэ пашак ончыкталтын огыл.

Вич ийаш план мучашэш чойын вэлымэ чотышто тунь-амбаллан мэ кумышо вэрым налына. Мэмнан ончылно улыжо кок эл—Амэрик дэн Гэрман—вэлэ лийэш. Мэ тыгань Англий дэн Прансий ганьэ куго вийан кугужаныш-влакымат эртэн кайэна.

Вич ийаш план мучашэш эн куго вийнам йал озанлык машина лукмаштэ ончыктэна.

Тыгай пашам шукташ, мэталургий дэн машина ышты-мэ промыслэннысым тынар шараш нэш шуко оксам кучыдэ ок лий. Тунар шуко йал озанлык машина ышташ, сөй лэч ожно кўртнө рок лукмым $2\frac{1}{2}$ кана эрташ, чойыным $2\frac{1}{2}$ кана шуко вэлаш, вурсым $2\frac{1}{2}$ кана шуқырак лукташ малана чыла улшо заводна-влакым кумдандаш, шараш, төрлаташ күлэш, адак у завод-влакымат ыштыман. Ты пана 4 миллиард тэнтгэш шуэш. Украинэш малана 15 домна (вэлымэ) конгам ышташ вэрэштэш. Сэдэ конта-влак кажныжэ 200 тўжэм тон чойын вэлалтман лийыт. Ты-лэч посна, Уралэш 180 тўжэм тон чойын (кажныжэ) вэлэн кэртшэ 10 домна конгам ышталтэш. Украиныштэ, Уралыштэ улшо чыла мэталургий (вэлымэ) заводна-влакым тэхникын пытартыш мутшо дэнэ олмыктэн шындыман. Тыгэ ыштымэ годым нуно кизытсэ лэч кок кана утла лэ-выкташ тўналыт. Моло артышэ чойын дэнэ вурсым Украинэш, Уралэш, Сибирэш, Кузнэч районэш, Кэрчэш ышталт-шэ у завод-влак цуэн кэргыт.

Тошто заводна-влакым төрлэн, у машина-влакым шын-дэна гын, у завод-влакым ыштэн шуктэна гын, тунам кўртнө арвэр ыштымаштэ вич ийаш план ончыктымым тэмэна, тунам вара моло ончыч кайпшэ кугужаныш-влак ганьак пөрвөй вэрым налына.

Чойын да вурс вэлымэ гына ок ситэ, сэдэ наста-влак дэн машинам ышташ күлэш. Тидлан вэрч Моско, Ленинград, Сормово, Коломно, Украинысэ куго завод-влак төрла-талтын, күлэш машина луктын кэртшацлык ышталтыт. Сэдэ вич ийыштак Уралэш, Свэрдловск олаш куго маши-на завод ышталт шуэш; ты завод 50 миллион тэнтгэш шога. Нижний олаш нэш куго автомобиль завод ышталт пыта: тудлан 140 миллион тэнтгэ окса кучалтэш, ий йэда тудо 10.000 автомобильым лукташ тўналэш. Кок куго трактыр завод ышталтэш: иктыжэ Уралэш, вэсыжэ—Сталинградэш. Кажнэ заводшо 70 миллион тэнт-гэш шуэш. Адак сэдэ ийлаштак кок пэш куго йал озан-лык машина завод-влак ыштэн пытаралтыт: иктыжэ Ростов олаштэ 46 миллион тэнтгэлык, вэсыжэ—Омскышто. Тылэч

посна, трактыр ыштымэ Путилов завод кугэмдалтэш—ий йэда 20 түжэм трактыр лукшашан ышталтэш, Харьков завод—3 түжэм нарэ лукман лийэш. Чылажэ йал озанлык машина ыштымэ завод-влакым кумдандаш 180 миллион тэнтэ угла окса кучалтэш; тышкэ трактыр завод-влаклан кайшэ роскот ок чотлалт.

Сэдэ у ыштымаш мэмнан калык озанлыкышкына тун вапталтышым пурта. Моло кугужаныш-влак коклаштэ мэ ик ончылно шогышо эл лийына. Иал озанлык машинам йатыр лукташ тунгалмына йал озанлыкнамат йалт вэстүрлэмда. Ий йэда 100 түжэм трактырым лукташ тунгалмына, трактыр пижыктымэ моло машина лукмына мэмнан йалнам у корныш, у тошкалтышыш шогалта, тигыдэ крэстйан озанлык-влакымат колэктывыш вапкэрак ушэн кэртэш.

Йал озанлык ончыко кайымаштэ химий промышлэннысат пэш куго пайдам нуэн кэртэш. Кизыт химий промышлэннысна шапланэн шуын огыл, ожныжым тошто кугужан Российыштэ вуйжыгат укэ плэ.

Вич ий коклаштэ химий промышлэнныснам кумдан шараш миллиардат пэлэ тэнтэ нарэ оксам кучаш вэрэштэш.

Шуко химий завод-влакым, тоштыжо укэлан, уэш ышташ войзэш. Химий промышлэнныс эн шукужым моло промышлэнныс кудалтымэ наста дэнэ пашам ышта. Тыгай наста тудлан мландэ шуй гыч чойын дэнэ вурс вэлыма гыч кудалтыш-влак лийыт. Садлан шуко химий завод-влак тугай наста шукан вэрыштэ ышталтыт. Тыгай вэр-влак Донбасыштэ, Днэпрострой воктэн, Уралыштэ, Кузбасыштэ, Моско йыр шуко улыт.

Сэдэ вич ий коклаштэ кучылтмо арвэр лукмашат кугэмэш. 1932—33 ийыштэ мамык шүртө 1913 ийысэ лэч $2\frac{1}{2}$ кана шуко ышталтэш, мэж куыш—3 кана нарэ шуко.

Мутат укэ, тыгэ ыштэн шуктымөнгө, мэмнан кизытсэ ганьэ мануфактурлан йудыгэн шогымашина ок лий; а кизыт мэ, 1913 ийысэ лэч шукурак луктына гынат, ситарэн она кэрт. Сэдыгак калош, шөнчал, сакыр-ложаш да монь лукмат шукэмэш. 1913 ийысэ дэнэ тагастарымэ годым, калош ыштымаш $2\frac{1}{2}$ кана шукэмэш, шөнчал лукмаш $1\frac{1}{2}$ кана, сакыр-ложаш ыштымаш 2 кана, моло түрлыжат сэдыгак шукэмдалтэш. Чыла чумурэн каласымэ годым тыгэ

лийэш: уло промышлэнныснан идалукушто лукмо арвэржэ 1932—33 ийыштэ сөй лэч оссым 3 кана эртэн кайа.

КУТУРАШ ЙОДЫШТМО.

1. Молян малана эн ончыч нелэ промышлэннысым нөлталаш күлэш?
2. Нелэ промышлэнныс нөлталаш йаллан кузэ полшэн кертэш?

Ак волтымаш дэн промышлэнныс ратсионандымаш.

Калык коклаштэ ойлымым колышт коштат гын, мэмнан тавар алама, акшэ шэргэ манмым шуко колаш лийэш. Молян кизытсэ жапыштэ мэмнан таварын акшэ шэргэ вара? Мэ күшнө каласэн кодышна: пабрик дэн заводна-влак шукужым тошто гыч гына олмыкталтыныт, манын.

Мэмнан завод-пабриклаштына шуко машина дэн стан-влак тоштэмынытат, тўганэнытат. Шуко завод-пабриклаштэ нпмолян йөрыдымө машина дэн стан-влак шинчат. Пашазэ-влак машина дэн ыштышаш олмэш, кид дэнэ ыштэн толашат. Кид дэнэ ыштымэ тавар машина дэн ыштымэ лэч шэргэш вочмым коч кōат шинча. Машина дэн ыштышэ пашазэ кид дэн ыштышэ лэч ала монар лу кана шуко ыштэн кертэш. Сынаматлан чотлэн ончэныт: машина дэнэ ыштымэ годым пудам 130 кана, плугым 32 кана, катам 9 кана кид дэн ыштымэ лэч шукурак лукташ лийэш. У машина дэн тошто машинан ыштымыжым тангастарэн ончымо годымат, ойыртышыжо тынарак альэ утларакат тора лийпашан.

Империалист сөй ийлаштэ пэш шуко у машина-влак луктылтыч: сэдэ машина-влакым ыштымышт оссо лэч 10 кана куго лийэ. Мэмнан шуко заводна кизытат сөй лэч оссо, тоштэмшэ, тўганышэ машина-влак дэн ыштэн төчат. Тэвэ сэдэ пэлэ кид дэнэ да пэлэ машина дэнэ, шуко вэрэжэ тоштэмын, тўганэн пытышэ машинна-влак дэнэ ыштымым поналтэна гын, чыла йэнланат молян таварна ситыдымыжэ, молян мэмнан тавар вэс кугужанышын лэч шэргыракшэ, молыжат паллэ лийэш. Вэс кугужанлаштэ чыла заводэш сай машина-влак шындальтыныт: нуно мэмнан сөй дэч ожно шындымэ машина-влак лэч ала монар кана таварым шуко

луктын кэртэйт. Мэмнан ыштэн лукмо таварнан шэргылыкшэ, аламалыкшэ топто туганышэ машина дэн стангыч лиймөнгө, промышлэнныс таварын шкэ-акшым волтышаш вэрч, малана, эн ончычак, пабрик-завотэшна у машина-влакым шындаш күлэш. У, сай машина-влакым шын-дэн, лийшаш вэрыштэ кид дэнэ ыштымым пытарыман. Таварын шкэ акшэ волтымаштэ тидэ эн тун, эн чын корно лийэш.

Тидымат мондыман огыл. Чыла промышлэннысым ик канаштэ молэмдаш ок лий: тудлан мэмнан оксанат ок ситэ, папашат—пэш шуко. Мэмнан пабрик-завотлаштэ йужгунам тошто машина-влак дэнак, изэ роскотым кучэн папаш шулдэштараш лийэш. Пабрик дэн завод—пэш куго, кума-ча озанлык—тудым вуйлаташ пэш йөсө. Чыла папаш ужалыж-влак иктышт-вэсышт дэнэ үшнэныт, иктышт-вэсышт дэч посна нимат лийын ок лэк. Мут гыч, заводын иктаж ужалыштыжэ чарнымаш лийэ, чыла заводат чарна. Садланак завод-пабрыклаштэ түрлө папаш-влак, иктышт-вэсыштым чарэн ынышт кэрт манын, пэш сайын пöлалтыныт. Йужо годым ик станым тарватымаштат завод папаш вэсэмэш: йа шай ышташ тунгалэш, йа ольанрак кайа. Папаш шай альэ ольанрак каймыжэ промышлэнныс таварын шкэ-ак чотшым молэмдэн кэртэш. Папаш вий пöлымаштат туганьяк.

Пабрыкыштэ альэ заводышто иктаж түрлө тавар ыштымаш папаш ала монар тэстэ йэн коклаштэ пöлалтэш. Кажнэ папашэ улыжо ик түрлө папаш гына ышта. Шкэ ыштышашыжым пытарымөнгө, вэс папашылан пуа, тудыжо—кумышылан. Ик папашэ гына тудым изыш утларак кучыш гын, садэпак чыла моло папашэ ыштымымат тудо чара. Тудлан вэрч завод-пабрык папашэ коклаштэ папаш пöлымö годым, иктэ-вэсым чарэн шогышашлык ынжэ лий манын ончыман. Машина дэнэ стан-влакым сайын, күлэш вэрэш шындэмэ годым, папашэ-влак коклаштэ папаш сайын пöлымö годым, тунамат завод-пабрык папаш шуко сайэм кэртэш, ыштэн лукмо тавар акат шэргаш ок воч.

Куго пабрык-завотлаштэ ала монар лу альэ шүдö тужэм түрлө наста ышталтэш. Тышкэ кэчын шүдö альэ тужэм путлэн таварлык, илэ арвэр нурэн, калыккан йөршö

тавар лийын лэктэш. Мут гыч, йол чийэм (кэм-ката) па-
брикым налына. Ты пабрикышкэ кэчын ала монар шүдө
пут коваштэ, моло түрлө плэ арвэрат кондалтэш. Пабрик
гыч складыш кэчын 5—6 түжэм мужыр йамдэ йол чийэм
кайэн шога. Пабрик кок пачашан. Улүл пачаш гыч кўшү-
лыш коваштэ нумалмаштэ, кўшүл пачаш гыч складыш
йамдэ тавар нумалмаштэ ала монар тэстэ папазэ ышта.
Тыгай пашалан пабрик кэчын шүдө тэнтгэ утла роскотым
куча. Идалуклан чотлымо годым ты роскот 30—40 түжэм
тэнтгэш шуэш. Тудын олмэш кўзыктымө-волтымо машинам
шындымэ годым 2-3 йэнг чыла пашам ыштэн кэртит. Ты-
гай машина шындаш 20 түжэм тэнтгэ кўлэш. Пөрвөй ийы-
штак сэдэ машиналан кучымо роскот пöрылтэш, ончыкы-
жым ий гыч ийын пабриклан 30—40 түжэм тэнтгэм саклэн
кодаш тўналэш. Сэдэ саклымаш кажнэ мужыр кэм-катан
акшым волташ полша. Коч могай прэдприйатийым налат
гынат, тэстэлэн шулдэмдышаш тыгай паша-влакым муат.

Чыла сэдэ пабрик-завот пашам сайэмдышэ, ыштэн
лукмо таварын шкэ-акшым волтышо йөн-влак—прэдприйа-
тий кöргым олмыктымө, машина дэн стан-влакым кўлэш
вэрэш шындымэ, папазэ-влакын пашаштым сайын колты-
мо, олтымо роскотым изэмдымэ, плэ арвэр цуэдымашым
тöрлатымэ, молыжат промыслэннысым ратсионандымэ ма-
нылтэш.

Моло кугужанлаштэ пабрик-завот пашам сайэмдан
капиталист оза-влак да нунын тарлэн шогалтымэ дирэктыр
дэн инжэньеры т-влак тыршат. Нуно чыланат пабрик-за-
вот шкэ озажлан пайдам шукырак пужо манын тыршат.
Мэмнан Совет Ушэмыштэ прэдприйатийым сайэмдан, ин-
жэньэр дэн дирэктыр дэч посна, чыла папазэ-влакат пол-
шат. Папазэ-влак промыслэнныслан оза улмыштым пэш
раш шинчэн шогат.

Кажнэ завогышто, кажнэ пабрикыштэ папазэ-влак
лўмын паша ончымо комисэ дэн паша кангашымашым
ыштэныт. Папазэ завогышто иктаж түрлө ситыдымашым
ужэш гын, альэ паша куштулэмдаш иктаж йöным муэш
гын, тудо садэшак паша ончымо комисышкэ кайат, шкэ
ойжым ойлэн пуа. Папа ончымо комисыжэ паша кангашы-
машым чумура. Тышкэ чыла колышташ шонышо папазэ-

влак, дирэктыр дэн инжэньэр-влак пурэн кэрдыт. Сэдэ кангашымашэш папазэ пумо ойым лончылат, йыр мogy-рым чотлат. Папазэ пумо ой чынак завод папам сайэм-дэн кэртшаш гын, чынак лукмо таварын акшым волтэн кэртшаш гын, пашазын ойжылан кэлшат, илышышкэ, пашашкэ нурташ тўнгалыт. Сэдыгэ папазэ-влакын тўрлө сай ойым пумышт дэнэ мэмнан шуко пабрик дэн заводна пашаштым сайэмдышт, ыштэн лукмо таварын шкэ-акшым волтышт, прэдприйатийлан шуко оксам аралэн кодышт.

Тэвэ завотышто паша кангашымаш кузэ ышталтэш, колышт ончыза.

— „Моло плакат дэн лозунг-влак коклаштэ завод цырдыжыштэ простой гына лудо тўсан увэртарымаш кэча:

ТАЧЭ УЛО ЗАВОТ КЌРГЌ ПАША КАҢАШЫМАШ ЛИЙЭШ.

КаҢашымашкэ пашазэ-влак, тэхникэ пашайэн-влак
ўжылтыт. Тўнгалтыш лач 5 час кастэнэ. Вараш ида код.

Папам пытарап свисток шокталтышат, папазэ-влак завод клуб дэке онкылап тўнгалыч. Тыштэ шонго мас-тар-влакат, илалшыжат, рвэзышт-влакат улыт.

Завотын йопшкар дирэктыржэ Благодатный йолтап ыштэн лукмо рэльсын шкэ-акшэ пэш кўшнө манын чыла папазэ-влаклан кўчўкын ойлыш. Сайын, раш чотлэн ыштымэ годым ик тон рэльсын акшэ 131 тэґгэ лийшаш ильэ. Завот сэдэ рэльсын ик тонжым чойын корно управлэнышкэ 142 тэґгэ дэнэ ужалыдэ ок кэрт.

— Мэмнан пашана,—маньэ йопшкар дирэктыр,—тачэ чылан тыштэ улшо папазэ дэн инжэньэр-влаклан тыгай тўрсыр молан лиймым пэш сайын шоналтэн налап кўлэш. Мыланна паша ыштымынам коч кузэ гынат тўрлэн, рэльсын акшым вапшкэрак волтап тўчыман.

Тидым ыштэн шуктэна гын, мэ уло Совет кугужаныш-лан полишым цуэна. Шоналтэн ончыза, кажнэ тон рэльсына кизытсэ лэч 11 тэґгэ шуддырак лийэш гын, чойын корно управлэн монарэ у рэльсым налын кэртэш, манын шкэ докладшым Благодатный йолтап пытарыш:

Доклад почэш эн пөрвөй вэлыктышэ Барабанов йолташ мутым нальэ. „Электромоторна мэмнан шагал вйап, садлан шокшо прэсе дэн пискэ чарпэн-чарнэн ыштат. Сэдэ чарнымаш-влак гыч таварнан шкэ-акшат күза. У электромоторым шындаш күлэш“,—манын мутым кошаргыш.

Вэс пашазэ, тавар нумалшэ Муськин йолташ, рэльсэ-влак оптымо складаын пырдыжшэ тоштэмме нэргэн ойлыш. Ты пырдыж аламалык дэнэ вагон-влак пужлат, пмньэ-влак йолыштым да монь эмгатылыт, садыгэ завод пашат чарпэн шога. Садлан ты пырдыжым олмыктыдэ ок лий, маньэ.

— Монарэ зийаным пашашкэ лэkdэ коштшо-влак кондат?—манын, эн тошто слэсыр Чалов йолташ йодэш.— Молан тыгэ коштшо-влакым огыт титаклэ? Завот паша рат кузэ каймаш нэргэн сэралтмэ кагаз йанда шэнтгэлнак кэча, а пайдажэ нимат үкэ. Пöрык правил ышталтын, тудым шукташ төчыман. Кö ок колышт, тудым паша гыч лукташ! Тыштэ богадэльныэ монь огыл вэт...

Сэдыгэ пашазэ кокла гычат, тэхник кокла гычат иктэ почэш вэсэ лэктын ойлэн түрлө ойым пуэдышт.

Кэчыгут нэлэ паша ышталтын гынат, кок часышкэн сэдэ пап а канашымаш шуйна. Түгэ гынат нойымыла огыт кой, ногынымаш гыч иктат кайышэ үкэ. Нуно чыланат коч кузэ гынат шкэ заводыштым оза ганьэ опчэн, сай корныш шындаш төчат. Сэдыгэ канашымэ дэнэ кажнэ пашазат промын лэнныс виктарымашкэ ушнэн, полшэн шога.

Сотсиалист таңасымаш нэргэн тэ чыланат ындэ колында дыр, альэ газэтыштэ окэнда. Сэдэ таңасымаш посна пашазэ тўшка коклаштат, посна завод-влак коклаштат лиын кэртэш. Ты таңасымаштэ паша кö шкэнан пашазэ сотсиализм кугужанышналан шукырак пайдам пуэн кэртэш, манын ышталтэш.

Ик ганьэ тавар лукшо завод-влак иктышт-вэсышт дэнэ кэлшымашым (договорым) ыштат. Сэдэ кэлшымаш почэш кудыжо таварын шкэ-акшым волтэн кэртэш, йöрыдымö тавар лукмым изэмда, йодшо-влаклан таварым вашкэрак колта—таңасэн ыштат. Сэдыгэ таңасэн ыштай тўңгалман пөрвöй кэчылаштак пашан сай кайаш тўңгал-

мыжым, лукмо таварын шкэ-ак волалтмыжым, тавар сайэм-мым ончыктыш.

Папазэ-влак почэш тыгэ тангасэн ыштымаш йаллашкат шарлаш тўналъэ. Ик йал дэнэ вэс йал кудыжо вўдымō мландым шукэмдэн кэртэш, кō шурно лэктышым нōлтал кэртэш, моло пашаштат тангасат.

Сэдыганъэ тўрлō йōн-влакым шкэ пашашкына пуртымо дэнэ вич ийаш план мучапэш, вэс мўт дэнэ 1932-33 ийлан, кокла чот дэнэ, чыла промышләнныс таварын шкэ-акшым 35 просэн ($\frac{1}{3}$ утла) волтэн кэртина.

Ужалымэ акшэ тынарак волэн ок шу, изыш гына шагалрак лийэш: 24 просэн альэ $\frac{1}{4}$ нарэ лийэш. Кизыт ик мэтр насма 40 ырш. шога гын, тунам 30 ырш. лийаш кўлэш.

Таварын шкэ-акшэ дэнэ ужалымэ акшэ волымо иктэн толдымо тывэч лэктэш: пōрвōйак кизытсэ завод-влакым олмыкташ, у завод-влакым ыштэн шындаш мэмнан промышләнныснан пайдажым шукэмдаш кўлэш; варажым, тавар акын кугытно шкэ-акшым гына огыл, тўлэч посна, корно, ужалымэ да моло роскотымат онча.

КУТУРАШ ЙОДЫШТМО.

1. Промышләнныс таварым кузэ шулдэштараш лийэш?
2. Промышләнныс ратсионандымэ мо лийэш?
3. Промышләнныс пашам сайэмдымаштэ пашазэ кузэ полша?

Промышләнныснам шараш кўлэш оксам кувэч муын кэртина.

Йатыр у куго патыр завод-влак ыштымаш, тошто пабрик дэн завод-влакым сайэмдэн молэмдымаш шуко лэч шуко оксам йодэш. Уста-влак чотлэн налма гыч 5 ийышкэн мэмнан промышләнныслан кучышаш роскотна $16\frac{1}{2}$ миллиард тэнгэш шуаш кўлэш.

Эртышэ вич ий коклаштэ промышләнныс шараш $4\frac{1}{2}$ миллиард тэнгэ кучалтын улмаш гын, шунаш вич ийлан 4 кана шуко кучалтэш. Уло кучымо роскот гыч 4 миллиард тэнгэжэ калык кучылтмо тавар лукмаш промышләнныслан кайа, кодшо 13 миллиард тэнгэ нарыжэ тавар ыштымэ арвэр лукмо промышләнныслан кучалтэш.

Промышлэнныснам вийандаш тынар шуко оксажым кувэч муаш лийэш? Вэс кугужаныш гыч вучымэш шуко оксам пуат манын шонаш ок воч. Нуно шуко оксам мала-на огыт пу. Пуат гынат, олмэшыжэ шуко йодыт, тудлан мэ көнэн она кэрт. Садлан промышлэнныснам шарышап вэрч күлэш оксам шкэнан элыштынак кычалаш вэрэштэш. Ты күлэш окса-влак улыт, муашат лийэш. Тудлан вэрч чыла погынамат сайын чотлэн кучаш күлэш, пүтүнь Со-вэт Ушэм пашазэ дэн крестйан калык полшэн шогыжо.

Окса лэксап тўн вэржэ промышлэннысын шкэ көр-гыштыжак лийшапан. Пашам сайэмдэн шогымо дэнэ мэм-нан промышлэннысна ий йэда тавышым шуқырак пуэн шога.

Чыла сэдэ тавыш тошто завод-пабрик сайэмдаш да у пабрик дэн завод-влакым ышташ кучалтэш.

Завот-пабрикнам умбакыжэ төрлатэн, сайэмдэн шогы-мына сэмын, у пабрик-завот-влакым ыштэн шогымына сэмын мэмнан тавышна, ий гыч ийышкэ шукэмаш тўнгалэш.

Тылэч посна, промышлэнныс ышташ моло кугужаныш докот гычат окса пуалтэш, шкэнан кугужаныш көргыштө да вэс кугужаныш-влак дэн сатулыма гыч, түрлө погыш дэн налог-влаклан, калык туныктымылан, калык тазалык ончымылан, моыланат күлэшыжым кучэн ситарымөнтө, кодшо оксажэ промышлэнныс вийандашат кучалтэш.

Промышлэнныс шараш түрлө кугужаныш зайом-влак коч пашазэ дэн крестйан-влакат оксам пуэн шогат. Кугужаныш зайомым 10 ий мартэ луктэш. Сэдэ зайом налшэ-влаклан кугужаныш ий йэда просэным тўлэн шога, адак идалуклан ала монар кана модышым ышта. Ала монар шүдө миллион тэнгап зайом тигыдэ кагаз-влаклан ужалалтэш. Кажнэ ка-газпэ 25 тэнгап альэ утлат лийын кэртэш. Кажнэ шэмэр йэн, гражданин тыгай кагазым (облигатсым) налын, ку-гужанышлан ик чот оксам вучымэш пуа. Сэдыгэ пуэн, тудо эллан, промышлэнныс шараш пэш куго польшым ышта.

Тылэч посна, кажнэ облигатсэ налшэ йэн шканжат пайдам конда. Тудо, зайомым налмыж дэнэ, шкэ уто окса-жым облигатсэ дэнэ чумурэн аралэн кэртэш.

Коч могай жапыштат, коч могай гражданинат, пэшак окса күлэш гын, облигатсыжым пуэн, вучымэш пумо ок-

сажым кугужаныш дэч мөнтгэш налын кэртэш. Зайом облигатсэ дэнэ кажнэ шэмэр ий йэда просэным валэш, адак куго окса модмашкат пура.

Пашазэ дэн крэстйан илыш сайэм шогымылан көра, мэмнан кугужанышна ийын у зайомым луктын кэртэш. Лэкшэ иктэ зайом утыр вашкэрак шаланэн шого. Пытар-тыш кана лукмо 2-шо индустрийандымэ зайом манмэ 500 миллион тэнгаш луктылтын ильэ гынат, чыла шаланэн пытыш, адак шэмэр-влак шкэ кугужанышыштлан естсиализм промышлэннысым вийагдаш ала монар миллиард тэнгэ оксам зайом дэнэ вучымэш пуэн кэртят.

Чыла тндым чумур чотлыма гыч, сэдыгэ зайом дэнэ погымо окса промышлэннысым вич ийаш план ончыктымо йотын нөлталаш ситышашлык лийэш. Тугэ гынат, тудым мэ тунам пөгэн кэртына, кунам чыла ССР Ушэмыштэ илышэ шэмэр калык, шкэ пролэтар кугужанышыжлан ончык кайаш рүж полшаш пижэши.

Вич ийаш планым шуктымына годым йөсө жап-влакат лийын кэртят. Тугэ гынат, ту йөсылык мэмнам чарэн ынжэ шого. Элнам план ончыктымо сэмын молэмдэн гына мэ, йүдыгымаш да ситыдымаш-влак гыч лэктын, естсиализм обшэствым ыштэн шуктэн кэртына.

КУТУРАШ ЙОДЫШТМО.

1. Индустриализатсэ зайом молан луктылтын?
2. ССР Ушэмышгэ промышлэннысым могай окса дэнэ ыштэна?

ШЫМЫШЭ КУТУРЫМАШ.

Культур рэволүтсий дэнэ комсомолын ыштышаш пашажэ.

Мо туганэ культур рэволүтсий.

Мэмнан элна пэш куго, тушто түрлө-түрлө илышат уло.

Ончалза тэвэ картышкэ. Тэвэ ончылныда йүд-вэлыштэ, Фин икса сэрыштэ Лэнинград ола шарлэн кийа. Тушто пэш куго завод-влак, күй ора полат-влак, унивэрситэт-влак, театр-влак, чотлэн кэртдымэ кнаган библиотэк-влак улыт. Туштак, Лэнинград гыч изыш гына пэлкырак лэк, йүштө ийгэчан, нужна Карэл элыш мийэн пурэт. Ончэт,— йырым-йыр нужналык, пичкэмыш, нимогань ийамдымэ, кумул волтышо мландэ, сандэнак калыкат тушто шагал ила.

Тэвэ адак мэмнан элнан рүдыштыжэ Моско ола шинча. Тушто—тоштэр-влак, лүлэн куго школ-влак, правитэлствэ, кремль. Кайэ тувэч иктаж шүдө уштушым брдыжышкө—пич-пич вэрыш мийэн лэктат. Дыр-р гына кайэн колтымо урэм-влак да куго корно-влак олмэш, тыштэ лыкэ-лукан да лычэ-лучан шыгыр корно; йалыш пурэт, шэм пörтымат ужат.

Уло элнат кизыт тыганьырак манаш күлэш. Унивэрситэт воктэн—йанлык койыш, культур рүдын йырым-йыр-жэ—пичкэмышлык тэнгыз, ончал сэнгэн кэртдымэ куго фабрик-влак воктэнэ, чынак социализм возак воктэнэ түрлө ырым, нимо шинчыдымаш, сэрышдымылык да монь нызырэн кучат.

Ты вараш кодмына, ты пичкэмышлык, сэрышдымылык—тошто илыш рат дэч кодшо ик пэш нэлэ пөлэк.

Тудо совет влас кидыш шаланышэ пабрик-влак дэн пыр-
ля, сөйэш кангэмшэ эл дэн пырля пурыш.

Кугужан правичелствэ калыкым туныкташ ыш төчө.
Олаштэ, буржуазий дэнэ чиновныйк-влак илымэ вэрыштэ,
школ-влакым ыштыльэ. Чын тудо, ода школышто пашазэ
йочамат туныктыштат, тудыжымат шкаланышт пайдалан
вэрч гына ыштышт, укэ гын сэрыш шинчыдымэ йэнгэт
пабрыкыштэ пашам начар ыштас. Тугэ гынат пэш кугы-
нак ышт туныкто, шинчымашын пычрик нудургыжым вэлэ
кышкэн шогышт. Йалыштыжэ маньыч гын, утларакшым
тигыдэ калык коклаштэ, кажнэ школат пэш йөсын ышталт
шогыш, тудлан пытыдымэ авыртышым шындылыт ильэ.

Правичелствэ тыгэрак шоныш: „молан калыкым ту-
ныктэт? Сэрыш шинчаш тўнгалыт гын, шкэ нэлэ илы-
шыштым вашкэрак умлэн налыт, тунам власьымат ко-
лыштдымо лийыт. Укэ, лучо сэрыш шинчыдэак тэк илышт.
Пичкэмыш калык дэн илаш тыныслырак“.

Кугужан ик тыгань тунэмме паша ончышо министржэ
лийын: тудо „гимназийштэ¹⁾ кухаркын (тарзын) да моло
тугань йэнгын йочажлан вэр укэ“ манын приказым пуэн;
тунэмөнгө, нуно бунтым ышташ тўнгалыт, манын ойлэн.

Тыгэ лймөнгө, рэволүтсий дэч ожно „кухаркын йо-
чажлан“, пашазэ дэн тыршышэ крэстйан йочалан йа
йалт сэрыш шинчыдымэ лийын кодаш, йа пычрик
гына тунэмшын койаш вэрэштын. Посна йэн-влак
гына, шужэн, орланэн, мускултын шинчымашын корным
пыкшэ тошкэн лэктыныт, тугэ гынат туганьыкэ ала кушто
иктэ лийын. Пўтўнь калыкшэ пичкэмыштэ почангын илыш.

Ындэ паша йалт вэс тўрлө. Ожно калыкын пичкэ-
мышлыкшэ, культурдымылыкшо кугужан влась илымын
ик нэгызшэ ильэ гын, ындэ ту пичкэмышлык совет эл
мынтымаштэ ик эн куго авыртыш лийын шога.

Мэмнан ончылнына пэш куго паша-влак шогат.
Мланна шўдылэн куго пабрык дэн заводым ышташ кўлэш.
Мланна посна-посна улош тигыдэ крэстйан сурт-влакым

¹⁾ Ик тўрлө кокла чот школ—мэмнан кизытсэ кокымшо ступәнэ
школ нарэ туныктымо—ожно тугэ маньылтэш ильэ.

машина дэн ыптышә куго коләктив озанлыкыш ушән, йалын тўсшым йөршәш моләмдан күләш.

Кәрәк кудо пашажлан ит пиж, чылажланат ик авыртыш уло: мәмнан шинчымашна шагал, сәрышым она шинчә, культурлыкна ок ситә. Садә шинчымашна укә дәнак, пашам сайын ыштән моштыдымына дәнак мә йонгышы-мат шуко ыштәна.

Надәжда Константиновна Крупскаяа тыгә сәра:

„У ылыш ыптымаштә мланна культур чотышто шәнгәлан кодмына корным авыра, тидым мә ошкыл йәда ужына. Кәрәк йал озанлык сайәмдымым нал, әл индустрийандымым, уста пашазә йамдылымым, копәратсийым, кугужаныш аппаратым, совет пашам, молымат нал, чыла вәрәжат тўнгалтыш шинчымашын укәлыкшә пашам тормызла, тудым күләшөж дән шукташ әрыкым ок пу. Ындә мә тыгань ылыш шотыш мийән тўкнышна: культур чотышто кугынак нөлтәлдә, чын культур рәволүтсийжымак ыптыдә умбакыжә кайаш ок лий“.

Тыглайат кажнә йән шинча—мунарат адәмә грамотанрак, тунарә тудо шкә озанлыкышым сайрак нангайа. Тидым умлаш йөсө огыл. Тўрлө алыштә шурно ләктышым ончәт гын, ужат—кушто тунәмлаш күшнырак шога, тушто шурнат сайрак шочәш. Тәвә мәмнан ончылнына сўрәт. Тушто күзә шурно ләктышәт сәрыш шинчымашым ончымә койәш. Тушто Россияын, Гәрманын, Бәльгийын тўжәм йәнған мунар грамотан улмыжә, дәстина мландә кокла чот дән мунар шурным шочыктымыжә пәш раш почылт шога.

Ужат, күзә койән: сәрыш шинчыдымә Россияыштә мландәтат шурным тунәмшә Бәльгийын ләч кум кана шагал шочыктән. Тидә пәш раш. Сандәнә мә чыла вәрәат тыгань плакатым сәрән сакалән кәртына: „Тунәмшырак йәнгыш мландыжат шукырак шочыкта“. „Йал озанлык паша ләктышым нөлтәлнәт гын, сәрышлан тунәм“.

Йал озанлык нөлтәлшаш паша ик паша гына. Туләч носна, моло куго, йөсө пашат шуко уло. Ту паша-влакым шукташ пашазә дән йорло-кокла крәстйан-влаклан кизыт шуко ийышкән чот тыршаш войзәш. Ты нәргән Владимир Ильич Ләнин нунылап тыгә ойлән:

„Мланна уло элнам озанлык чотышто йол ўмбак шогалташ, уэш ышташ кўләш, мландә паша дәнә промышләннысым ты годсо науко дән тәхникә почәш да элэтричәс вий дән ышталтшә тәхникә нәгызәш шогалтән нөлташ кўләш.

Элэтричәс манын, элэтричәслымә пашалан сәрыш шинчыдымә йән-влак пикын огыт кәрт вәт, тудлан тыглай лудын-сәрән моштымәт гына огәшат ситә, тидым кәрәк кәат умла. Тыштә элэтричәс мо лиймым умлымат ок ситә, элэтричәс вийым промышләнныс дән мландә пашашкә үшән мошташ кўләш. Тидлан шкаланәтат тунәм шуаш кўләш, тидлан уло кушкын шогышо шәмәр тукумым туныктән шуктыман“.

Түвө сандәнак, мәмнан шинчымаш дән моштымашна шагаллан лийын, куш ит савырнә, садә шинчымаш дәч посна шкәнән вараш кодмынам шижмылан лийын, ылышытына кизыт шуко тошто осал кылык шуко кодмылан лийын—чыла ты нәлә ората дән ончык кайаш йөсылан лийын,—түвө сандәнак мәмнан дәнә кизыт культур рәволүтсий лозунг луктылтын.

Тидә мо лийәш вара? Мо туганьә культур рәволүтсий? Культур рәволүтсий миллион-миллион шуко калык коклашкә лудын-сәрән моштымашым, шинчымашым, у кылыкым, у сәмын паша ышташ тунәммашым, у ончыл йўлам пуртымаш лийәш.

Тидә ик кәчылык паша огыл, тылызычитат, идалыкыштат сәгәш ок лий. Культур рәволүтсийым ышташ кукашын, вийын тырипаш войзәш. Түгәдәгәчат ок лий, пәш куго у пашам нөлталаш кўләшыс, миллион-миллион йәнлан шинчымашым пуманыс,—тидлан йатыр ийышкән пашам пәш чот шогән, вийын шүкән ышташ вәрәштәш.

КУТУРАШ ЙОДЫШТМО.

1. Молан кугужан правичәлствә шәмәрын культурлыкшо вәрч пәш ойгырән огыл?
2. Молан пашазә крәстйән ләч культурлырак?
3. Кузә сәрыш шинчымаш шурно ләктышым моләмдән кәртәш?
4. Культур рәволүтсий молан кўләш?

Мэ могошь культуру вэрч кучэдалына.

Культуру манын, ончыкына тунамак тыгань йодыш толын лэктэиш: могошь культуру вэрч мэ кучэдалына? Мэ йалт чара вэрыш толын шогалын она улыс. Мэмнан дэч ончыч буржуазий шуко шинчымашым, тунэм толмашым погэн. Ты ного дэн мом ышташ? Ала тудым пүтүнъэк налаш, ала пүтүнъэкак шүкалаш?

Чуза, тидлан вашмут пумо дэч ончыч, айдыза кизыт культуружо мо лиймым шонэн ончена. Мо туганъэ культуру? Чыла, мо адэмэ кид вий дэнэ, адэмын тыршымыж дэнэ ышталтын (пүртүс шкак пумо дэч носна), тудо культуру манылтэш. Тыгэ манын умлаш гын, культуруэт кнага, театр, университет, науко гына огы, машинат, пүртат, паша ыштымэ куралат (тарман) — ик манаш, мом гына адэмэ пүртүс вий сэнгаш да тудым шкэ илышыжым сайэмдышаш вэрч кичкаш ок кучылт, тудо чыла культуру лийэш.

Тугэ гын, мом шуко шонэн шогаш, — манэш. иктаж йолташ, — тугэ гын, буржуазий почэш могошь гына культуру ного кодын, чыла шкэ кидышкэт погэн налат, пүртүслан оза лийын тэк илэ.

Тугэ гынат, паша тунарак вийаш огыл. Тэвэ мом ушыш налаш күлэш: буржуазийэт культуруым пүртүслан оза лийанш гына огыл, пашазэ дэнэ чыла шэмэр үмбалнэ озаланэн илашат ыпта вэт. Ик клас вэс клас үмбалнэ оза лийын пызырэн шинчымэ годем, культуруэт ту пызырумым пэнггүдэмдаш полша.

Тидым сайрак умлышаш вэрч, айдыза илыш гыч иктаж сынаматым ончалына.

Тэвэ тошто школым налына. Тудо молан туныктыш? Тудо власыым колышт илаш туныктыш, тунг шотшо муштра, тойа дэн кучымо дисциплин илэ. Школ буржуазий озаланымым пэнггүдэмдаш тыршыш.

Алэ тэвэ историй манмэ наукам налына—адэмэ историйым, шкэнан эл историйым¹⁾). Буржуазий тудым кугужа-влак нэргэн, нунын патырлыкышт да крэдалмышт нэр-

¹⁾ Истории—эртышэ, ожнысо нэргэн ойлыманш.

гэн ойлымашыш вэлэ савырэн. Чумур калык нэргэнжэ, калык орланымэ нэргэн, калыкын сай илыш вэрч кучэдалмыж дэн киньэлыштмыж нэргэн буржуазийын историйжэ нимомат ок ойло.

Рэлигийат—калыкым ангыртарышэ, власьым колышташ туныктышо нэстэ—садэ буржуазий культурын ик ужалшыжэ ильэ.

Ик манаш гын, буржуазий шкаланжэ калыкым колыштарэн, ангыртарэн ашнышэ культурым, власьым чоткыдэмдышэ, шэмэрын утлышаш вэрч кучэдалмыжым авырэн шогышо культурым ыштэн.

Мланна ты культурым шкаланна налман мо вара? Мутат укэ, тудо мланна ок кўл.

Тугэ гын вара, чыла буржуазий почэш кодшо культур погым шўкалман мо? Тудыжат укэ. Тушто пролэтариятлан социализм ышташ кўлэшыжат пэш шуко уло.

Тэвэ садэ тошто школымак налза. Тушто муштра дэч посна, тойа дэн кучымо дисциплин дэч посна, пэш кўлэш наукумат туныктышт — математикэ, физикэ, моло наукат шэмэрлан кўлэш, тудлан пэш тунэмман. Тулэч посна кодаш, тудым луктын кудалташ нигузат ок лий.

Альэ тэвэ буржуазий почэш адак тыгань куго акан арвэр-влак кодыч: сурт-оралтэ, машина, тэлэграф. Нуным луктын кудалташ лийэш мо, кўлэш мо? Укэ, ок лий.

Тыгэ лийын, тошто погым мланна тыгэ ончыман:

Мэ тудым пўтўньэк она шўкал, мэ тувэч мланна у илыш ышташ кўлэшыжым чыла налына, буржуазийын шкэ озаланымыжым пэнгыдэмдышаш вэрч ыштымыжэгына мланна ок кўл, тудыжым мэ чаманыдэ шўкалына.

КУТУРАШ ЙОДЫШТМО.

1. Культур манэ мо лийэш вара?
2. Мланна буржуазий дэч можлан тунэмаш кўлэш?

Ты годсо жапнан „тигыдэ“ пашажэ.

Йужо комсомольэсшэ тэвэ ты сэмынрак ойла:

Мланэм ты культур паша кумуллан ок тол. Тидэ изэ паша, тудын дэн шогылташ интэрэс укэ. Тэвэ ожно гын, паша тыгань ильэ мо: влась налмэ, граждэн сўй, йорло

комитэт, тидэ чынак куго, политикэ паша ильэ. А кизыт мэ тигыдэ паша дэн толашэпа.

Адак йужыжо тыгат ўстара:

— Тэвэ тунам, сөйыштө крэдалмэ годым, комсомол политикэ ушэм ильэ. Ындыжым тудо культур ушэмыш вэлэ савырнэн, нимогань политикэ паша дэн ок шогылт.

Тыгэ шонышо йолташ-влак иктым огыт умло: шинчаш койдымо эн тигыдэ пашат пэш куго пашан ужашыжэ лийэш вэт. Сэндэнак комсомол йачэйкынат изэ культур пашажэ сотсиализм ыштымаш манмэ куго пашан ужашыжэ лийэш.

Изэ винтэ ыш лий гын, куго машинат чарна. Милльонлэн йэнгын тигыдэ пашаж дэч посна ик куго папамат ышташ ок лий.

Куго рэволүтсийат икканаштэ лийын огыл, шуко ийышкэн изын-изын, пэш йөсын йамдылалт толын. Большэвик партийым Лэнин коло ий йамдылэн, туныктэн толын, пэш шуко ийышкэн большэвик-влак пашазэ тўшка-влакым влась вэрч кучэдалаш изын-изын туныктэн толыныт. Ты папамат тунам йужо йэн-влак, тигыдэ паша, шогылташ интэрэс укэ, маныныт. Ындыжым кэрэк кбат умла, опчыч тыгэ нэлэ пашам, шэм пашам ыштыдэ, йамдылалт шогыдэ рэволүтсийымат ышташ ок лий ильэ, пашазэ власьым ышташат, чоткыдэмдашат ок лий ильэ.

Кизытат тэвэ кажнэ комсомольэсын кэчэ гыч кэчыш ыштымэ тигыдэ пашажэ мэмнан элыштэ ышталтинэ пэш куго пашан ужашыжэ лийэш. Комсомольэс кизыт завод-пабрикыштэ стан воктэн шогэн паша лэктышым нёлта мэ альэ промышлэнныс таварын шкэ-акиным волташ тырша; тудо йалыштэ илэн иктылэн-коктылэн крэстйан йэшым колэктивыш уша мэ; лудмо пёртым вуйлата мэ, школышто туныкта мэ; кугужаныш учрәждәнъыштэ ыштэн бӯрократизм дэн кучэдалэш мэ,—чыла вэрэат, кэрэк куштат тудо сотсиализм пашан ужашыжым ышта. Кажнэ тыршышэ комсомольэс сотсиализм манмэ куго пёрт ышташ шкэ кәрмычшым пышта.

Лэнин тыгэ туныктыш: „политикэ шотышто тўнбалан эн куго илын-рәт вашталтмаш паша лийын шүмөнгө, мэмнан ончылнына йалт у паша лэктын шогальэ,—

„тигыдэ паша“ маваш лиймэ культур паша, тидым умлаш кўлэш“.

Тэвэ ты „тигыдэ паша“, ты культур паша лач тачысэ кэчыштэ ыштышаш политикэ паша лийэш. Тидым тэвэ, политикэ паша дэч чакнэна, маншэ йэн ок умло. Политикэ паша йылмэ дэн гына шатыртатымэ лийэш мо вара? Укэ, йалт укэ. Мо гына пашазэ власьым, пролэтар диктатурым пэнгьдэмда, мо гына сотсиализм ышташ полша,— чыла тудо политикэ паша лийэш. Кё гына пабрыкыштэ мэ, йалыштэ мэ, учрэждэнышгэ мэ уло кумул дэнэ, шоналтэн, тыршэн ышта, — тудо ты пырля папаналан полша.

Тыштэ адак ик койышым каласаш кўлэш. Йужо йолташ шкаланжэ пумо пашам пэш тыршэн ышта, молыжлан чыла шўвалэш, „мынын пашам укэ“ манэш. „Мыншкэ пашам сай ыштэм, тидэ ситыш, молан адак сотсиализм вэрч альэ тўнхамбал рэволўтсий вэрч ойгырэм“.

Йужо коммунист пушышто шинчыштэ йэнган кэлша, — манэш Сталин йолт. — Шуат, шуат, пэш тыршэн шуат, нигуш ончыдэ шуат, пушын куш каймыжым огым уж.

Тэвэ кё шкэ изэ пашажым сай ыштэн, чумур пашан куш каймыж вэрч ок ойгыро, тудо лач садэ мўндўрк уждымо шуышо йэнган кэлша. Тудын пушыжо йалт туынь кайэн кэртэш.

Комсомольэслан тыгань йэнг лийаш кўлэш: шкаланжэ вочышо изэ пашам тудо чот тыршэн ыштыжэ, ту жапыштак пашазэ клас дэн уло эл шэмэр калык ончылно шогышо чумур пашамат ынжэ мондо. Мланна тыгдай тыршышэ йэнг гына лиймэ ок кўл, сотсиализмым умлэн, моштэн ыштыштэ йэнг лийаш кўлэш. Тыгань йэнг лийашыжэ шкэ ыштымэ пашатым сотсиализм ыштымашын ужашыжэ лийэш манын рапт умлэн налаш кўлэш.

Тидэ адак тэвэ молан пугракак кўлэш: комсомоллан культур рэволўтсий вэрч кучэдалмаштэ эн ончыл ратыш шогалман. Милльон-милльон шуко калык коклашкэ лудынсэрэн моштымашым, шинчымашым, у кылыкым, у сэмын паша ышташ тунэмашым, у ончыл йўлам пуртымо паша рвэзэ тукум, комсомол чот пиждэ шукталт ок кэрт.

Рвэзэ калык шкэ чыла лэч ончыч эн культуран, эн грамотан лийжэ, сандэнат комсомольэс-влак ты пашалан

чон нуэнак пиждэ огыт кэрт. Тудым вэт тошто осал кылык кидыштыжэ пэш пушкудын куча, комсомоллан ту тошто кылык дэч утлэн, у илышлан, культур илышлан тунэмаш моло лэч куштулгырак.

КУТУРАШ ЙОДЫШТМО.

1. Сотсиализм ыштымашлан сайрак полшыпаш вэрч, комсомольэслан кузэ ышташ күлэш.

Сэрыш шинчымаш вэрч кучэдалмаш.

Индэ комсомолын культур рэволүтсий пашаштэ мом ыштышашыкым ойлаш тўнгалына. Калыкым культур шотышто туныкташ гын, пэш шуко ышташ күлэш, тудым чылажым ты изэ кутурымаштэ нигузат каласэн пытараш ок лий. Тыштэ мэ йужо пашам гына сынаматылан каласэн нуэна, сандэнэ чыла пашат ты каласымаштэ манын йалт шоныман огыл.

Тэвэ тўнгалтыш паша — сэрыш шинчыдымаш ванштарэш кучэдалмэ. Тидэ культур пашан ик эн куго укшыжо.

Сэрыш шинчыдымаш — тошто илыш рят дэч совет власьлан кодшо ик эн куго ойго. Кўгужан Рөссийыштэ калыкын шуқыракшэ сэрыш шинчыдымэ ильэ. Совет влась ты пашалан чот пижэ. Лу ийышкэн пэш чот тыршалтэ гынат, калыкын пэш шуқыжо кизыт сэрышым ок шинчэ. Марийын, уло калыкым изыжгэ-кугыжгэ чотлымаштэ, кизытат 75 просэнжэ лудын-сэрэн ок мошто.

Грамотдымо йэнгым политикэ пашаш ушаш пэш йөсө. Лэнин тыгэ ойлыш: „Мэмнан алыштына кизыт сэрыш шинчыдымаш уло годым, политикылан туныктышаш нэргэн ойлаш йөсө. Тидэ политикэ паша огыл, тугэ гынат тылэч посна политикэ нэргэн ойлаш ок лий. Сэрыш шинчыдымэ йэнг политикын тўжвалныжэ шога, тудым ончыч абэвэлан туныкташ күлэш. Түлэч посна политикэ лийын ок кэрт, түлэч посна политикэ огыл, манэш-манэш, лүгэн коштмаш, йомак, ырым гына лийэш“.

Тэ шкэ пашада гычат шинчэда, йалыштэ тўрлө манэшлан, ырымлан чыла лэч коч тунэмдымэ йэнг-влак ишанат, нуным олталаш пэш куштулго, нуным парныа йыр

пүтүрал висаш лийэш. Нуно шкэ кнагам, газэтым лудын йонлышыжым муын огыт кэрт.

Рвэзэ коклаштат сэрыш шинчыдымэ изыш уло, ут-ларакшым үдүр коклаштэ. Мэмнан элыштына кизыт вич миллион йэнг нарэ рвэзэ пашазэ дэн крэстйан-влак лудын-сэрэн огыт моштэ. Тидэ лач гэвэ Лэнин ойлымо йэнг-влак лийыт: нуным политикиш ушаш йёсё, нуным ончыч абэвэлан туныкташ күлэш.

Рвэзэ-влакым утларакшым йалыштэ туныкташ күлэш, тушто эн шуко пичкэмыш ила. Лудын-сэрэн моштыдымо 100 рвэзэ йэнг гыч 95-шэ йалыштэ, визытшэ олаштэ кэл-па. Адак кажнэ 14 ийаш гыч 24 ийаш мартэ шүдö крэст-йан рвэзэ гыч 45 йэнг сэрыш шинчыдымэ чотлалтэш. Марийын, очыний, йатыр шуко лэктэш.

Тидэ шучко сипр вэт. Тидэ йырым-йырна пичкэмыш тэнгыз шарлэн кийымым ончыкта. Сандэнак комсомоллан эн ончычак сэрыш шинчыдымаш дэн пичкэмышлык вап-тарэш кучэдалаш чот пижаш күлэш, чынжым каласап гын, ты пашам мэ кизыт пэш пагал ончэна.

Пичкэмыш манын, кбн пичкэмышлыкшыमत ушып налаш күлэш. Йалыштэ эн шукужым сэрыш шинчыдымэ йэнг батрак дэн йорло коклаштэ лэктэш. Тидэ комсомол чот гычат койэш. 100 комсомольэс батрак гыч 8 йэнг сэрышым ок шинчэ, шүдö йорло гыч 4 йэнг, шүдö кокла крэстйан гыч 1 йэнг сэрыш шинчыдымэ.

Сандэнэ йалыштэ сэрыш шинчыдымашым пытарымэт йорло дэн батрак вуйлатымым чоткыдэмдаш полшыман.

Комсомол йачэйкэ ты шотышто мом ыштэн кэртэш? Эн ончыч, сэрыш шинчыдымым кушкын шогышо йоча коклаштэ пытараш күлэш. Ты гоным кизыт пичкэмыш рвэзэ крэстйан лач түвэч лэктын-кушкын шога. Чыла йочам туныкташ тўнгалмбнгö, түгэ ок лий. Сандэнэ ком-сомоллан чыла йочам тўналтыш школышто туныктымашкэ цушаш вэрч тыршаш күлэш, тидэ комсомолын нашажэ.

„Сэрыш шинчыдымаш пытыкэ“ (ОДН) ушэм пашам пэнгыдэмдаш күлэш, тушко комсомольэс дэн партийдымэ крэстйаным шупшаш, тудлан оксам погаш, тушто паша ышташ эн талэ комсомольэс-влакым ойыраш тыршыман.

Комсомол члэн коклаштэ сэрыш шинчыдымашым пытараш вийын пижман. Комсомольэс коклаштэ кизыт йатыр сэрыш шинчыдымэ уло, тидэ вожылмаш вэт. Тэвэ мэ кас гыч касыш шинчэн, политикэ паша нэргэн кутурэна, а коклаштына кок мут луктын кэртдымэ-влакат улыт. Нуным туныкташ — мэмнан пэп вашкэ ыштыпаш пашана.

Сэрыш шинчыдымаш пытарымэ вэрым чоткыдэмдаш, шараш, шукэмдаш тырыпыман, тудым кучаш окса, пу да монь лийжэ, тунэмшылан букварым, кагазым муман.

Кажнэ комсомольэс коч ик сэрыш шинчыдымэ йэнгым туныктэн лукшо, кажнэ коммунист, комсомольэс, пионер тыгэ каласэн кэртипэ: Пэтрай эргэ Пэтр сэрыш шинчыдымэ йэн ильэ, мынь тудлан шэф лийым, ындэ тудо шинча, адрэсшэ тудын тыганьэ, палэн налын кэртыда, — манын Надэжда Константиновна Крупскаяа ойлыш.

Мэ ындэ ала кунамак лозунгым лука: кажнэ тунэмшэ тунэмдымым туныкто! Кузэ ты лозунгым илышыш пуртэна, паллэ огыл. Ты пашам паллэн налаш ындэ жан.

Сэрыш шинчыдымашым пытарымэ паша ўдраман коклаштэ эн чот ышталтман. Ўдраман чыла лэч варап кодын, ўдраман коклаштэ сэрыш шинчыдымэ чыла лэч шуко вэт.

Пытартышэи, мондыдымашын ик мут: сэрышлан тунэммэ—тўналтыш паша вэлэ, тудын почэш чынак шинчымашым погаш пижман. Адэмым сэрышлан туныктэн кидым рўзалтэна гын, тудо вара ик-кок ий гыч уло тунэммыжым мондыш гын, тудо пэш алама паша лийэи.

КУТУРАШ ЙОДЫШТМО.

1. Лэнин сэрыш шинчыдымаш нэргэн мом ойлэн?
2. Тэндан йачэйкылан сэрыш шинчыдымашым пытарыпаш вэрч. пашам кузэ сайрак колтыман?

Арака ваштарэш.

Комсомолын культур рэволүтсий пронтышто вэс ыштыпаш пашажэ—арака ваштарэш, йўмө ваштарэш кучэдалмэ.

Мәмнан дәнэ тошто годсэкак пашазэ дэн крестйанлан арака дэч посна ок лий манын шонаш тўнгалыныт. „Паша дэн илышылан йўдэ ок лий“, „пашаш нойэтат, күзэ от йў“, „иышына мәмнан кочо, кочо вўд дэнак тудым мушкаш күлэш“—тыгэ тошто годсэк ойлат.

Йўмым аралышаш вэрч тўрлө калык мутымат луктыныт вэт. Тэвэ:

— Йўшө малат айна, исэр нигунамат ок айнэ.

— Рушын вэсэлалыкшэ йўмаштэ,—манын руш каласэн, марийжэ тудын почэш ўстарэн:—рушташ күлэш руш ганьэ,—манын.

Тыгэ иктэ-вэсым поктэн йўмаштэ мо лийын? Тэвэ моло эл дэн тагастарымэ сипр: сбй дэч ожно нэмычын рўдө Бэрлин олаштыжэ кажнэ ийын шўдө тўжэмлан кум йэнг арака йўын колэн, Пэтырборгышто—22 йэнг—шым кана шуқырак. Кизыт тэвэ „тэнэйэ сэмык пайрам гоным гына Марий күндэм Цэрнур кантонышто 8 йэнг йўын колэн“ манын „Марий Палэш“ увэртарэныт.

Аракан осалжэ нэргэн шуко ойлашат ок күл. Тэ тэвэ тидым лудында дыр альэ колында дыр. Йўшө йэнгын йочажэ шочынак тўлўжгө лийэш, йўншө коклаштэ тубэркульоз чэр (чакотко) пэш шарла, йўшын шўмжө дэн бэргыжэ таза ок лий, шкат пэш пушкудо, тўлўжгө лийэш.

Тэвэ тланда йўшө йэнгын таза огылжым ончыктышо кок синр гына. Йўдымө тўжэм йэнг гыч тубэркульоз дэн кум йэнг кола, а йўшө тўжэм гыч—87 йэнг.

Тулэч посна, йўмаш эл озанлыкклан куго зийаным кондас. Шкэ шонэн ончыза: мәмнан элыштэ арака шолташ гына крестйан-влак идалыкклан 200 милльон пут киндым пытарэныт. Ты киндэ дәнэ тэвэ мом ышташ лийэш ильэ:

95 тўжэм школым почаш.

Альэ шўдө тўжэм трактырым налаш.

Альэ 2 милльон 800 тўжэм ушкалым налаш.

Альэ 400 милльон аршын пасмам (ситсам) налаш.

Тўвө моннар окса, мал ик арака шолташ гына арам пытаралтын. Чыла ты оксам крестйан озанлыкклан пэш куго найдалын кучаш лийэш ильэ вэт.

Адак шкак тэ аракан куго зийан кондымыжым йал илыш гыч ужын шинчэдас. Йалыштэ пожар шукыракшым кувэч лийэш? Арака йўын аңыргыма гыч лэктэш. Йэн пуштмаш кэрэк кунамат йўмө вуйын лийэда манаш лийэш. Тугак йўмө вуйын рвэзэ-влак кулиганлат.

1927 ИЙЫШТЭ ССР УШЭМ КАЛЫК ЙУЫН.

Мэмнан элыштэ монарэ йўыт.

Арака дэн, арака йўмө дэн пэш чот кучэдалаш пижаш кўлэш. Йўшө йэным культур илыш дэн илыкташ, шинчымашым почыкташ пэш йөсө. Тудо арака чарка дэк шупшылтэн.

Комсомол коклаштэ, кушкын шогышо рвэзэ тукум коклаштэ арака йумым эн ончычак пытараш кўлэш. Нунын коклаштэ ты осал койыш шагалрак шарлэн, тудым пытараш куштулгырак.

Тугэ гынат, арака ванштарэш ойлымэт годым комсомольсэт йа тыглай крестйан рвэзэт тыгэ каласа: эй, мынь йўам мо? Йужгунам ик чаркам, коктыт кумыктэмаат пыта, а йўын руштын почанмаш нигунамат укэ, альэ тэвэ унала мийшымаат изыш подылым, манэш.

Тыгэ ойлышо йэнгэт кажнэ йўшын изэ чарка гыч тўналмыжым ок умло. Йўшө лийын нигат ок шоч, илымэ сэмьн лийыт. Олян-олян, ик чарка почэш васым поды-

лын сайынак йўаш тунэмыт Укэланак тыгэ огыт ман: тўналтыш чаркам тынь нэләт, вэсыжэ тынбым нэлэш.

Турак йужыжо тыгэ ойла: „мэ пурам йўына, тудо пушкудырак, зийанлә огыл.“ Тыгэ манын лын гына лөкән шында, руштыктышо алкогольжым арака нарак көргышкыжө нэлэш.

Тулэчат чўчкўдынак тыгэ маныт: „кузэ түгэ, шкэ йўмө ваптарэш агитатсым колтэда, шкак арака ужалаш эрыкым пуэнда. Арака ужалымым чарыза ильэ, тунам йўмат чарна.“

Тыгэ, йумым пытарапш пэш куштулго шонат. Ончэт гын, түгэ огыл. Тэвэ ожнырак, арака ужалыдымэ годым, йўмаш укэ ильэ мо? Ильэ, тидым чылан шинчат.

Сбй тўнгалыат, кугужан правичелствэ арака ужалымым чарыш, кабак-влак пэтыралтыч. Олаштэ тунам „ханжам“ йўаш тўнгалыч—ту шакшэ, пэпн зийанлә, кочо настам; тудым йўын колышат шуко лийэ. Йалыштыжэ аракам шкэ шолташ пижыч, киндым пэш шуко пытарапш тўнгалыч.

Тыгэ ты чэр—арака йўмаш—көргынн кайыш. Тудым тўжвак ужаш ыш лийат, кучэдалашат йөсө лийэ. Сандэнэ вара сэмын, ту арака шолтымо дэн кучэдалашап вэрчынак, шкэ шолтымым пытарышапш вэрчын, пазар арака угыч луктылто.

Ты годым ындэ арака шолтымаш йатыр шагалэмэ.

Тулэч посна, кажнэ йал, пабрик альэ завод шкэ погынымаштыжэ „мэмнан районышто арака ужалымым чараш“ манын пунчалмутым луктын кэртэш. Ты чотышто правичелствын дэкрэтшэ уло, тудо тыгэ манэш: тугань районышто, шкэ шолтымашат чарнэн гын, калык йодмым шуктэн, округ исполком-влаклан арака ужалымым чараш кўлэш.

Тэвэ ындэ ик тывэчынак раш койэш: правичелствэ пазар аракам луктын гынат, арака йўмө ваптарэш чот кучэдалэш. Илэн-илэн арака ужалымаш утыр изэмшашан, арака гыч пурышо докот радио дэн кино гыч пурышо докот дэнэ вашталтпашан.

КУТУРАШ ЙОДЫШТМО.

1. Молан совет правительствэ пазар арака ужалымым ок чарэ?
2. Арака йўмө ваптарэш кучэдалаштэ тэндан йачэйкыда мом ыштэн кэртэш?

У йўла вэр кучэдалмаш.

Паша ик арака йўмө дэн кучэдалмаштэ гына огыл. Йўлам уэмдэн ышташ, шэмэр илыш ратым вашталташ кўләш, тўвө культур рэволүтсийын пашажэ моганьэ.

Мэмнан культурдымылыкна, сэрьш шинчыдымына, вараш кодмына эн шукыжым илыш-сэмыштына, йўлаштэ койэш. Лавра, йолколык, покырлык, йолтаным, ўдрамашым пагалыдымаш, шокшыш вурсэдалмаш, осал койыш кучымаш,—чыла тидэ илышыштына онккылмо йэда вэрэштэш.

Нувын дэн кучэдалашат пэш йөсө. Йўла пэш пэнгьдэ. Тудо пэш изын-изын гына вашталтэш, тыглай шинча дэн ужынат от кэрт. Тудым тугэнак вашталташ кўләш. Кузэ лийэш тудо? Тэвэ шкэтын толашышэ крэстйан колэктыв озанлыкыш кусна гын, тудын илыш ратшат кугын молэмэш. Сандэнэ колэктыв озанлыкым (колхозым) йорло дэн кокла крэстйан йўла вашталтымаштэ эн куго корно манаш кўләш. Шкэтын илэн пэш шуко вашталтэн от кэрт.

Вашталташыжэ пэш шуко уло. Тэвэ паша ыштымынам налын ончэна. Пэш шуко ыштымына гань койэш вэт, утларакшыш пасу паша годем. Тўрэдмэ годем чыла луэт коштэнпыта. Тугэ гынат шуко пашанан тэлыкшо оклий. Кўчўк жапыштэ шуко ыштэн она мошто, чыла папамат шкэ жапыштыжэ ыштэн она мошто, шуко жапыш йара эртарэна. Культур рэволүтсий чыла ты пушкудылык, йолагайлык, орайлык ваштарэш, жапыш арам пытарымэ ваштарэш чот кучэдалаш ўжэш. Тудо пашам у сэмыш ышташ тунэмаш йодэш.

Сайын ыштэн моштыдымаш—садак малым (погым) арам шалатымаш дэн иктэ. Мэ элнам индустрийангдаш пижна, мэ йал тўсыш молэмдынэна, милльонлэн улшо тигьдэ озанлык-влакым куго колэктывыш ушыненэ: тыгань куго паша-влакым ыштэн шуктышаш вэрч, паша ыштымэ сэмжат вэсэ лийман, йуванэн ыштымым, шуйкалымым, варалан кодымым кудалтыман. Пашам тошито йөн дэн ыштымэ ок кўл, машинам виктараш, паша ыштыкташ тунэмман, тэхникым кидыш налман. Мэмнан ончылнына пэш

куго паша шога—тигыдэ крестйан озанлык-влакым колэktivыш ушаш кўлэш. Тидлан вэрч комсомольэс-влаклан эн ончычак шкэ озанлыкыштым ушэмлаш, колэktivыш пурташ кўлэш. Тыштыжэ тэвэ чўчкўдынак тыгань авыртышыш мийэн тўкнэна: комсомольэсна шкат колэktivыш пураш ок кўнб, шкэнжын посна озанлыкшылан пижынат чот куча. Тэвэ сандэнак комсомольэс-влакым кэчэ гыч кэчын колэktivизм пүш дэнэ ончэн-кушташ кўлэш. Тудым пырля-пырля, колэktiv дэнэ паша ышташ да илаш туныкташ манмэт—тидэ лачак тудым у адэмыш савыран тўнгалмэт лийэш.

Альэ тэвэ эрэлык (арулык) вэрч кучэдалмым налына. Шэм пёрт, льоп-льоп лавран моча, ўпшалт шопэн пытышэ йомбалыштэ кийшэ аза—кў тидым ок шинчэ? Кажнэ марий йалыштэ, кажнэ марий пёртыштэ ганьяк ты лавра дэнэ нэл-ўпшым муат. Урэмым, оралтым опчалат—йолт гына, пёрт кўргыш пурэт—пич, лавра. Тидэ вэт йорло улмына дэн тугань огыл, культурдымо улына, эрэлык вэрч она кучэдал, шкэнам шкэ она ончо, сандэнэ мэмнам тий дэн лавра кочкэш.

Ты лавра гыч чэр шуко лэктэш, шуко гына огыл, шукужо тувэч лийэш. Сандэнэ тўвэ мэ у йўла вэрч, культур вэрч, сэрышылык вэрч кучэдалнэна гын, мланна тыгань арвэр-влакымат мондыман огыл: кажнэ марий крестйан пёрт кўргэ йандар, волгыдо лийжэ, моча лавран ынжэ лий, пёрт кўргыштэ эрэак шовын кучылталтшэ. Чыла тидэ тигыдэ паша да, тулэч посна у йўлам от ыштэ.

Йа, тэвэ адак, тыгань сомылым налына: ўдрамашым кузэ ончэна. Окчэбр рэволўтсий шэмэр ўдрамашлан пёрйэнглан ганьяк чыла правам пуэн. Праважэ улат, тудым кизыт шуко ўдрамаш илышыштэ ок уж. Йалыштэ кизыт марий ўдрамаш конга, укват, шэпка воктэлан кылдалт пижын, мэр пашаш лэкташ тўча гын, чўчкўдынак корныжым йа марий, йа кугыжо, йа изажэ авыра: „тудо ўдрамаш ушлык паша огыл; чывэ кайык огыл, ўдрамаш адэмэ огыл; шинчэ пёртыштэтак, виньэрэтым куо.“ маныт.

Ончэт гын, ўдрамашым эрыкыш лукмэт, мэр пашашкэ лэкташ корным почмэт, шкэ праваж гыч пайдам налыктымэт—лач тудо у йўла, у илыш рат ыштымэт лийэш.

Ўдрамашым нэлэ пашаж гыч утарыдэ, илышыштат пöрйән дән тöр ыштыдэ, тудо политикэ дән мэр пашашкат пöрпәнг дән тöр шогалын ок кэрт. Сандэнак комсомоллан йа-лыштэ аза ончымо йаслым, утларакшым кэнэжлан йоча модмо вэрым почаш, ўдрамашым лудмо пöртыш шушаш да монь пэш тыршаш кўлэш.

Илышым тыгэ лончыл ончаш тўнгалат гын, кэчэ гыч кэчын тошто йўлам кöргыч луктын у кылык пуртышаш вэрым пэш шуко муат. Комсомоллан тыштэ паша пытыдымэ. Кажнэ комсомольэс у йўла ыштымаштэ тўнгал пушо, таратышэ лийжэ, тудо мут дән ойлэн гына огыл, паша дэнак ончыктэн шогыжо, чыла лэч ончыч шкэ йэшыштэ йўлам уэмдаш тыршыжэ.

Крэстйан рвэзэ коклаш у йўла пуртаныжэ тудо уло вийым пуэн пижшэ. Рвэзэ коклаштэ чэр таплен шарлэн: йўмэт, кулиганлымэт, ўдрамаш почэш утыжым коштмэт йал рвэзэ коклаштэ пэш чўкўдын вэрэштэш. Чыла ты тошто илыш гыч кодишо осал койыш дән кучэдалаш комсомол пэш чот пижшэ.

КУТУРАШ ЙОДЫШТМО.

1. Йўла мо манмэ лийэш?
2. Крэстйан рвэзын йўлажым уэмдымаштэ тэндан йачэй-кыдалан мом ыштыман?

Сэктант-влак нэргэн.

Тыгэ, мэ культур рэволүтсий паша нэргэн ик-монар сынаматым налын лудна. Тушто чыла паша, тулэч моло нэргэн ойлынашат укэ манын шоныман огыл. Мэ, адак манына, ик монар сынаматым гына ончыпина. Тувэчын ужна: калыкын культур вэрч кучэдалаш тўнгалмантыжэ комсомоллан ик ончыл вэрым налман.

Тудын кўлэшыжэ „комсомол—ончыл вий“ манмапштэ гына огыл, калык тарванымэ гыч тўрлö буржуазий ушэм-влак шкаланышт найдам налнэшт, сандэнат комсомоллан культур вэрч кучэдалмаштэ эн чот тыршыман. Утларакшым тыштэ сэктант-влак нэргэн ойлыдэ ок лий. Сэктант-влак кизыт пэш кожганылыт, шэмэр калыкым шкэ кид йымакышт налнэшт.

Сэктант-влак огыт малэ. Нуно мэмнан кажнэ алама-лыкналан кбра икэ вэрыштым чоткыдэмдаш тыршат. Нунын ушэмышт-влак, шүкшө понто ганьэ, кушто пич вэр, вүдүжгө, тушак шочыт. Шоналтыза тэвэ: ик Урал обласьыштэ гына 2.726 рэлигийан йэн кашак (обшин) дэн 3 тўжэмат пэлэ нарэ кумалмэ цөрт уло.

Тўжвач ончымаштэ сэктант-влак ўнгышө гань койыт. Сайрак ончалат гын, ты ўнгышылык шэнтгэлнэ клас тушманын чын тўсшым ужат. Тидым сэктант-влакын пашаштак чыла лэч сай почын пуат.

Тэвэ, мут гыч, Кавказыштэ духобор сэкта уло. Вуйлатышышт-влак тыгэ ойлат:

„Партий, комсомол, нужнан посна ушэмжэ да монь чын вэран (православный) альэ моло калык коклаштэ күлэш мо? Мэ, духобор-влак, эрэ тыныслык дэн ыштэна. Мэмнан вэрана кэрэк могонь програм лэчат сай.“

Духобор сэкта коклаштэ йорло-влак вуй нөлтэн икэ праваштым йодыт гын, шонго пойан духобор-влак туныкташ тўнгалыт: обшным шэлаш пэш нэлэ йазык вэт, маньит. Тыгэ йорло сэктантэт тошто сэмынак пойан вэрч пўгўргэн тырша. Огэш ильат, чыла програм лэч сай улшо вэражэ тугэ туныктае.

Тэвэ адак марий кокклассэ сэктант-влак нэргэн кузэ сэрат („Марий Йал“, № 51 (59):

„Сарапул округ Пыргындэ йалыштэ йэвангэлист-влак шуко улыт. Йэвангэлист-влак совэт власьым „тидэ шойак илыш, тудлан пда ишанэ, толза мэмнан дэкэ“ маньит. Чыла пашаштат торэш шогат: самообложэньымат, налогымат тўлыман огыл, маньит.

Йэвангэлист ўдрамаш правамат тошка. Тэвэ вуйлатышыштын, Тэптар Лэвэндэйын, Анна лўман ўдўржө, ўмаштэ Пашкан Йыван дэн досын коштын, азам ыштыш. „Анна, молан сутыш от пу?“ манын йодатат, тудо тыгэ манэш:

— Ачам ок кўштө, йумо йэнгым толаш кўштэн огыл, шкат ончэн кэртам,—манэш. Тыгэ Анна, йумын лўм дэн олталалтын, лўдын, ужар вуйжо дэнэ орланэн коштэш“.

Альэ тэвэ Сальск округ Ново-Израильтан обшныштэ кузэ лийын. Ты обшныштэ йорло-влакым „паша“ манмэ

онышт йӱршеш пыз рыктэн шындэн улмаш (папажэ поян Лубков лийын). Тудын нӱргэн йорло-влак тыгӱ вӱлӱ ой-лӱныт: „тудо пуйыршо, мӱжӱ тудын пуйырмо улына. Мӱмнан тудын дӱч товаришӱствӱ озанлыкым кузӱ кучымыж нӱргэн отчотым йодаш правана укӱ.“

Тыгӱ лиймӱнгӱ, „папа“ Лубков обшинныштӱ шонымыж сӱмын ыштӱн, озаланӱн кийӱн. Тудо шкаланжӱ автомобилым налынат, ӱдӱр-влак дӱн вӱлӱ кататлӱн коштын. Ту жапыштак обшинын йорло члӱнжӱ-влак пызыралт кийӱныт, йужыжын илаш пӱртшат лийын огыл, зӱмльанкаштӱ илӱныт.

Лубков лӱч куго шойакым, олталчыкым муаш йӱсӱ. Тудо мом ыштымыжым умла, папажлан вуй гыч огыл нийалтӱ манын шижӱш, сандӱнӱ тудо ты годсо жаплан кӱлшынежӱ, мынь рӱволӱтсий вӱрч, партий вӱрч, комсомол вӱрч улам манӱш, шкӱ комсомольӱс-влаклан шӱлалташат ӱрыкым ок ну, ӱпшам пӱтыра.

Тудо шагал. Обшинныштӱ рвӱзӱ-влак ӱшӱмым ышташ тӱчатат, Лубков тудлан корным ок ну. ӱшымыжӱ ӱшат тудо, комсомольш гына огыл, христиан ӱшӱмыш. Шкӱ ӱжмӱ мутыштышт ты ӱшӱм-влак сӱрат:

„Мӱ шкӱнан ӱш-акыл вийнам ончыкташ кӱлӱшыжым шижына, мӱмнан рвӱзӱ куатна уло, илыш порылыклан полшымына нӱн шуӱш. Сандӱнӱ мӱ рвӱзӱ кашакым ышташ лийна, тушак мӱ пырля чумургӱн, колӱктив рат дӱнӱ ыштӱн, вӱра чотышто шогышо кугыракна-влак дӱч тунӱмына, шкӱнам нунын ганьӱ ончӱн-кушӱтӱна“.

Кугыракышт-влак чынак туныктат шол. Тӱвӱ кузӱ: „чытӱ, колышт, тунӱтым пӱгӱртӱ. Мӱмнан коклаштӱ, шольо-влак, кулакат, йорлат укӱ, мӱ чыланат иктӱ-вӱсӱ дӱн тӱр улына, сандӱнӱ йорлыланат посна чумургаш, кулак ваштарӱш кучӱдалаш кӱлӱшыжӱ укӱ“. Тыштӱ сӱктант-влакын тӱн туныктымышт. Лач ты кулак ваштарӱш кучӱдалмым пытараш нуно ӱн чот тыршат.

Тӱрлӱ сӱкта-влак мӱмнан тушманнан кидысӱ тарманжӱ вӱлӱ улыт. Тудо вуйлатышышт-влак гычак койӱш. Тӱвӱ Уралыштӱ сӱктант вуйлатышӱ-влак кӱ улыт.

Йэвангэлист-влакын Уралысэ пөлканштым Сибир кўртнӧ корнын куго служышыжо вуйлатэн, тудын Свэрдловскышто куго пӧртнӧ улман.

Тагил округышто ик обшинын прэсвитэржылан ожсо жандарм шога. Ту округыштак ожсо полковник Йэговист сэктам ыштэн. Тобол округышто сэктант вуйлатышэ Агаший—ожсо пристав.

Альэ тэвэ кўшнӧ каласымэ Ново-Израильчан сэктам кӧ вуйлатэн:

Лубковын ожно Ростовышто пӧртнӧ улман, кизыт товаришэствыштэ лу тўжэм тэнгаш пайым куча, сэктант товаришэствэ правлэным вуйлата.

Ту правлэнынак члэнкэ Кравцов 4 тўжэм тэнгаш погым куча.

Моло члэнкэ—Жидков дэн Забэлин—Лубковын кок родыжо.

Чыла ты кампаньэт сэктант обшин пашам куча, тудын члэнкэ-влакым пызырэн кийа. Тушто гына огыл, куш ит ончал, сэктант обшин-влак чыла вэрэат поян кидыш вэрэштыныт, поян-влак тушто нигӧлан отчот пудэ озаланат. Йужгунамжэ тыгань пашат лийэдэн: сэктант-влак мэмнан элыштэ шпшон паша ышташ каучиталист-влак дэч оксам палынат кийэныт. Сэктант-влак пэш чойа улыт, нунын дэнэ кучэдалаш йӧсӧ. Нуно чыла чэркэ палым кудалтэныт—попышат, чэркышат укэ (поп дэн чэркын шэмэр шпнча ончылно осалыш лэкмыжым нуно пэш шиччатыс). Сандэнак нунын кӧ улмыштым, тушманлыкыштым крестьянлан почынак пуэн ончыкташ йӧсырак.

Почашыжэ пэшак кўлэш. Тидэ вэт совет илыш ратлап кэлшэн пижын кодаш тӧчышӧ клас тушманын пашажэ. Сэктант-влак кумалаш, кўшўч вучаш, чыташ, колыш-таш туныктат. Тыгэ нуно шэмэр калыкын социализм ышташ кумул шупшымыжым волтат. Нуно кулак ваштарэш ваш шогалын виш кучэдалмым пужат. Нуно йорлылан ушнаш огыт пу. Нуно шэмэр ушыш зийанлэ шонымашым (идеологийым) пуртат.

Тўвӧ сандэнэ комсомолан сэктант-влак дэн чот кучэдалаш нижаш кўлэш. Сэктант-влаклар кид рўзалтэн ко-

даш ок лий. Тынын кид рӯзалтымэт дән нуно шкә вэ-
рыштым чоткыдэмдат. Нуно культур пашам шкә вэл-
кышт пүтүралнэшт. Комсомол йалыштә чынак кушкын
шогышо тукумын вуйаңчыжә лийнэжә гын, тудым куль-
тур рэволүтсий вэрч кучәдалмаштә вуйлатынэжә гын,—
тудо сәктант пашам шалатышашынак пәш чот пәралтыжә.

КУТУРАШ ЙОДЫШТМО.

1. Сәктант паша кәлан кӯләш?
2. Сәктант пашам кә вуйлата?
3. Сәктант-влак дән кузә кучәдалман?

КАНДАШЫМШЭ КУТУРЫМАШ.

Мэ сотсиализэмым ыштэна.

Мэмнан озанлыкнан вараш кодмыжо.

Мэмнан ССР Ушэмна—озанлык шотышто вараш кодино эл, манын мэ чүчкүдын колына, күчкүдынак шкат ойлэна.

Йал озанлыкнам налына. Шүко миллион калык мэмнан пасушто, олыкышто, пакчаштэ тыршэн ила, тугэ гынат пэш шагал ыштэн налэш. Тэвэ, мут гыч, ССР Ушэмыссэ шурно лэктышым мола элыссэ дэн тагастарыза. Мэмнан кокла чот лэктыш гэктарлан ик тон нарэ (дэсти-налан 53 пут), Английыштэ — гектар гыч $2\frac{1}{2}$ тон утла (150 пут дэстиналан), Бэлыгийыштэ—2 тон (130 пут дэст.).

Пасу пашам гына огыл, кэрэк могоань мола пашам нал —олыкым, вольык ончымым, молым—чыла могоырымат пайдам мэ мола элыссэ лэч шагал налына. Молан тугэ, ала мэмнан мландына начаррак? Укэ, ССР Ушэм мландэ мола элын лэч алама огыл, сайракат лийэш; крэстйаннамат йолагай манаш ок лий, эр гыч кас-лүд мартэ тырша.

Молан тугань куго ойыртыш вара? Паша тыштэ: мэмнан элыштэ тошто оза-влак—помэшик, капиталист, кугу-кан влась—шэмэрым чаманыдэ толэн илышт. Крэстйан нигунамат тўрлө йозак дэн погыш-влак дэч утлэн ыш кэрт, тудлан тўлымö почэш оксажэ, киндыжэ у мартэнэ пыкшэ-пыкшэ сита илэ, озанлык сайэмдаш ок код илэ.

Тэвэ ты нужналык мланна тошто илыш дэч кизытат пöлэкэш кодын. Сандэнак, ту нужналан вэрчынак, йал озанлык паша лэ тыш кизытат пэш изэ. Паша лэктыш шагал лиймöнгö, озанлык вараш коддэ ок кэрт.

Калык озанлыкнан вэс куго ужашыжым налына—промышлэннысым. Промышлэнныснат ончык кайшэ капита-лист эл-влакын лэч йатыр вараш кодын.

Сынаматлан ик завотым ончэна. Москошто АМО завот уло. Тушто автомобильым ыштат. Токан тушто тыгэ пашам тэкшырэн (йоллэн) ончэныт: монар жапыштэ руда гыч (күртнө-вож гыч) лэвыктэн лукмо вурс, түрлө пашам эртэп, автомобильыш савырна. Паллэн налыныт, вурс лэвыктымэ гыч йамдэ автомобиль лийын шумэшкэ $8\frac{1}{2}$ тылызэ эрта улмаш. Амэрикум налат гын, ты пашак $5\frac{1}{2}$ тылызэ жапыштэ вэлэ ышталтэш. Ужат, түвө мэмнан автомобиль ыштыма гыч промышлэнныснан вараш кодмыжо кузэ койэш.

Чын, моло промышлэнныс пашаштына вараш кодмаш тынарак огыл, тугэ гынат чыла вэрэжат тошто илыш рат гыч кодшо аламалык койэш.

Капиталист пабрикум ыштэн. Ты пабрикуштэ паша сай кайжэ, лэктыш куго лийжэ манат гын, тушко сай машинам пуаш күлэш ильэ вэт. Сай машина шэргын шога. Капиталистшылан эн ончыч тавыш (парыш) күлэш. Сай тавышым начар машинан пабрик гычат лукташ лийэш, капиталист шэргэ машинам ок нал. Капиталист вискалэн, чотлэн ончэн, тыгэ шонэн луктын: начар пабрик дэнат сай пойаш лийэш, манын. Пашазым гына чотрак тэмдалаш күлэш: пашадарым кузэ гынат изырак түлаш, пашажым кузэ гынат шукурак ыштыкташ,—тунам пабрикэт машина дэч поснат, альэ шүкшө машина дэнат сай тавышым пуа.

Пашазэ вуйым шупшынын гын, капиталистлан полнан политсий, жандарм, сут кэрэк кунамат йамдын шогэныт. Йалын лончылатмыжэ, йал йорлын нэлэ илышыжэ олашкэ шуко паша мудымо калыкум поктэн; пашадымэ-влак шужэн коштмо дэнэ паша кидат пэш шулдо лийын.

Тыгэ лиймөнгө, капиталист сай машинам налшат төчэн огыл, түлэч поснат тудо тавышым кугын налын кэртын. Буржуазий эл-влакым налат гын, нутракшым Амэрикум, тушто паша кид шэргырак лийын. Сандэнэ мэмнан элыштэ промышлэнныс пашазым пэш осалын пызырымэ вэлтык кушкын, тэхникэ могырымжо тудо начар, вараш кодшо лийын.

Озанлыкнан тошто илыш гыч пöлэкэш кодшо начарлыкшэ, вараш кодмыжо ындэ элыштына сотсиализм ышташ эн куго

Йöсылык лийын шога. Сотсиализм озанлык—тигыдэ, шалан кийшэ озанлык огыл, куго, ушэмлымэ озанлык.

Сотсиализм озанлыкыштэ носна оза укэ: тушто чыла шэмэр-влак оза улыт. Нуно чыланат ты иктэштымэ озанлыкыштэ пашам пырлыа ыштат, ыштымэ арвэрышт гыч шкаланышт чыла кўлэшым налыт. Кизыт вара мэмнан шэнтгэлан кодшо озанлыкна чыла шэмэр-влаклан чыла кўлэшым пуэн кэртэш мо? Чыланат шинчат, кизыт ССР Ушэмыштэ эн кўлэш кучылтшап арвэрат ок ситэ.

ССР Ушэм калык озанлык мо тўсан.

Ындэ тыгань йодыш лэктэш: мо сэмын мэ сотсиализм ыштымапшэ ты тўн йöсылыкым—озанлык шотышто варап кодмынам—сэнгэн кэртина?

Мэмнан озанлыкна ик тўсан огыл.

ССР Ушэмын пич вэрлаштыжэ, ола дэнэ промышлэнныс рўдö дэч пэлнэ, мўндўрнö, кўртнйö корно дэч шўдö уштуш кутлапшэ да монь **натуран** манмэ (шкэ ыштэн-кучыман) озанлыкым муаш лийэш. Тыгань озанлык тыршэн кучымо озанлык, пэш шэнтгэлан кодшо озанлык; чыла, мом гына ыштат, шкак кучылтыт, пазар дэнэ нимогань кыл кучымашат укэ манаш лийэш. Тыгань озанлыкыштэ шэмэр-влак шкаланышт шкак киндым ыштат, шкак акрэт годсо мландэ куралым (тарманым) ыштат, шкэ куымо вургэмым чийат, йол чийэмымат илкак ыштат, пёртым чыра дэн да монь волгалтарат. Тыгань озанлыкыштэ паша лэктыш пэш изэ лийэш, пэш шагал пуа.

Тидым ик изэ сынаматак ончыктэн кэртэш. Мут гыч, тыгань озанлыкыштэ ыштышылан тыглай йолап кўлэш лийэш. Тудлан иктаж килограмат пэлэ муш шўртö кўлэш. Тушто шўртым кид дэн огыл, шўдўрмö-орва дэн шўдўрат гынат, ту $1\frac{1}{2}$ килограмым 3—4 кэчышкэн кўрылтдэ шўдўрыдэ ок лий. Шабрикым налат гын, тушто ик пашазэ машина дэнэ садэ 3—4 кэчыштак 3 тон нарэ шўртым инўдўра.

Тывэчынак ындэ ужаш лийэш, ты озанлыкыштэ кид дэн ыштымэт машина ыштымэ лэч 2 тўжэм кана шагалрак лэктэш. Сандэнэ варап кодмынам сэгышап вэрч, ты озанлыкым молэмдэн ышташ кўлэш.

ССР Ушәмыштә адак вәс сәман, вәс тўсан озанлык уло. Тудым **простой таваран озанлык** маныт. Тудлан тыглай кокла крәстйанынак шкә вий дән кучымо озанлыкшә толәш. Ты озанлык пазар дән кылым куча, сандәнә таваран манылтәш. Ту озанлыкыштә ыштымә арвәрын ужашыжә пазарыш ужалаш луктылтәш, налмә оксаж дәнә ты озанлыкым кучаш да тушто ыштышә йәнҗ-влакын күләшыштым тәмаш промышләнныс тавар налылтәш.

Ты озанлыкыштә паца шукужым кид дән ышталтәш. Сандәнә **простой (тыглай) таваран озанлыкат** вараш кодшо озанлык лийәш.

Йал озанлыкыштә тудо ән куго вәрым наләш, сандәнә пүтүнь йал озанлыкымат вараш кода. Тәвә, мут гыч, шурно кырмым налат гын, тыгань озанлыкын шукуракшә кид дән кыра. Кид дән кырымәтшә 1 йәнҗлан 1 часыштә сыныкла 16 килограм (1 пүт) киндым пуа, акшә (пашадар) 37 ыр лийәш. Трактыр дән пөртыктымө кырмә машина налат гын, тудо 1 йәнҗлан 1 часыштә тон нарә (60 пүтым) кыра, кырмә акшә 16 килограмлан 5 ырым ок артә.

Ойыртыш пәш куго вәт. Тугань ойыртышымак солымаштат ужина. Тыгань озанлыкыштә пк солышо тыглай сава дәнә 1 кәчыштә гәктарын ик кумышо ужашыж нарә вәрым сола, а ту жапыштак машина 2½ гәктарым сола. Кид дән ыштымашын вараш кодмыжо шинчашак пәрна.

Тугә гынат изә таваран озанлык кажныжә посна машина налын ок кәрт. Кәртдымыжын тўрлө чийжә уло. Пөрвойак, тудын машина налаш оксажә ок ситә. Варажым, шуко машина ты озанлыкыштә кучашат ок лий: посна озанлык пәш изат, машиналан тушто савырншат вәр укә. Пытартышәш, **посна** изә озанлыклан машина налаш пайдалат огыл. Машина идалук көргыштө күзә гынат уло вийжә дәнә кужашынак ышта гын, тунам гына пайдалә, докотло. Изә озанлыкыштә тудо улыжат иктаж монар час гына альә шуко гыч иктаж монар кәчә пашам ышта. Мо-ло жапыштыжә тудо паша дәч посна шогаш кодәш. Ән йорло озанлыкыштә машина огыл, пмнәт шкәнжым ок пөрылтө (ок суло).

Тыгә лийын, тигыдә озанлык **ты сәмынак кодәш гын**, вараш кодмо гына огыл, ты **вараш кодмыжымат сәнгән ок**

кэрт. Сандэнэ мэ калык озанлыкнам ты озанлык дэн төрөш нангайэн она кэрт, төрөш нангайэна гын, вараи кодынаи сэигэн она кэрт.

Тылэч посна, ССР Ушэмыштэ кумышо сэман озанлык уло—**шкэт-вуйа капиталист озанлык манмэ.** Чыла кулак озанлык-влак, тарзылан, пашазылан ыштыктэн шкэт-вуйа кучымо мастарвэр-влак, шкэт-вуйа кучымо пабрик-завот-влак да монь. **Ты озанлыкын тылэч ончычсо кок тўр ө озанлык дэч тыгань тўнг ойыртышыжо уло: ты озанлыкыштэ озан пойышашыж вэрч паша тарлэн ыштыкталтэш.**

Тыгань озанлыкын кушмыжо, шарлымыжэ утур-утур шукурак пашазым пызырымэ лийэш.

Ты озанлыкыштэ паша чўчкўдынак машина дэн ышталтэш. Тугэ гынат тыштэ машина дэн ыштымылан паша лэктыш кугэммэ гыч пайдажым шэмэр ок уж, тудо озан пойындараи гына кайа. Оза утур пайдам шукурак налаш тўча, сандэнэ тудо пашам шара, машинам пурта, тулэч молат. А капиталист озанлыкым шарымэт йэн вий дэн пойымым шарымэ лийэш, капиталист кпд йымакэ утур-утур шукурак йэнгым пуртымо лийэш.

Тыгань озанлыкым вийандэт гын, шарэт гын, ик мogyрым, изэ пойан кашак кушкын, вэс мogyрымжо, шуко шэмэр калык йорлэштэш ильэ. Сандэнэ мланна капиталист сэман озанлыкым эркын-эркын ишыктэн лукташ кўлэш, йөршэш шўкэн лукмэшкэ тыршыман.

Шкэт-вуйа капиталист озанлыклан кугужаныш - капиталист озанлык толэш.

Ты озанлыкын могань лиймыжым сайрак умлышани вэрч, мэ ик сынаматым налына. Кавказыштэ, Чиатурышто, марганьэс кўнчымө вэр уло. Ту марганьэс чойын гыч вурсым лэвыкташ кўлэш. Марганьэс кўнчымө вэрым сайын ышташ совет кугужаныш ситышын оксам муын ок кэрт. Сандэнэ Чиатурышто кўнчымө вэрым тудо раи палэмдымэ сроклан амэрикан капиталист-влаклан арэндыш пуэн. Арэндатыр садэ кўнчымө вэрым сайын ыштыман, арэндэ акым тўлыман, лукмо марганьэс гыч иктаж монар ужашыжым совет кугужанышлан пуман. Арэндэ срок эртымбнгө, кўнчымө вэрым арэндатыр уло машинагэ-куралжыгэ кугужаныш кидыш кучыктыман. Тыгэ ыштымэ договөр пў-

тўнбэк шукталтәш манын пшандарән, арэндатыр-влак кугужаныш банкыш 2 миллион тәнтә залогым ныштәныт. Совет правичәлствә, шкә уполномочәнжым колтән, арэндатыр-влакын чыла пашаштым әскәрән, тәргән кәртәш.

Тәвә ты Чиатур кўнчымвәр гань озанлык—кугужаныш-капиталист озанлык манылтәш. Тудын шкәт-вуйа капиталист озанлык дәч тыгань ойыртышыжо уло: тудын чыла пашажым кугужаныш әскәрән, тәргән кәртәш, сандәнә тугань прәдприйатийым кугужанышын план корныштыжо шкәт-вуйа капиталист озанлык ләч утларак виктарән кучаш лийәш.

Тугә гынат тыштә арэндатыр-капиталист йән вий дәнә, тарлымә пашазә вий дәнә пойән ила. Тидә—садак капиталист озанлык лийәш. ССР Ушәмыштә тудлан ик жаплан гына эрык пуалтын, тудо чыла прәдприйатийымат шкә вийна дән ыштән-кучән шумәшкына гына ила. Тудо совет кугужанышлан шкәт-вуйа капиталист озанлык ләч пайдалырак, тудо вәт совет кугужаныш дән посна кәлшымашым ыштән ила; тыштә капиталист мәннан ончылно изыш чакнән шога.

Ончыкыжым ты эксплоататыр озанлыкат пытышашан.

Пытартынәш, ССР Ушәмыштә Окчәбр рәволүтсий дәч вара илаш тўналшә сотсиализм озанлык уло. Тәвә мәннан кугужаныш промышләннысна ләч сотсиализм озанлык лийәш.

Кугужаныш промышләнныс — пабрик-завот-влак—совет кугужаныш кидыштә. Пабрик-завот-влакын ик ужашыжә совет кугужаныш кидыш тошто озаштым поктән колтымөнгө пурыш, вәс ужашыжә уәш ышталтын.

У ыштымә прәдприйатийыштә чыла машина, стан, двигачыл-влак ән сай улыт. Тошто пабрик-завотшат ий гыч ийыш уәш ышталтәш: у машина шыңдалтәш, пөртшат уәш ышталтәш. Тыгә лиймылан кōра ты пабриклаштә ий гыч ийын паша ләктыш кункәш. Ты годым мә промышләнныснам тыгә уәш ыштымын (вәс сәмын—рәконструкция) тўналтыштыжә вәлә улына.

КУТУРАШ ЙОДЫШТМО.

1. Таваран озанлык дэн капиталист озанлык коклаштэ могоань ойртыш уло?
2. Кулак дэн кокла крестйан озанлык ик ганьэ улыт мо? Ойртышышт могоаньэ?
3. Могоань озанлыкым капиталист озанлык манаш лийэш?
4. Чиатур кунчымвэр дэн совет кунчымвэр коклаштэ могоань ойртыш уло?

Мэ сотсиализм озанлыкым ыштэна.

ССР Ушэмыштэ сотсиализм озанлыкын, моло шэнтэлан кодшо озанлык дэн тангастарымаштэ, шуко сайлыкшэ уло, тидым ындэ куштулгын ужаш лийэш. Сотсиализм озанлык—куго озанлык, сандэнэ тушто шуко сай-сай машина дэн стан-влакым кучылташ лийэш, паша йонымат сайэмдаш лийэш. Тыгэжэ паша лэгтыш эрээк кұрылтдэ кушкын шога, шэнтэлан кодмаш пыта.

Сотсиализм озанлыкыштэ арвэр ыштымашат план дэнэ кайа. Пабрик дэн завод-влак идалык мучкылан пашам (паша програмым) налыт. Тушто ты идалык коклаштэ монар арвэр ышталтпашым ончыктат.

Сотсиализм озанлык кушмыж сэмын крестйан озанлыкым молэмдаш, сотсиализм вэлыш колташ корным почэш; тыгэ крестйан озанлыкат кугын ыштымашын сайлыкшым ужэш, шкэ илышыжым сайэмда.

Шкэт-вуйа капитализм озанлык дэн кугужаныш-капитализм озанлык йэн вий дэн илэн пайдам луктэш манна. Сотсиализм озанлык ты чотышто йалт вэс тўрлө: тушто эксплуататсэ укэ, тушто нигат йэн вий дэн ок нойо.

Капитализм озанлыкын вийангмыжэ эксплуататсым вийангдымэ, тигыдэ оза-влакым вўлдарымэ, калык илышым начарэмдымэ лийэш. А сотсиализм озанлык вийангдымашэт эксплуататсым пытарымэ, йөршэш тудым сэнымэ лийэш.

У совет паabrik, у совхоз, у кўртнўо корно ыштымэт йалт капиталистдымэ озанлыкым вийангдымэт лийэш; тугань озанлыкыштэ йэнгым пызырышылан вэрят укэ.

Сандэнак мэмнан эл пашазэ клас дэн шэмэр-влак чыла озанлыкнам сотсиализм сэмыш савырэн уэш ыштат. Тигыдэ-таваран озанлык копэратсылымэ да колэктив ыш-

тымэ корно дэнэ молэмдэн ышталтэш. Натуран озанлык-влакат, утур тавар ужалымэ-налмашкэ шупшылтын, садэ корно дэнак колталтыт. Шкэт-вуйа капитализм озанлык дэн кугужаныш-капитализм озанлыкшым эркын-эркын сотсиализм озаплык шыгырэмдэн луктэш.

Уло эл шэмэр калыкнан вийжэ ты годым ты тўн папам шукташ тōчымашкэ кайа—элыштына сотсиализм озанлыкым ыштэн шукташ, манын тырша. Озанлыкнан кизыт улшо вич тўрлō сэмжым иктышкэ—сотсиализм озанлыкыш—намайаш тōчэна.

КУТУРАШ ЙОДЫШТМО.

1. Сотсиализм озанлыкын пайдажэ моганьэ? .
2. Совэт влась тигыдэ крестйан озанлыкым куш нафтайа?

Клас-влак.

Чыла, мо ышталтэш, адэмэ кид дэнэ ышталтэш. ССР Ушэмыштэ сотсиализм озаплыкымат адэмэ-влак ыштат. Тугат, ССР Ушэмыштэ чылажак элыштына сотсиализм ышташ ок тыршэ. Калык коклаштэ талэ ыштышат уло, тугак талын сотсиализм ыштымэ ваштарэш шогышат уло.

Кō ССР Ушэмыштэ сотсиализмым ыштынэжэ, кō ту пашалан тушманла шога,—тидым мэ шекланэн ончэна гын, калыкын тўрлō класыштэ шогымыжым ужына.

Адэмэ папам ышта, сандэн гына илэн кэртэш. Иктаж кунам адэмэ-влак папа ыштымым чарнат ильэ гын, чылан шужэн-кылмэн колат ильэ.

Тугэ гынат, чыла папа ыштэн кэртшыжак ок ыштэ. Папа ышташ иктаж могань папа курал кўлэш: апшат чōгыт дэн ышта; крестйан мландым плуг дэн куралэш; мамык-кагаз пабрикыштэ шўдўрышō папазэ мамык шўртым машина дэн шўдўра, тугак молат. Тэвэ ындэ, сайын ончалына гын, мом ужына: папа ыштымэ куралат (чōгыт (молот), плуг, шўдўрымō машина да монь), ыштымэ арвэрат (мэтал, мландэ, хлопок да монь) чыла годымак тыршышэ йэн кидыштэ ок лий.

Мут гыч, капиталист озанлыкым налына. Тушто пабрикат, машинат, моло куралат, илэ арвэрат капиталист ки-

дыштэ кучалтэш. Капиталист пашазым тарла, пашазыжэ садыгэ йэнгын пабрыкыштыжэ тыршэн ила. Чыла ыштэн лукмо арвэрлан капиталист оза. Пашазыжэ тудын дэч пашадарым гына налэш. Ты пашадар ыштэн лукмо арвэр ак лэч йатыр изэ лийэш. Ойыртышыжо ту ыштымэ таварым ужалымбонгө тыршыдэ илышэ капиталист күсэнныш пура. Тыгэ лийын, капиталист йэнг ыштымэ дэн пойна, тарлалтшэ пашазын ыштымыж дэн өрдэн кийа.

Күзэ капиталист пашазын ыштымыж дэн пойнэн, пашазым пызырэн кэртэш вара? Капиталист паша ыштымэ курал дэн паша ыштымэ йөнлан оза лийын шога, а тарлалтшэ пашазын тудо укэ. Пашазын шкэнжын ыштымэ курал дэн ыштымэ йөнжө укэ, тудым капиталист дэч вэлэ налэш лийэш, сандэнэ шужэн илымэ дэч тудлан капиталист дэк мийыдэ ок лий. Капиталистшэ пашазылан ыштымэ куралымат, ыштымэ йөнымат кучыктэн ок пу, изэ аклан тудо шкаланжэ пашам ыштыкта.

Тушто түвө, капиталист озанлыкыштэ, мэ лач түрлө мэр класыштэ шогышо йэнгэт-влакым ужына. Паша ыштымэ курал дэн йөн оза-влак буржуазий клас лийыт, курал дэн йөн укэан тарлалт илышэ йэнг-влакшэ пашазэ клас, пролэтар улыт. Тыгэ лийын, паша ыштымэ йөн дэн кураллан оза улмэт альэ улыдымэт адэмын ты мэр класыштэ альэ ту класыштэ шогымыжым палэмда. Тидэ адэмын түрлө класлан ужашлалтмыштыжэ эн куго палэ лийэш.

Ик класыштэ шогышо адэмын шкэнжын посна, моло класын лэч ойыртышан күлэшыжэ, интэрэсшэ уло. Тэвэ, сынаमतлан, батрак дэн кулакым налына. Нуно түрлө класыштэ шогат, батракын озанлыкшэ укэ (паша ыштымэ йөн дэнэ куралжэ укэ), тудо—йалыссэ пролэтар. Кулакын шкэнжын озанлыкшэ уло, тушто батракым тарлэн куча, пызырэн ашна; кулак—йалыссэ буржуа.

Кулак батракым эрдэн эрак пашаш кичкэн, кас йүд мартэ ыштыктынэжэ. Тудо батраклан күзэ гынат шагалрак тўлаш да күзэ гынат шукырак ыштыкташ тырша. Адэмэ куго нэлым нумал кэртэш гын, чыта гын, огэш гын, ок йөралт гын манын кулак йалт ок ончо, пойнаш тōчымыж дэнэ батрак ўмбажэ могошь паша гына уло, чыла пышташ тырша.

Батрак йалт вэс түрлын шона: паша жап кузэ гынат күчүкрак, раш палэмдымэ лийжэ, паша ыштымэ дэч посна канашат, мэр пашаланат, моыланат жап кодшо манын тырша. Батрак кузэ гынат пашадар кугырак лийжэ, күчүзө сэмын илаш ынжэ воч манын тырша. Батрак кузэ гынат **ончычак раш палэмдымэ пашам** гына ыштынэжэ, оза мом шона, тудым ыштымэжэ ок шу.

Тэвэ тыгэ кулак дэн батракын коклашт куго ойырышан лиймэ дэнэ, нунын кок түрлө класыштэ шогымышт дэнэ нунын күлэшыштат, интэрэсыштат түрлө-түрлө. Тугак капиталист-пабрикант дэнэ тарлымэ пащазынат интэрэсышт иктэ-вэсэ ваштарэш шога. Тугак крестйанын интэрэшат (кугужа годым) помэшик интэрэс ваштарэш ильэ.

Ваш-ваш шогышо интэрэсым **кэлшыкташ ок лий**. Чынак, тэвэ капиталист кузэ гынат пашазым шукурак жап ыштыкташ төчымө годым пашазыжэ паша кэчым күчүкэмдаш тырша гын; капиталист шагалрак түлымө годым пашазыжэ шукурак налнэжэ гын; капиталист кузэ гынат шукурак пашазым **эксплоататлаш** төчымө годым пашазыжэ **капиталист эксплуататэсэ дэч** йөршэш утлынэжэ гын; капиталист шкэ озаланымыжым үмүр-үмүрлан пэнгыдэмдаш шонымо годым, пашазыжэ, капитал влась кидыштэ нигунамат шкэ илышым сайэмдаш ишан укэм умлэн, ту капиталист озаланымым сүмүрынэжэ гын,—капиталист дэн пашазэ интэрэсым кэлшыкташ лийэш мо? **Укэ, капиталист дэн пашазэ коклаштэ пашам тыныслык дэн „төрлаташ“ ок лий**. **Ваш-ваш шогышо мэр клас-влак коклаштэ тыныслык лийын ок кэрт**; нунын коклаштэ кэрэк кунамат ваш-ваш тушманла ончымаш, иктэ-вэсым ужын кэртдымаш ила.

Клас-влак коклаштэ интэрэсышт ваш-ваш шогыма гыч, кэлшыдыма гыч **клас кучэдалмаш** лэктэш. Клас-влак ваш-ваш кучэдалыт, ты кучэдалмантэ шкэ интэрэсышт вэрч шогат. Клас-влак түрлө сэмынат кучэдалыт. Пашазэ-влак, тэвэ, капиталист-влак дэнэ стачкым, забастовкым, демонстратесым да монь ыштэн кучэдалыт. Крестйан-влак кугужа годым помэшик ваштарэш тудын кожлажым руэн, шурныжым тошкыктэн, сурт-оралтыжым йўлатэн да монь кучэдалыч.

КУТУРАШ ЙОДЫШТМО.

1. Мо гыч калык түрлө класлан ужашлалтэш?
2. Молан капиталист дән пашазэ кэлшән огыт кэрт?

Сотсиализм ыштымашын клас тушманжэ.

1917 ий окчӓбрыштэ пашазэ клас сӓнгымӓнгӓ, тудын кидыш влась пурымӓнгӓ, клас-влак ышт ытаралт. Нуно мӓмнан элӓш кизыт кодыч.

Ончалына, тидэ могонь клас улыт.

Окчӓбр рӓволӓтсий тӓнг эксплоататыр клас-влакым— буржуазий дӓн помӓшикым—кырӓн шалатыш.

Тугэ гынат нуно тунам тыгӓ йӓршӓш пытышт манын йалт шоныман огыл. Ик ужашыжӓ капиталист эллашкӓ куржо, вӓс ужашыжӓ тышанак, ССР Ушӓмӓш кодо; тудо, улак вӓрӓш шылын шинчын, „сайрак жапым“ вучӓн, оль-ан гына сӓнгышӓ пролӓтариат дӓнӓ шолып кучӓдалаш тӓнгалӓ.

Чын, тидэ ындӓ оссо клас—буржуазий дӓн кугын мландӓ кучышо помӓшик—огыт ул, тувӓч кодшо катышыжӓ вӓлӓ улыт. Нунын дӓкӓ нӓп годем шочшо куго сатузо-влакым, прӓдпринимачыл-влакым, промышлӓнныс прӓдпрыйатий арӓндатыр-влакым (нӓп буржуазийым) ушаш кӓлӓш.

Ты буржуазийын тошто дӓн у тӓшкаж-влак ожно уло эл промышлӓнныс кучышо тошто буржуазий ганӓ вийан огыт ул. У буржуазийын озанлык вийжӓ оссо лӓч йатыр изӓ. Тудын кид гыч пабрик дӓн завод шупшыш налылтын. Рӓволӓтсий дӓч вара шочшо капиталистын сатулымо дӓн промышлӓнныс прӓдпрыйатийжӓ кугужанышын лӓч шуко начар, тудат пӓй гыч ийын утур туртӓш.

Сандӓнӓ В. И. Лӓнин ССР Ушӓм буржуазийым класын ужашыжӓ, катышыжӓ манын. Ты катышышкӓ буржуазий интӓлигӓнсий пура (тошто озам вучышо куго спӓциалист дӓн профӓсыр гыч, тошто адвакат гыч да монь), адак лапкызӓ дӓн йалыссӓ кулак-влак пурат.

Чыла ты кашак, моло шӓмӓр калык дӓн тагастары-маштӓ, лӓш изӓ кашак. Изӓ манын адак изӓмдӓн ончашат ок лий. Буржуазийын озанлык вийжӓ пушкудӓмын гын,

пролэтар дэн шэмэр калыкым ужын кэртдымыжэ пэш кугэмыныс.

Буржуазий озаланэн кийымыж годым политикэ пашаптэ пэш шукылан тунэм толын—тудо клас кучэдалмашым пэш устан колта. Тудын туньамбал буржуазий дэнэ кыл кучымыжо кодын, тудо олассэ тигыдэ буржуазий дэнат, буржуазий дэн тигыдэ буржуазий интэлигэнсий дэнат, поп кашак дэнат кылым куча. Окчэбр рэволүтсийэш сэнгалтат, тудо ындэ пэш шэкланышэ, пэш шыдан лийэ. Тудо клас кучэдалмаптэ түрлө-түрлө йонымат кычалэш, ик йонжымат ок шүкал. Мут гыч, тэвэ 1928 ийын ССР Ушэм Куго сutyшто ончалтшэ шахтэ пашам налына.

Ты пашам мэ пэш шинчэна, тудо тыганьэ. Доньэс бассэйншэ, мландэ шүй лукмо вэрыштэ пужышо-влак пужашым ыштэн шындэныт. Шүй шахтын тошто озаж-влак, Окчэбр рэволүтсий дэч вара йот эллашкэ куржычат, түвэчын оссо инжэньэрышт, служышышт, тэхникышт, мастарышт-влак дэн кыл кучэн илаш тунгалыныт. Ты инжэньэр, служышо, тэхник, мастар-влак совэт власьлан пашам ыштэн илэныт. Ыштымыжэ ыштэнытат, йот эл гыч тошто оза-влак дэч мэмнан шүй промышлэнныснам пужаш приказ дэн окса толын шогэн, а инжэньэр-влак ту приказым шуктэн шогэныт. Нуно шахтылан эн алама, шүкшө, йордымө машина-влакым налэдэныт, сай шахтэ-влакым вүд колтэн пэтыркалэныт, зийанлэ шахтыжым пашаш колтэдэныт, шүй кунчымым күзэ гынат шэргэштарапш төчэныт, шахтэ-влакым алдий-вуддий гына чараклылыныт, тыгэ нуно чүчкүдынрак сүмүрлэдышт манын шонэныт, пашазэ-влак совэт власьлан сырышт манын нунылан пападарым изэмдэн түлэныт, нуным пэш аламан ончэныт, йот эл капиталист-влакын ваштарэшна сөйым тунгалмышт жаплан шахтэ-влакым пудэштарапш йамдылалтыныт.

Тэвэ буржуазийэт пролэтар дэнэ кучэдалмаштыжэ могань-могань йон-влакым муэш. Тудо—пэш шырпэдылшэ тушман, осалым шолын гына, йэнг коч ыштылэш, сандэнак тудо кок кана лүдмашанрак тушман.

Пролэтариат—мэмнан элыштэ озаланышэ клас, тудо чыла шэмэр калык вийым эксилоататыр-влак дэн кучэдалаш, сотсиализм ыштапш ушэн, вуйлатэн нангайынэжэ.

Ты класын тўнжө — паabrik-завот пашазэ-влак. Тушкак йалыссэ батрак-влак пурат.

Пашазэ клас дэкэ йал йорло (пэлэпролэтар-влак) пэш лышэм шога. Тудын шкэнлыкшэ (шкэнжын малжэ—погыжо) уло гынат, пэш изэ, илаш ок ситэ, сандэнэ ты тигыдэ шкэт-оза-влакым пэлэ-оза вэлэ манаш лийэш. Нуно пэлнэ (өрдыжыштө) пашадарым кычалдэ огыт кэрт, сандэнэ пашазэ класлан пэш лышыл улыт.

Пашазэ клас воктэнэ мэмнан элыштэ адак ик куго клас уло — тидэ тигыдын тавар ыштышэ-влак. Ты класышкэ тигыдэ кустар-влак, тигыдэ рэмэслэник-влак, шкэтын коштшо колызо, сонарзэ да монь, адак тыршэн илышэ крэстйан-влак пурат. Тидэ—элыштына эн куго клас. Ты класын эн куго ужашыжэ крэстйан-влак лийыт. Сынамаатлан налаш гын, ты тигыдын тавар ыштышэ класын койышыжым кокла крэстйан поснак раш ончыктэн шога.

Ты класын озанлык шотшо могоныраак вара? Эн ончычак, ты клас тигыдэ оза-влакын класышт: нунын изын-изын шкэ кидыштышт арвэр ыштымэ куралым да монь кучат. Тидэ ты класын пөрвөй ойыртыш палыжэ. Вэс палыжэ туганьэ: нуно паша ыштэн тыршэн илышэ оза улыт. Нуно йэнг вий дэнэ огыт илэ, йэнгым огыт пызырэ, шкэ куралышт дэн, шкэ арвэрышт дэн пашам ыштэн илат.

Капитализм годым ты тигыдын тавар ыштышэ клас лончылалтэш, шаланэн шога. Капиталист пызырымэ дэнэ, ишымэ дэнэ шукрыакшэ эркин-эркын йорлэштэш, пролэтарыш савырна. Изэ кашакшэ пойа, нөлталтэш, кулакыш, изэ прэдпринимачылыш савырна, вэс сэмын манаш—эксплоататыр лийэш.

Тыгэ лийын, буржуазий озаланымэ годым ты клас капитализмым пукшэн шога. Ик могырым, тудо шкэ кёргыжгыч пэш шуко пролэтарым луктэш, вэс могырым—изэ эксплуататыр кашакым кушта.

Тигыдын тавар ыштышэ йэнг кажныжэ, ик могырым, оза, вэс могырым—пашазэ, тыршэн илышэ йэнг. Оза лиймөнтө, тудо садэ оза койышым ончыкта — шкэнлыкшым кучэн кодаш, артараш (йэшараш) төча. Ты оза могыржо дэнэ тудо буржуазий дэк лышэмэш. Вэс могырымжо, ты изэ озат паша ыштэн тыршэн илышэ йэнгыс, йэнг вий

дэн ок илэ. Паша дэн илышэ лиймөнгө, тудо шэмэр кой-ышым ончыкта—шкэнжым пызыраш, эксплуататлаш ынэж пу. Ты могырымжо дэн тудо пролэтарнат дэк лышэмэш.

Ты класлан капитализм илыш рāt **пайдалэ лийын ок кэрт:** лончылалтманштэ тудо тигыдын тавар ыштышэ класлан йорлэштманшым, вўлдыманшым, пызыралтманшым конда.

Тўвө ты годым ССР Ушэмыштэ тугань-тугань клас-влак улыт. Ындэ мланна пужышо-влакынат кō улмышт паллэ: нуно йа буржуазий класыштэ шогат, йа ту класлан ыштышэ улыт. Ты буржуазий лагырыштэ пролэтарнатын тушманжэ, сотсиализм ыштыманшын тушманжэ шога.

Буржуазийат, тудын вэрч тыршышэ-влакат мэмнан элыштына сотсиализм ыштыманшым кўрлаш тōчэн пэш осалын кучэдалыт.

Мэмнан кизыт пролэтар спэциалист-влак, уста-влак огыт ситэ, сандэнэ совет пашанштэ буржуазий вэрч шогышо инжэньэр дэн тэхник-влакат улыт. Ты спэцэт-влак коч буржуазий мэмнан озанлык вийандымэ пашанам пулаштараш тōча. Ты спэц-влак чўчкўдынак сай ыштышашым орлэн, осал планжым, йōрдымыжым, зийанлыжым моктат. Шахтэ паша ганьыштыжэ мэмнан ыштымэ пашанам шкак пужаш шогалыт.

Йōра кизыт, тугань спэциалист-влак шагалын улыт. Тошто спэциалист-влакын шукыракшэ, совет влась дэн кэлшэнат, йа порым шонэн ышта, йа (эн сайжэ) сотсиализм ыштымэ пашалан вийынак пижын тырна.

Буржуазий дэнэ тудын вэрч тыршышэ-влак шкэ вэлышкышт рвэзэ калыкым савырынэшт, партнй дэн комсомол дэч корандынэшт. Кулак-влак совет газет йалкор-влакым поктаат, пуштэдатат.

Пролэтарнат дэнэ сотсиализм ыштымэ паша ваптарэш кучэдалманштэ **буржуазий шкэ вэлышкыжэ моло умлыдымырак шэмэр-вланымат**, путракшым крэстйаным, **савырыкжэ**. Иктыжым тудо вэра полшымо дэнэ, тўрлō сэктант ушэм коч шкэ ваптышэшыжэ кучынэжэ. Вэсым антисемитизм энэрэш пыжыктынэжэ, тўрлō калык шэмэр-влакым ваш-ваш сыратынэжэ, натсионализм дэн шовинизмым ылыжта, украиным польак ваптарэш, рушым марий дэн сўас ваптарэш, грузиным арман ваптарэш да монь кутурта.

Ик манаш, кучэдалмаштыжэ тудо нимомат ок шўкал, ок васартыл.

Йалыштат буржуазийын — кулак-влакын — пашазэ ваштарэш, совет влась дэн сотсиализм ыштымэ ваштарэш кучэдалмыжым пэш ужаш лийэш.

Утларакшым ты кучэдалмаш 1927—28 ийын киндэ йамдылымэ годым рашак палэ ильэ. Кулак-влак шкэ киндыштым кучэн кодэн, кокла крэстїанымат тугак ышташ кутуртышт. Умбач ончымо годым нуно пэш тыныслын толашышын койыч: ак кўзымэшкэ киндэтым кучо, малдышт. Сайрак ончэт гын, кулак-влак сотсиализм ыштымэ пашам пужаш тōчышт. Киндэ ситыдымōнгō, Йошкар армийым, йоча пōрт-влакым, больнитса-влакым, олассэ пашазэ-влакым пукшаш йōсырак лийэшыс. Тидэ лачак сотсиализм ыштымашым пужаш тōчымō осал паша ильэ.

Кузэ йалыштэ кулак-влак умлыдымырак йэнгым шкэ пайдашт вэрч олталаш тōчат, тудым пэш чўчкўдын ужаш лийэш. Тўрлō манэшым луктын, йал шэмэр-влакым лўдыктэн, пундуш вуйэш шындэн кодынэшт. Нуно умлыдымо йордымак кутуртат. Тўрлō погынымаштэ нунылан шкэ вэрчышт лэктын ойлаш сайрак огыл вэт. Кулак лэктын ойлымōнгō, тудын шэмэр вэрч огыл тыршымыжэ тунамак налэ лийэшыс. Шуко годым кулак йал погынымаштэ шкэ лэктын ойлэнат ок кэрт: тудлан закон политикэ правам пуэн огыл. Сандэнак нуно умлыдымо нужнам шкэ вэрчышт шогаш кутуртат. Йалыштэ шуко годым тидым вашкэ гына огытат умло: молан тидэ йорло йэнг шкаланжэ зийанлэ, а кулаклан пайдалэ паша вэрч шога, маныт. Тыгэ чўчкўдынак йорло-влак кукталтыт, вара сэмын ижэ кулак поч нулышо „подкулачник“ койышым умлэн налыт.

Йалыштэ кулак олассэ буржуазий ганьяк пэш чойа, лўдмашан тушман. Кулак олассэ буржуазий дэнэ пэнш пэнгыдын кылдалт шога, тудын дэн пырля ышта.

КУТУРАШ ЙОДЫШТМО.

1. Молан кулак-влак сотсиализм ыштымэ ваштарэш кучэдалыт?

2. Молан клас тушман-влакын совет влась ваштарэш кучэдалмышт вийанэ?

Пашазэ дэн крэстйан ушэм.

Пролэтариат, шкэ мोगыржым, буржуазий ваштарэш туган пэш чот клас кучэдалмашым нангайа, ты кучэдалмаштэ сотсиализм ыштымаш дэн шкэ власьшэ вэрч шога.

Пролэтариатын эксплоататыр-влак ваштарэш кучэдалмыжэ чыла шэмэр вэрчынат кучэдалмаш лийэш. Кэрэк кунамат тугэ лийын, кизытат тугак лийын шога. Пашазэ клас, кугужан влась ваштарэш кучэдалмыж годым, тунамак шэмэр крэстйаным пызырышэ помэшик ваштарэшат кучэдальэ, помэшик дэч мландым шуншын налдэ кугужан власьым пытараш ок лийжым тудо сай умлэн шогыш.

1917 ий пэвральыштэ кугужан влась сүмүрлышат, капиталист кидыш вэрэштэ. Тунам пашазэ клас шкэнжын ты тушманжэ-влак дэнэ ваш-ваш шогалын вишак кучэдалаш тўнальэ. Ту жапыштак тудо шэмэр крэстйан интэрэс вэрчынат кучэдальэ. Вэт шэмэр крэстйанжэ влась буржуазий кидыш вочмо дэнэ шканжэ нимомат налын ок кэрт. Буржуазий озаланымэ годым тудым куго капитал эркин-эркын вўлдара, шкэ кид йымакыжэ пўтўрал налэш, пызырал шында.

Кизытат тэвэ, пашазэ клас, власьым шкэ кидышкыжэ налмўнгў, эксплоататыр-влак дэн кучэдалшыла, шкэнжын сотсиализм интэрэсшэ вэрч гына ок кучэдал, тудо йалыссэ кулакын пызырымыж ваштарэшат кучэдалэн, чыла шэмэрымат арала. Пашазэ клас, буржуазий ваштарэш шкэнжын власьшэ вэрч шогышыла, тыгэ шона: эксплоататыр-влак, мўнгэш пўртылын, шкэнжым гына огыл, чыла шэмэр-влакымат пызыраш ынышт тўнал, манэш.

Тўвў сандэнэ чыла ола дэнэ йал шэмэр-влакланат кўн дэн кайшашыжэ паллэ: буржуазий дэн огыл, пашазэ клас дэн пырльа. Нунылан пашазэ клас дэн пырльа кайаш, тудын дэн пэнгыдэ ушэмым кучаш пэш пайдалэ.

Йал йорло тидым сай умлэн. Укэланак огыл тудо йалыштэ пашазэ класын энгэртышыжэ лийэш. Ик ойго гына уло: йал йорло ожно эн мыскынь, эн чот пызыралтшэ, эн пичкэмыш шэмэр ильэ. Ты оссо илыш гыч кодшо пўлэк, ты нэлэ ората тудым кизытат тэмдэн шога.

Сандэнэ түвө йал йорлым клас корно дэн ончэн-кушты-маш, тудым иктыш ушымаш, тудлан окса дэнат, арвэр дэнат полшымаш пэш күлэш. Йорло—йалыштэ куго политикэ вий. Садэ умлыдымырак да пичкэмыш улмыжо гына авыра; тудо кизыт пэнгыдэ ушэмыш ушнэн огыл, шкэ праважым ок шинчэ, шкэ интэрэсшэ вэрч күлэш сэмын шогэн ок мошто. Сандэнэ партий йорло коклаштэ лұмынак поспа пашам ышта. Сандэнэ йал дэн кылдалт шогышо кажнэ пашазылан, йалыштэ ылышэ кажнэ партий дэн комсомол члэнлан йал йорло коклаштэ паша ыштыдэ ок лий.

Пашазэ класын йалыссэ энэртышыжэ сүмүрэн кэртдымаш лийман, тудын вэрч пэш чот тыршаш күлэш. Тидлан пэш шуко ышташ вэрэштэш. Йорло коклаштэ сэрыш шинчыдымашым пытарыман, йорло коклаштэ политикэ пашам ыштыман, йорло ушэм-влакым пэнгыдэмдыман, пашаштым йол ўмбак шогалтыман, нуным совет дэн, копэратсий дэн, вашполыш комитэт дэн да монь кылдыман.

Йорлын ылышыжым сайэмдаш тыршыман, тудым колхозыш, машина ушэмыш шупшман, йорлылан полшымовундо чынак йорлылан полшаш кайыман.

Пашазэ клас кокла крэстйан дэнат пэнгыдэ ушэмым куча. Кокла крэстйан—паша ыштэн ылышэ шэмэр йэн, сандэнэ тудо, пашазэ ганьак, шкэ ыштымыжым буржуазийлан толаш, шкэнжым пызырыкташ пуэн ок кэрт. Тудлан вэрчынак, ты чумур интэрэсыштым аралаш, кокла крэстйан дэнэ пашазэ класын ушэмышт лийын.

Йалыштэ ты ушэм кулак ваштарэш кайа. Пашазэ клас дэн кокла крэстйанын тўн озанлык интэрэсышт иктыш мийа, сандэнак нунын коклаштэ ушэм лийын. Кокла крэстйанланат совет власьын чоткыдэммыжэ, кугужаныш промыслэнныс дэн копэратсийын кушмыжо, эксплуататыр-влакым шыгырэмдымэ күлэш.

Изырак пашалитыжэ пашазэ дэн крэстйан интэрэс ваш тўкнэнат кэртэш. Крэстйан пазарышкэ киндэ ужалаш да промыслэнныс тавар налаш лэктэш. Тудо шэргынрак ужалэн, шулдынрак налнэжэ. Пашазыжэ п зарышкэ киндэ налаш да промыслэнныс тавар ужалаш лэктэш. Ты ужалымэ-налмантэ пашазэ киндым шулдынрак налын, промыслэнныс тавар акшым күзыктынэжэ гын, тудын

дэнэ кокла крәстйан коклаштэ кэлшыдымаш лийын кайән кэртэш.

Кодшо кутурыман-влак гыч мэ шинчэна: пашазэ клас дэнэ совет власьын озанлык политикыжэ крәстйанлан кэлшышэ киндэ акым пуаш тырша, промышләнныс тавар акшым кузэ гынат шулдынрак ыштынэжэ. Тэвэ, кодшо ийлаштэ киндэ ак моло арвэр ак лэч үлнө ильат, 1928—29 озанлык ийыштэ киндэ ак изыш кўзыкталтэ. Ты политикым пашазэ клас чот куча, тыгэ тудо кокла крәстйан дән кучымо политикэ дән озанлык ушэмым пэнгыдэмда.

Йал йорлылан энэртэн, кокла крәстйан дән кучымо ушэмжым пэнгыдэмдэн, пашазэ клас озанлык пронтыштат тошкән ончык кайа, эксглоататыр-влакымат пызыра.

Ончыкыжым, кизытсэ ганьэ, клас-влакым кодыман огыл. Пашазэ клас нуным пытарынэжэ. Калык нимогань класланат пблалт ынжэ шого манэш, пашазэ дән крәстйан коклаштэ ойыртыш үштылтшб, адэмын адэмым пызырымыжэ йалт пытыжэ манын тырша. Тидым ыштэн шуктышаш вэрчынак кизыт пашазэ клас дэнэ йал йорлын кокла крәстйан дән кучымо ушэмышт кўлэш.

Буржуазий дән кучэдалмаш, эксглоататсий ваштарэш кучэдалмаш сотсиализм илышым ыштэн шуктымбнтб, сэнгымбнтб ижэ пыта. Укэ гын, тидэ лийын ок шу гын, тошто пызыртылмаш рэтэт, буржуазий озаланымэт угыч пёртыл савырныдэ ок код. Сандэнэ сотсиализм ыштымэ пашаштэ ик пролэтариатлан гына огыл, тудын вуйлатымэ дэнэ чыла шэмэр-влакланат вийын, талын тыршыман.

КУТУРАШ ЙОДЫШТМО.

1. Молан йорло—пашазэ класын йалыссэ энэртишыжэ?
2. Кузэ партий йалыштэ йорлым иктыш уша?
3. Молан кокла крәстйанлан пашазэ клас дән ушэм кучалт пайдалэ?

Инд. № 3002

ЙАЛЫССЭ КОМСОМОЛ ПОЛИТЧИТ- КЫШТЭ ТУНЭММЭ КНАГА

тунэммэ жаплан шужо манын, кок кыдэжлэн пэчэтлалт лэктэш. Ты кыдэжыш 8 кутурымаш пурыш. Вэс кыдэжшэ тидын почэш лэктэш, тушто пытаргыш 6 кутурымаш лийэш.

I кыдэжым налмөнгө, II кыдэжшым нигунамат налдэ кодман огыл, укэ гын тунэммашэт пэлэ лийэш.

ТЫ КНАГА ДЭН КУЗЭ ТУНЭМАШ.

(Мучаш. Тўналтышым инага ком 3-шо могоырышто ончо)

5. Кутурымашым лудаш гына огыл, лудным лончылаш, тудым вэр илыш гыч шинчымэ арвэр дэн тафастарылаш кўлэш. Ик кыдэжым лудын лэкмөнгө, умбакыжэ мо нэргэн ойлымым ончаш кўлэш, вара **вэрыссэ материалым** погаш кружок члэн-влаклан пашам пуэдыман, мут гыч, тыганьым: тэндан йалыштэ колхоз пашажым кузэ ышта, тэндан коперативышэ мош шумо, могань ситыдымаш уло, йорлым ушымаштэ тэндан мом ыштэныт, молат. Погымо материал шушаш погынен лудмашэш кучылталгэш.

6. Кружок члэн-влакым газэт лудаш ийартарыман, газэт увэр дэн эрээк пайдаланаш кўлэш, сандэнэ кружок члэн-влаклан шушаш кутурымашлан материалым вэр илыш гыч гына огыл, **газэт гычат** погыкташ лийэш.

Нал молэмдымэ пашам тунэмме годым ты кнагам гына гучылтмо ок ситэ. Кружок кажнэ члэнжылан **ты инага ўмбач вэсымат** муаш, лудын лончылаш полишыжо (кружоклан библиотек, лудмо пөрт полшыман).

7. Лудным кружок члэн-влак умлэн налыныт альэ укэ, палаш кўлэш, тудлан кажнэ кутурымаштэ касалык-влак почэш йодыш-влак улыт, ту йодыш-влаклан **вашмутым пуман**. Вашмут пуаш тыгань рат сайрак. лийэш: йодыш йўкын лудылтэш, кружок члэн-влак тудлан чэрэт дэн вашмутым каласкалат, ту вашмут-влак нэргэн кутурэн, ик чумур вашмут кошартэн луктылтэш. Ты вашмутым йодышыж дэн пырля погынымаш протоколышко да кажнэ члэн шканжэ чэтрачыш сэрэн налман.

8. Кружокышто тунэм налмэ шинчымашым кажнэ члэн шкэ пашаштыжэ илышыш пурташ тыршыжэ. Тудлан вэрч кажнэ кутурымаш мучашэш кружок члэн-влаклан тэвэ тидым канашэн налман: нуно шкэ **йалыштым молэмдаш да шкэ ВЛКСМ йачэйкэ** пашаштым сайэмдаш мом-мом ыштэн нэртят.

9. Ты кнага нэргэн шкэ ойдам тыгань адрес дэн колтыза:

Москва, центр, Никольская, 10, Центриздату Народов СССР.

Ак 50 ыр.

43060

Цена 50 коп.

Мар. л.
3-715/1

W83

34

87

НА МАРИЙСКОМ ЯЗЫКЕ
(Восточно-луговое наречие)

Учебник для комсомольских политчиток в деревне

ЦЕНТРАЛЬНОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО НАРОДОВ СССР
Москва, центр, Никольская, 10